

ISSN 2709-7250
2021 / №3

ТОҶИКИСТОН: ИҚТИСОД ВА ИДОРА

ИЛМҲОИ ИҚТИСОДИ
2021 № 3

ТАДЖИКИСТАН: ЭКОНОМИКА И УПРАВЛЕНИЕ

экономические науки
2021. № 3

TAJIKISTAN: ECONOMY AND MANAGEMENT

economic sciences
2021. No. 3

Маркази таъбу нашр,
баргардон ва тарҷума
2021

ТОҶИКИСТОН: ИҚТИСОД ВА ИДОРА

Муассиси маҷалла:

Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
Маҷалла соли 2020 таъсис дода шудааст.
Дар як сол 4 шумора нашр мегардад.

Сармуҳаррир:

Хушвахтзода Қобилҷон Хушвахт	Доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор, ректори Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
---------------------------------	---

Муовинони сармуҳаррир:

Низомова Тухфамо Давлатовна	Доктори илмҳои иқтисодӣ, профессори кафедраи иқтисоди корхонаҳо ва соҳибкории Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
Умаров Ҳочимуҳаммад	Доктори илмҳои иқтисодӣ, профессори кафедраи географияи иқтисодӣ ва туризми ДМТ

Ҳайати таҳририя:

Ғаниев Таваралӣ Бобоевич	Доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор, мудири кафедраи идоракунии захираҳои инсонии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
Иброҳимов Илҳомуддин Раҷабалиевич	Доктори илмҳои, дотсент, мудири кафедраи молия ва сугуртаи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
Исайнов Ҳисайн Раҳимович	Доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор, декани факултети иқтисод ва идораи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
Комилов Сирочиддин Чалолитдинович	Доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор, кафедраи назарияи иқтисодӣ ва иқтисодиёти ҷаҳони Донишгоҳи славянии Тоҷикистону Русия
Калемуллоев Мунир Воҳидович	Номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсент, декани факултети баҳисобгирии иқтисодӣ ва иқтисоди рақамии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
Қодирзода Диловар Баҳриддин	Доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор, муовини Вазири маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон
Низомов Самариддин Фахриевич	Доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор, мудири кафедраи таҳлили иқтисодӣ ва аудити Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
Одинаев Ҳаёт Абдулҳақович	Доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор, вакили Маҷлиси Намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон
Шамсов Илҷон Сафарович	Доктори илмҳои иқтисодӣ, дотсент, декани факултети молиявию иқтисодии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
Аҳмадов Раҳимҷон Раҷабович	Номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсенти кафедраи идоракунии давлатӣ ва маҳаллии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

ТОҶИКИСТОН: ИҚТИСОД ВА ИДОРА

Маҷаллаи илмӣ Донишгоҳи миллии Тоҷикистон.

Маҷалла дар Маркази таъбу нашр, баргардон ва тарҷумаи ДМТ барои нашр таҳия мегардад.

Нишони Марказ:

734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон,
ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 17.

Сомонаи маҷалла: www.vestnik-ec.tnu.tj

E-mail: tajikistan-iqtisodvaidora2020@mail.ru

Тел.: (+992 37) 227-74-41

Маҷалла дар Индекси иқтибосҳои илмӣ Русия
(РИНЦ) ворид карда шудааст.

Маҷалла бо забонҳои тоҷикӣ ва русӣ нашр мешавад.
Маҷалла мақолаҳои илмӣ соҳаҳои зерини илмро барои
ҷоп қабул менамояд:

08.00.01 – Назарияи иқтисодӣ

08.00.05 – Иқтисодиёт ва идоракунии хоҷагии халқ

08.00.10 – Молия, гардиши пул ва қарз

08.00.12 – Баҳисобгирии бухгалтерӣ, омор

08.00.14 – Иқтисодиёти ҷаҳон

Матни мукаммали маводи ҷопӣ дар сомонаи расмӣ
маҷалла ҷойгир карда шудааст (www.vestnik-ec.tnu.tj).

© ДМТ, 2020

ТАДЖИКИСТАН: ЭКОНОМИКА И УПРАВЛЕНИЕ

Учредитель журнала:

Таджикский национальный университет
Журнал основан в 2020 г. Выходит 4 раз в год

Главный редактор журнала:

Хушвахтзода Кобилджон Хушвахт	<i>Доктор экономических наук, профессор, ректор Таджикского национального университета</i>
----------------------------------	--

Заместители главного редактора:

Низомова Тухфамо Давлатовна	<i>Доктор экономических наук, профессор кафедры экономики предприятия и предпринимательства Таджикского национального университета</i>
Умаров Ходжимухаммад	<i>Доктор экономических наук, профессор кафедры экономической географии и туризма Таджикского национального университета</i>

Члены редакционной коллегии:

Ганиев Таварали Бобоевич	<i>Доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой управления человеческими ресурсами Таджикского национального университета</i>
Иброхимов Илхомуддин Раджабаевич	<i>Доктор экономических наук, доцент, заведующий кафедрой финансы и страхования Таджикского национального университета</i>
Исайнов Хисайн Рахимович	<i>Доктор экономических наук, профессор, декан факультета экономики и управления Таджикского национального университета</i>
Комилов Сироджиддин Джалолиддинович	<i>Доктор экономических наук, профессор кафедры экономической теории и мировой экономики Российско-Таджикского (славянского) университета</i>
Калемуллоев Мунир Вохидович	<i>Кандидат экономических наук, доцент, декан факультета учета и цифрового экономики Таджикского национального университета</i>
Кодирзода Диловар Бахриддин	<i>Доктор экономических наук, профессор, заместитель Министра образования и науки Республики Таджикистан</i>
Низомов Самариддин Фахриевич	<i>Доктор экономических наук, профессор кафедры экономического анализа и аудита Таджикского национального университета</i>
Одинаев Хаёт Абдулхакович	<i>Доктор экономических наук, профессор, Депутат Маджлиси Намояндагон Маджлиси Оли Республики Таджикистан</i>
Шамсов Илёсджон Сафарович	<i>Доктор экономических наук, доцент, декан финансово-экономического факультета Таджикского национального университета</i>
Ахмадов Рахимджон Раджабович	<i>Кандидат экономических наук, доцент кафедры государственного и местного управления Таджикского национального университета</i>

ТАДЖИКИСТАН: ЭКОНОМИКА И УПРАВЛЕНИЕ

Научный журнал

Таджикского национального университета

Журнал подготавливается к изданию в издательском центре ТНУ:

Адрес Издательского центра:

734025, Республика Таджикистан,

г. Душанбе, пр. Рудаки, 17.

Сайт журнала: www.vestnik-ec.tnu.tj

E-mail: tajikistan-iqtisodvaidora2020@mail.ru

Тел.: (+992 37) 227-74-41

Журнал включен в базу данных Российского цитирования (РИНЦ).

Журнал печатается на таджикском и русском языках.

Журнал принимает научные статьи по следующим научным специальностям:

08.00.01 – Экономическая теория

08.00.05 – Экономика и управление народным хозяйством

08.00.10 – Финансы, денежное обращение и кредит

08.00.12 – Бухгалтерский учет, статистика

08.00.14 – Мировая экономика

Полнотекстовые версии опубликованных материалов размещены на официальном сайте журнала

(www.vestnik-ec.tnu.tj).

© ТНУ, 2020

TAJIKISTAN: ECONOMY AND MANAGEMENT

Founder of the journal:

Tajik National University

The magazine was founded in 2020.

Published 4 times a year

Chief editor:

Khushvakhtzoda Qobiljon Khushvakht	Doctor of economics, professor, rector of the Tajik national University
---------------------------------------	---

Deputy chief editors:

Nizomovz Tuhfamo Davlatovna	Doctor of economics, professor of the department of economics of enterprises and business of Tajik national University
Umarov Hojimurod	Doctor of economics, professor of the department of economic geography and tourism of Tajik national University

Editorial board:

Ganiev Tavarali Boboevich	Doctor of economics, professor, head of the department of human resource management, Tajik national University
Ibrohimov Ilhomuddin Rajabalievich	Doctor of economics, associate professor, head of the department of finance and insurance of the Tajik national University
Isaynov Hisayn Rahimovich	Doctor of economics, professor, dean of the faculty of economics and management of the Tajik national University
Komilov Sirojiddin Jaloliddinovich	Doctor of economics, professor of the department of economic theory and world economy of the Russian-Tajik (Slavonic) University
Kalemulloev Munir Vohidovich	Candidate of economic sciences, associate professor, dean of the faculty of accounting and digital economy of the Tajik national University
Qodirzoda Dilovar Bahridin	Doctor of economics, professor, deputy minister of education and science of the Republic of Tajikistan
Nizomov Samariddin Fakhrievich	Doctor of economics, professor, head of the department of economic analysis and audit of the Tajik national University
Odinaev Hayot Abdulhagovich	Doctor of economics, professor, deputy of the Majlisi Namoyandagon and Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan
Shamsov Ilyosjon Safarovich	Doctor of economic sciences, associate professor, dean of the faculty of finance and economics of the Tajik national University
Akhmadov Rakhimjon Rajabovich	Candidate of economic sciences, associate professor of the department of state and local government of the Tajik national University

TAJIKISTAN: ECONOMY AND MANAGEMENT

Scientific journal

Tajik National University

The journal is being prepared for publication at the TNU Publishing center

Address of the Center:

734025, Republic of Tajikistan,
Dushanbe, Rudaki ave., 17.

Website of the journal: www.vestnik-ec.tnu.tj

E-mail: tajikistan-iqtisodvaidora2020@mail.ru

Phone.: (+992 37) 227-74-41

The journal is included in the Russian science citation index (RSCI) database. Журнал публикуется на таджикском и русском языках.

The journal accepts scientific articles in the following fields of science:

08.00.01 - Theory of Economics

08.00.05 - Economy and management of agriculture

08.00.10 - Finance, money circulation and credit

08.00.12 - Accounting, statistics

08.00.14 - World economy

The full text of the publication is available on the official website of the journal: (www.vestnik-ec.tnu.tj).

© TNU, 2020

№	МУНДАРИЧА	
1	Ганиев Т. Б. Талаботи функционалии адолат ва ҳақшиносии роҳбарӣ дар тақсимоти меҳнати касбӣ хунарии менеҷмент	6
2	Низамова Т.Д. Равандҳои беҳтар намудани таносуби тайёркунии кадрҳои зинаи олӣ, миёна ва ибтидоии касбӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон	11
3	Шамсов И.С. Генезис теорӣи рынок труда и подготовки кадров в экономической науке и практике	18
4	Шадманова М. Х., Маджидов Ф.Б. Перспективы развития текстильной и швейной промышленности в Республике Таджикистан	24
5	Шодиев К. Қ., Урунбоев А. Нақши соҳибкорӣ дар ҳалли масоили таъмини шугли аҳолии деҳот	28
6	Мухсинов Д.С., Сарабекова И.З. Ахбороти маркетингӣ ҳамчун омили коркарди стратегияи рақобатпазирии маҳсулот	37
7	Васиев Ф. М. Таҳлили таҷрибаи кишварҳои осеи шарқӣ дар самти бозори меҳнат	43
8	Имомёрбеков Ф. М., Алидов Ч. П. Механизми инкишофи соҳибкории истеҳсолӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон	51
9	Алимардонов Т. А., Бобоева Р.М. Фарзияҳои илмӣ иқтисодӣ рақамӣ ва тафсири мафҳумҳои асосии он	56
10	Гулов Ш. М. Контрафакт и фальсификация как негативные факторы в развитии рынка интеллектуальных продуктов	63
11	Рахимов Ш. З. Нақши феҳристи электронии мақомоти андоз дар танзими давлатии фаъолияти соҳибкорӣ	68
12	Чоршанбиев С.Р. Иқтидор ва дурнамои тараққиёти манбаҳои барқароршавандаи энергия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон	72
13	Махмадизода Р. Б., Джабборов З. М. Кластеризация мясного животноводства Хатлонской области как основной фактор обеспечения продовольственной безопасности страны	80
14	Сафаров А. Х. Маҳаллисозии таълимоти бефосила ҳамчун омили рушди мутаваззини иқтисодӣ-иҷтимоӣ минтақаҳо	87
15	Бахтиёри Р. Нақши кластерҳои саноатӣ дар рушди бозори меҳнат	94

ТАЛАБОТИ ФУНКЦИОНАЛИИ АДОЛАТ ВА ҲАҚШИНОСИИ РОҲБАРӢ ДАР ТАҚСИМОТИ МЕҲНАТИ КАСБИВУ ҲУНАРИИ МЕНЕҶМЕНТ

ҒАНИЕВ ТАВАРАЛӢ БОБОЕВИЧ

доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор, мудири кафедраи идоракунии захираҳои инсонии
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, 734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 17, тел.: (+
992)907-70-40-77; e-mail: prof.Ganiev@mail.ru.

Дар мақолаи мазкур оид ба талаботи функционалии адолат ва ҳақшиносии роҳбарӣ дар фаъолиятҳои касбӣ гуфта шудааст. Муаллиф қайд менамояд, ки самаранокии қонун ва риояи меъёрҳои қонунии меҳнатӣ ҳамон вақт самаранок мешаванд, ки агар иҷроқунандагон, махсусан роҳбарон онро аз руи дарку фаҳмиши баланди касбӣ ӯҳунарии меҳнатӣ амалӣ намоёнд. Дар воқеъ талаботи функционалӣ - меҳнатӣ хислати мутлақан ва ё ҳатман иҷрошавандагиро дошта, онро маҷбур мекунад, ки дар фаъолиятҳои роҳбарии касбӣ ӯҳунариамон аниқу дақиқ ва саривақтӣ риояву иҷрои он, ҳатто хислати генетикии моро надошта бошанд ҳам, ҳатман бояд риоя ва амалӣ карда шаванд.

Дар мақола қайд карда шудааст, ки амалисозии қонуну меъёрҳои арзишӣ ӯҳунарии низомии ҳуқуқӣ дар ташкили соҳибкорӣ ҳамчун талаботи функционалӣ ва тақсимотии меҳнати роҳбарӣ - ин худ маънои таъмини ҳуқуқи адолати иҷтимоӣ ва ҳақшиносии роҳбарӣ буда, ҳамчун роҳи ақлонии мубориза ба коррупсия ва ҳимояи кормандону соҳибкорон аз рафторҳои ношоистаи роҳбарӣ мебошанд.

Калидвожаҳо: тақсимоти меҳнат, адолат, ҳақшиносӣ, соҳибкорӣ, иқтисодиёт, идоракунии давлатӣ, рушди иҷтимоӣ, консепсияи адолат ва ҳақшиносӣ, ҳавасмандӣ, иқтисоди меҳнат, рушди иқтисодӣ.

Мавҷудияти қонуну ҳуқуқ ҳамчун танзимқунандаи фаъолиятҳои меҳнати касбӣ ӯҳунари дар роҳбарӣ ҳамон вақт амалӣ мегарданд, ки агар ҳамчун талаботи функционаливу вазифавии рафтории ҳар як роҳбар пурра инъикос биёбанд. Дар ин ҳолат механизми ҳуқуқи танзими фаъолиятҳои меҳнатӣ мақоми аслии худ яъне адолату ҳақшиносиро дар роҳбарӣ таъмин намуда, ба ҳимояи ҳуқуқи одамон ва рушдбандагии озоди касбӣ ӯҳунари мусоидат менамоянд.

Аз ин нуқтаи назар қоидаҳои ҳуқуқӣ – меъриии рафтории роҳбарӣ ҳамчун вазифаву уҳдадорҳои доимӣ ва таркибии модели рафтории ҳар як роҳбар бояд шинохта пурра амалӣ карда шаванд. Ҳуди ҳамин талабот ҳамчун талаботи «функционалии адолати иҷтимоӣ ва ҳақшиносӣ дар ташкили меҳнати касбӣ ӯҳунарии роҳбарӣ» қабул карда шудааст. Яъне мазмуни аслии риояву амалисозии адолати тақмоти меҳнати касбӣ ӯҳунари ҳамчун рафтори намунавии роҳбарӣ ва низомии олии роҳбарӣ ва сарчашмаи уҳдадорҳои ҳуқуқӣ ӯҳунарии ҳар як роҳбарӣ тамаддунсози таърихӣ дар менеҷмент шинохта шудаанд.

Дар воқеъ талаботи функционалӣ - меҳнатӣ хислати мутлақан ва ё ҳатман иҷрошавандагиро дошта, онро маҷбур мекунад, ки дар фаъолиятҳои роҳбарии касбӣ ӯҳунариамон аниқу дақиқ ва саривақтии риояву иҷрои он, ҳатто хислати генетикии моро надошта бошанд ҳам, ҳатман бояд риоя ва амалӣ карда шаванд. Қабул надоштани

функсияи мутлақи қонунгузори тақсимои меҳнатӣ ва амалу риояи он, ин худ ба беадолативу ноҳаққӣ, бенизомиву беахлоқӣ дар ҷарёни меҳнатӣ буда, ҳатто то аз байн бурдани давлату ҳокимиятро оварда мерасонад.

Нуқтаи дигарро низ бояд таъкид дошт, ки самаранокии қонун ва риояи меъёрҳои қонунии меҳнатӣ ҳамон вақт самаранок мешаванд, ки агар иҷроқунандагон, махсусан роҳбарон онро аз руи дарку фаҳмиши баланди касбиву ҳунарии меҳнатӣ амалӣ намоянд. Дар вақти роҳ додан ба ҳуқуқвайронкуниву нодуруст бо истифодабарии меъёрҳои ҳуқуқӣ низ метавон, ки обрӯю эътибори қонунро дар назди ҷомеа коста гардонида, беадолатии иҷтимоиву иқтисодӣ ҷомеаро фаро гирифта, дар ҷомеа як ҳислати равонии зиддиконститутсионие тавлид мешавад, ки оқибати хеле вазнин дорад. Яъне ҳуди ҷимоя ва риоя накардани қонуну меъёрҳои функционалии меҳнатии роҳбарӣ ҳангоми амалигардонии вазифаҳои касбиву ҳунарии роҳбарӣ ин ба қонуншиканиву бенизомии ҷаъолияти касбиву ҳунари оварда мерасонад.

Аз ин хотир, мебояд варианти беҳтарини рафтории роҳбариро амалӣ гардонем, ки он бевосита назари мусбии равониро нисбат ба қонун ва талаботҳои меъёриву ҳуқуқии ташкили меҳнат муовиқат карда, ҳамчун асоси идеологии риояи адолати иҷтимоӣ ва ҳақшиносӣ хизмат карда пурқувватии ҳокимиятро таъмин карда тавонанд.

Ҳамасола мушоҳида мешавад, ки дар аксари давлатҳои ҷаҳон миллионҳо корхонаҳо кушода ва миллионҳо баста мешаванд, ки қариб дар 80 % ҳолатҳои ин риоя накардани қонун ва риояи арзишҳои меҳнатии меъёриву ахлоқии соҳибкорӣ буда, ҷӣ қадар зарари маънавию руҳӣ ба ахлоқи ҷомеаи озоди демократӣ ворид месозанд. Барҳам додани чунин як раванди ғайриқонунии рафтории ташкили меҳнатӣ ин пеш аз ҳама бо мақсади таъмини адолати иҷтимоӣ ва ҳақшиносии роҳбарӣ дар менечменти ташкили меҳнатии касбиву ҳунарии асри XXI мебошад.

Қайд намудан бамаврид аст, ки амалисозии қонуну меъёрҳои арзишиву низомии ҳуқуқӣ дар ташкили соҳибкорӣ ҳамчун талаботи функционалӣ ва тақсимоии меҳнатии роҳбарӣ - ин худ маънои таъмини ҳуқуқии адолати иҷтимоӣ ва ҳақшиносии роҳбарӣ буда, ҳамчун роҳи ақлонии мубориза ба коррупсия ва ҷимояи кормандону соҳибкорон аз рафторҳои ношоистаи роҳбарӣ мебошанд.

Аслан дар баҳси судии меҳнатии соҳибкории касбиву ҳунарии роҳбарӣ равишҳои асосии баҳсҳои меҳнатӣ инҳо шуда метавонанд:

1. Муносибатҳои муайянсозии ҳаққу ҳуқуқи тарафҳо оид ба ҳиссаи ҳар як тараф, саҳмдорону иштироккунандагони шартномаҳои меҳнатӣ дар вақти пайдоиши баҳсҳои муносибати тақсимоии иқтисодӣ.

2. Баҳсҳо дар вақти ҳамкорӣҳои меҳнатии ду ва ё сетарафаю чандитарафаи якҷояи маркетингии хариду фуруши молу хизматҳо. Яъне дар ҳолати мавҷуд набудани тасдиқи нотариалии ҷаъолиятҳои меҳнатии доду гирифтӣ ва тақсимои ғоида. Дар ҳолатҳои алоҳидаи меҳнатӣ.

3. Мавҷудияти баҳсҳо оид ба ҳуқуқмуайянкунии тарфҳо ва ҳаққи ҳудро пайдо кардани тарафҳои баҳсдори меҳнатӣ. Дар иштироки ҷаъолияти дастаҷамъӣ пайдот шудани баҳсҳои тақсмотиву ғоидагирӣ ва муқофоту мотиватсионӣ.

4. Муайянсозии ҳаққи ҳиссаии тарафҳои меҳнатӣ ва гирифтани ғоида аз истифодаи фондҳои иловагии асосии корхонаву ширкатҳо. Мавҷудияти шартномаҳову мазмуну асосҳои ҳуқуқӣ – меъёрии шартномаҳои меҳнатии онҳо.

5. Таҳлилу баррасии рафтори роҳбарӣ ва тарафҳои баҳсдор оид ба риояи қонуну меъёрҳои ҳуқуқӣ – низомии меъёрии меҳнат ва баҳсҳои меҳнатӣ, инчунин тақсимои ғоидаву дигар захирахом умумии корхонаву ширкатҳо.

Мо дар амалия ҳолатҳои меҳнатиро мебинем, ки яке аз тарафҳо гарчанде ки худро ҷабрдида гуфта, ба суд аризаи шикоятӣ менависанд, аммо дар асл вақте, ки воқеияти ҳолро мебинанд, баръакс ҳуди у гунаҳгор буда, ҳолати баҳсиро ба майдон оварда, асоси муноқиша рафтори ғайриқонунии меҳнати ҳуди ӯ мебошад. Аммо қоидаи адолати иҷтимоӣ ва ҳақшиносии роҳбарӣ аз он гувоҳи медиҳанд, ки дар системаи адолат ва ҳақшиносии роҳбарӣ марзи дараҷаи баҳодиҳии адолати судӣ то андозае мебошад, ки ҳатто набояд тарафи сустро тарафдорӣ кунед, балки ҳатман он тарафе ки дар ҳақиқат ҷабрдидааст, ҳамонро бояд тарафдорӣ намоем.

Ҳанӯз дар замони Сукроту Афлотун мардуми гретсия тақсимои одилонаи касбии меҳнатиро ҳамчун нишонаи расидани ҷомеаи инсонӣ ба зинаи баланди фарҳангӣ номида буданд. Дар мисри қадим бошад. Рушди тақсимои саноатии меҳнат ва пайдоиши саноати коркарди сангу дигар маводҳоро ҳамчун сабаби асосии беҳтар шудани дараҷаи некуаҳволии мардуми мисри қадим номидаанд. Аз ҳамон замон сар карда, тақсимои касбӣ хунарии меҳнати дар ҷомеаи инсонӣ ҳамчун яке аз унсурҳои асосиву фундаменталии адолати иҷтимоӣ дар Замин ҳисобида шудааст.

Донишманди дигар Адам Смит бошад. Дар таълимоти худ оиди тақсимои техникий меҳнатро дар истехсолоти манифактурӣ баҳо дода, навишта буд, ки мо метавонем, ки аз ин тарзи истехсолот «ташкили системавии меҳнати касбӣ иқтисодӣ»-ро ҷудо намоем, ки аз ҳуди системаи тақсимои меҳнатӣ ба майдон омадааст. Ин равиш абатта дар таълимоти марксистии меҳнатӣ каме шакли дигар гирифт, аммо дар ҳар ҳолат то имрӯз бо андешаи олими немис Эммануил Герман аксари шаклҳои тақсимои меҳнатӣ ин ташкили меҳнати якҷоя ва муттаҳидшавию наздикшавии меҳнати одамон аст. Солҳои охир ин равиш дар таҳқиқоти пайвастаи олимони баҳши илми менеҷмент ва сотсиологу меҳнатшиносон хеле рушду нумӯ ёфта истодааст. Ҳатто биологҳо ба чунин ақидаи устувори худ омадаанд, ки растанҳо ба зинаи олии рушди худ дар натиҷаи меҳнати мувофиқашудаи ҳар як клеткаи аъзои организм то ба ин зинаи баланди рушдбандагӣ мерасанд. Дар ҳақиқат, донишмандони бузурги таърихӣ Герберт Спенсер ва Шефле дар натиҷаи омӯзиши ин қонуният ба хулосае омаданд, ки қори роҳбарии давлатиро низ мумкин аст, ки бо чунин як қоидаи устувори тақсимои меҳнатӣ ба низоми бузург бирасонанд. Дар асоси ин таълимоти тақсимои меҳнатӣ донишмандон масъалагузорӣ карданд, ки чӣ тавр фардони алоҳидаро барои муттаҳидсозӣ дар ғаёлияти махсуси дастаҷамъӣ ба манфиати ҷомеаву фардони алоҳидаи он мувофиқ гардонанд. Яъне одамон боқадом тарзу усули ташкили хоҷагидориву меҳнатӣ ғаёлият намоёнд, ки дар мувофиқа ба меҳнати якдигарӣ ва кумаки якдигарӣ маошу ҳавасмандии хубе дошта бошанд, ки мазмунан ҳар як корманду дастаи меҳнатӣ на танҳо ба як ширкату корхона, балки ба як дастаи бузурги ягонагии ҳукуқиву ахлоқии мубаддал бигарданд. Албатта, дар чунин як қоидаи умумии тақсимои меҳнатӣ баъзе аз донишмандони соҳа мафҳумҳои думаънидоштаро низ ба майдон гузошта, оид ба нобаробариву адолати иҷтимоии кормандон ва фарқияти наҷодӣ ва дараҷаи фаҳмишу дониши онҳо баҳс гузошта, пешниҳоди онро доштаанд, ки мо бояд таҳлили ҳама тарафаи таркибии тақсимои меҳнатро аз нигоҳи муносибаҳои инсонӣ, техникӣ, модиву маънавӣ ва умуман ҳислатҳои ҳоси тақсимои меҳнатро дар муносибатҳои мӯйяни касбӣ хунарий ва зинавию функционалии роҳбарӣ мавриди баррасиву таҳлил қарор диҳем. Натиҷаи аксари таҳқиқоти донишмандони соҳа баҳусус донишмандони баҳши менеҷмент бевосита аз он гувоҳи медиҳанд, ки равиши тақсимои меҳнати касбӣ хунарий хусусияти ҳоси этникӣ - таърихӣ, географиву минтақавӣ, техникиву технологӣ ва иҷтимоиву иқтисодии роҳбарӣ доранд. Бинобар ин моро зарур аст, ки тақсимои одилонаву

боадолатонаи меҳнатро ҳамчун ҷараёни доимии этно – таърихӣ рушдбандагии ҷомеаи инсонӣ баҳо дода баррасӣ намоем, гарчанде ки вобаста ба суръатнокиву рушди системавии касбиву ҳунари метавонад, ки як давраи муайяни таърихӣ суръатнокии ҳудро хеле суст ва ё баръакс дар баробари рушдбандагии босуръати СТТИИЭ, рушдбандягиву тағирбандагии ҳудро хеле тез, дар замони ҳозира дар 2 - 3 сол қариб куллан дигаргун шуда истодааст. Маҳз аз назари илми менеҷмент вобаста ба мураккабшавии фаъолиятҳои касбиву ҳунари ва дигаргуншавии сохториву соҳавии иқтисодӣ ва муносибатҳои меҳнатии касбиву ҳунари мо маҷбур мебошем, ҳислати тақсимоии меҳнатиро ва тағйирбандагии касбиву ҳунари, умуман баҳодихиву мотиватсияи меҳнатро дигаргун созем, ки дар ниҳояти кор ин таъмини адолати иҷтимоӣ ва ҳақшиносӣ дар роҳбарии менеҷменти тамаддунсозии асри XXI мебошад.

Дар ин равиш низ моро зарур аст, ки аз асосҳои таърихӣ –этникии тақсимоии маводии халқу миллатҳо истифода карда, оид ба тақсимоии боадолатонаи захираҳо андешаву роҳу равиш маҷбулро дошта бошем. Гарчанде, ки мо аксар маврид оид ба моҳияти умумихалқӣ ва умумичамъиятӣ андеша дорем, аммо дар асл мо бояд аз фаҳмиши муносибатҳои инсонӣ ва махсусан ахлоқу ақлу адолату ҳақшиносии роҳбарӣ андешаронӣ карда, бояд дар андешаи дурусти худ ҳамчун роҳбар қарор дошта бошем, ки тақсимоии меҳнат ин танҳо моҳияти умумичамъиятӣ, балки боз моҳияти умуми иҷтимоӣ низ дорад.

Аз нигоҳи дигар, механизми тақсимоии меҳнати оилавӣ аз талаботи хоҷагии оилавӣ ва хонадорӣ амалӣ гашта, мақсади асосиро падар ва ё роҳбари оила муайян месозанд, ки ин албата дар баъзе ҳолатҳо низ ба талаботи имрӯзаи оилаву оиладорӣ мувофиқат намекунад. Хушбахтона, дар 100-солаи охир бо сабаби рушдбандагии баланди тақсимоии чамъиятӣ ва болоравии таъсири идоракунии давлатӣ дар аксари кишвараҳои ҷаҳон мақому манзалант ва талаботи оилаву оиладорӣ оҳиста – оҳиста дигаргун шуда истодааст.

Яъне пайдоиши хоҷагии моливу пулӣ ва корхонаву идораҳо, пайдоиши талаботи роҳбарии навин дар ин корхонаву ширкатҳо талаботи функционалии навини идоравиро ба майдон овард, ки аксари оилаҳо ва махсусан фардони қобилиятноки касбиву ҳунари ба ин равиш майлу хоҳиш пайдо карда, аз доираи хоҷагидорӣ оилавӣ берун баромаданд. Ин масоил якбора маҳдудиятҳоро монеаҳои рушдбандагии инсонӣ ва ё худ фарқияти ҳуқуқиву озодии фардиро аз байн бардошта, баробариву баробарҳукии рушди ҷомеаи инсониро таъмин карда истодааст.

Ҳамин тавр, зарурати меҳнати касбиву ҳунарии ҳарбиёну органҳои қудратӣ ҳамчун талаботи генетикии ҷомеаи инсонӣ навишта, таъкиди онро дорем, ки ин равиш низ талаботи ҳуди адолати иҷтимоиву ҳақшиносии роҳбарӣ буда, таърихан инсоният ва молу мулк оилаи он, ба муҳофизати ақлониву қуввагии ҳарбӣ ниёз дода, тавлиди чунин равишу соҳа ҳуди талаботи боадолатонаи инсонӣ буда, ҷомеаи инсонӣ дар як дараҷаи муайяни рушди худ чунин заруратро шинохта, ба ташкилу сохтори чунин органҳои қудратии ҷомеаи инсонӣ оғоз кардааст ва то имрӯз ин сохторҳо вазифаи хеле муҳиму генетикии ҳудро дар тамоми гушаву канори сайёраи Замин амалӣ карда истодаанд.

АДАБИЁТ

1. В.А. Вайпан. Теория справедливости. Монография.М. 2017. – 120 с.
2. Ғаниев Т.Б. Менеҷмент. Душанбе Ирфон.Иборат аз 15 том.

3. Давлатов С.Н. Сармояи инсонӣ ва нақши он дар рушди иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон//Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Баҳши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе: «СИНО», 2015. – №2/6(175). – С.94-97.
4. Дж. Ролз Теория справедливости. М. ЛКИ. 2010.
5. Джо. Диспенза. Сверхестественный разум. М.2019. – 560с.
6. Зоркин В.Д. Экономика и право. М. 2014. Российская газета 22 мая.
7. Искандаров Х.Х., Давлатов С.Н. Мировой опыт формирования и развития конкурентоспособности работников/Х.Х. Искандаров, С.Н. Давлатов //Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. - Душанбе: Сино, 2017. - № 2/5. -Ч.2. – С.53-58.
8. Кант И. Критика чистого разума. Пер. с нем. М.2018. - 784с.
9. Маркс К. Энгельс Ф. Соч. т. 18., 38.
10. Платон. Государства. \ пер.с. древнегречес. М.2018. – 448с.
11. Скворцов В.Н. Социально – экономические проблемы теории непрерывного образования. М.- Петропольсь, 2004. – 276 с.
12. Шмолер Г. Справедливость в народном хозяйстве. \ пер. с нем.М. Книжный дом.2020. - 224с.

ФУНКЦИОНАЛЬНЫЕ ТРЕБОВАНИЯ ИСТИНА И СПРАВЕДЛИВОСТИ РУКОВОДСТВА В ОТДЕЛЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО УПРАВЛЕНИЯ ТРУДОМ

ГАНИЕВ ТАВАРАЛИ БОБОЕВИЧ

доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедры управления человеческими ресурсами Таджикского национального университета, 734025, Таджикистан, г. Душанбе, пр. Рудаки 17, тел.: (+992) 907-70-40-77; e-mail: prof.Ganiev@mail.ru.

В данной статье рассматриваются функциональные требования истина и справедливости лидерства в профессиональной деятельности. Автор отмечает, что действенность закона и соблюдение норм труда будут эффективными только в том случае, если исполнители, особенно руководители, реализуют его с высоким уровнем профессионализма и понимания труда. Фактически, функционально-трудовые требования имеют безусловный или обязательный характер, что обязывает к их четкому и своевременному соблюдению в нашей профессиональной и управленческой деятельности, даже если они не имеют наших генетических особенностей.

В статье отмечается, что реализация законов и норм ценностей и воинских норм в организации предпринимательства как функциональных и отраслевых требований управления трудом - это означает правовое обеспечение социальной справедливости и управления, как способ борьбы с коррупцией. .

Ключевые слова: *разделение труда, правосудие, правосудие, предпринимательство, экономика, государственное управление, общественное развитие, понятие справедливости и справедливости, стимулы, экономика труда, экономическое развитие.*

FUNCTIONAL REQUIREMENTS TRUE AND FAIR MANAGEMENT IN THE DEPARTMENT OF PROFESSIONAL LABOR MANAGEMENT

GANIEV TAVARALI BOBOEVICH

doctor of economics, professor, head of the department of human resource management, Tajik national university, 734025, Tajikistan, Dushanbe, Rudaki Ave. 17.,
tel.: (+992) 907-70-40-77; e-mail: prof. Ganiev. @ mail.ru.

This article discusses the functional requirements of the truth and justice of leadership in professional activities. The author notes that the effectiveness of the law and compliance with labor standards will be effective only if the performers, especially managers, implement it with a high level of professionalism and understanding of labor. In fact, functional and labor requirements are unconditional or mandatory, which obliges them to be strictly and timely observed in our professional and managerial activities, even if they do not have our genetic characteristics.

The article notes that the implementation of laws and norms of values and military norms in the organization of entrepreneurship as functional and sectoral requirements of labor management - this means the legal support of social justice and management, as a way to fight corruption.

Key words: division of labor, justice, justice, entrepreneurship, economics, public administration, social development, the concept of justice and fairness, incentives, labor economics, economic development.

УДК:338.24 (575.3)

РАВАНДҲОИ БЕҲТАР НАМУДАНИ ТАНОСУБИ ТАЙЁРКУНИИ КАДРҲОИ ЗИНАИ ОЛӢ, МИЁНА ВА ИБТИДОИИ КАСБӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

НИЗАМОВА ТУҲФАМО ДАВЛАТОВНА

доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор, профессори кафедраи иқтисодиёти
корхонаҳо ва соҳибкории ДМТ, 734025, ш. Душанбе, х. Рӯдакӣ, 17,
тел.: (+992) 93 423 82 20; E-mail: tuhfamoh49@mail.ru

Дар маърӯза масъалаҳои тайёр кардани мутахассисон ва бозомӯзии онҳо дар партави СМР ҚТ то соли 2030 мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст. Системаи тайёрии касбии кадрҳо дар солҳои истиқлолият дар сатҳи таҳсилоти олӣ, миёна ва ибтидоӣ, инчунин бозомӯзии онҳо таҳлил гардида, номутаносибӣ дар таносуби омодакунии мутахассисон ошкор шудааст, аз он ҷумла дар баъзе соҳаҳо аз меъер зиёд мутахассисон тайёр карда шуда бошад, дар дигар соҳаҳо нарасидани кадрҳо мушоҳида мегардад. Агар дар соли 1991 ҳиссаи шумораи хатмкунандагони муассисаҳои таҳсилоти олӣ қариб 20 фоиз, миёнаи касбӣ – 27,1 % ва ибтидоии касбӣ 53,2 фоиз бошад, пас дар соли 2020 ин таносуб чунин аст: 54,7; 30,5; ва 14,8 фоиз.

Тавсияҳо доир ба самаранок ташиқ намудани сохтори тайёркунӣ ва бозомӯзии кадрҳои баландихтисос дар сатҳи соҳавӣ ва минтақавӣ оварда шудаанд, аз он ҷумла ҷоннок намудани тайёркунии мутахассисони баландихтисос - менечерҳои ихтисосҳои гуногун, пеш аз ҳама, менечерҳои зиддибӯҳронӣ, бозоришиносон, мутахассисони соҳаҳои технологияи иттилоотӣ, молия, банкҳо ва сугурта, аудиторҳо, ҳуқуқшиносони соҳаи соҳибкорӣ, мутахассисони соҳаи саноат, соҳаи хизматрасонӣ ва ғайра), ки метавонанд дар шароити

тағйирёбии босуръати хоҷагидорӣ ва талаботи бозор фаъолият намоянд, ривоч додани кластерикунони соҳаҳо ва дар таркиби он дохил кардани донишгоҳу донишқадаҳо ва коллеҷҳо оид ба тайёркунӣ ва бозомӯзии кадрҳо, мувофиқи мақсад мебошад.

Калидвожаҳо: *бизнес-инкубатор, диверсификатсия, кадрҳо, ихтисос, тайёр кардани кадрҳо, бозомӯзӣ, бозори меҳнат, мутахассисон, самаранокӣ.*

Дар давраи муосир барои иқтисодиёти мамлакат дар партави Стратегияи миллии рушд барои давраи то давраи 2030 [2] тайёр кардани кадрҳои босавод дар ҳама соҳаҳо зарур аст. Таҷрибаи чи мамолики тараққиқарда ва чи давлатҳои муштаракулманофеъ нишон медиҳад, ки барои самаранок фаъолият кардани иқтисодиёти ҳар як мамлакат ба тайёр кардану бозомӯзии кадрҳо аҳамияти хоса бояд дода шавад.

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат, Эмомали Раҳмон дар Паёми худ ба масъалаи тайёр кардани кадрҳо ва бозомӯзии онҳо аҳамияти махсус дода қайд карданд: «Масъалаи омӯзонидани касбу ҳунароҳои гуногун ва тайёр кардани кадрҳои коргарӣ вазифаи муҳимтарини роҳбарону масъулони вазоратҳои меҳнат, муҳоҷират ва шуғли аҳоли, маориф ва илм ва вазорату идорароҳе, ки дар сохторашон муассисаҳои таълимӣ доранд, инчунин роҳбарони вилоятҳо ва шаҳру ноҳияҳо буда, онҳо вазифадоранд, ки заминаҳои моддӣ ва техникаӣ таълимгоҳҳо, бахусус марказҳои таълими калонсолонро таҳким бахшанд ва барои омода кардани кадрҳои дар бозори меҳнат рақобатпазир ҳамаи чораҳои заруриро амалӣ намоянд». [1]

Инчунин, махсус доир ба рушди ҷумҳури дар асоси сценарияи инноватсионӣ - индустриалӣ дар Стратегияи миллии рушд барои давраи то давраи 2030-ро ба назар гирифта, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат Эмомали Раҳмон дар Паёми қайд намуданд: «Сценарияи индустриалию инноватсионӣ бунёди асосҳои рушди инноватсионии иқтисодиёти кишвар дар заминаи гузаронидани ислохот дар соҳаи маориф ва тайёр кардани мутахассисони замонавиро пешбинӣ мекунад, ки ин ба истифодаи оқилонаи имкониятҳои нави ҳамгирӣ ва рушди инфрасохтори транзитии кишвар, диверсификатсияи иқтисоди миллӣ ва афзоиши назарраси содироти молу хизматрасониҳо оварда мерасонад». [3]

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки яке аз мушкилот дар он аст, ки дар баъзе соҳаҳо аз меъер зиёд мутахассисон тайёр карда шуда бошад, дар дигар соҳаҳо нарасидани кадрҳо мушоҳида мегардад. Таҳқиқи системаи тайёрии касбии кадрҳо дар солҳои истиқлолият нишон медиҳад, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2020 нисбат ба соли 1991 тайёркунии кадрҳо зиёда аз 1,5 маротиба (53,3%) зиёд шудааст, гарчанде дар таносуби омодакунии мутахассисон номуносибӣ ошкор гардид. [8]. Агар дар соли 1991 ҳиссаи шумораи хатмкунандагони муассисаҳои таҳсилоти олӣ қариб 20 фоиз, миёнаи касбӣ – 27,1 % ва ибтидоии касбӣ 53,2 фоиз бошад, пас дар соли 2020 ин таносуб чунин аст: 54,7; 30,5; ва 14,8 фоиз.

Хатми мутахассисони муассисаҳои таҳсилоти олий, миёна ва ибтидоӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 1991-2020, нафар

Сол	муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ		муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ		муассисаҳои таҳсилоти ибтидоии касбӣ		Ҷамағӣ шумораи хатмкунандагони муассисаҳои таҳсилоти олий, миёна ва ибтидоӣ
	Шумораи муассисаҳо	Шумораи хатмкунандагон	Шумораи муассисаҳо	Шумораи хатмкунандагон	Шумораи муассисаҳо	Шумораи хатмкунандагон	
1991	13	9968	81	13700	81	26859	50527
2000	30	13600	72	6900	72	15649	36149
2005	36	15100	71	8000	71	14360	37460
2010	33	27685	51	10200	66	10387	48272
2015	37	29500	59	11700	61	9577	50777
2016	38	33153	67	14004	61	14334	61491
2017	39	38500	67	17800	61	13109	69409
2018	39	44600	70	20800	61	13000	78400
2019	40	43200	74	20800	62	11699	75699
2020	41	42400	78	23600	62	11436	77436

Сарчашма: Тоҷикистон: 30-соли истиқлолияти давлатӣ. маҷмӯаи оморӣ. АОПҚТ. Душанбе. – 2021. - с. 90-93, 98,100,104.

Дар ин давра шумораи хатмкунандагони муассисаҳои таҳсилоти олий зиёда аз 4,25 маротиба, миёнаи касбӣ 72,3% зиёд гардида, муассисаҳои ибтидоии касбӣ бошад 42,6 фоизи дараҷаи соли 1991-ро ташкил намуд (нигаред ба чадвали 1).

Қобили қайд аст, ки дар соли 2020 дар соҳаи саноати сабук 1220 нафар, саноати хӯрокворӣ – 478 нафар, гарчанде дар солҳои 2016-2019 зиёда аз 1000 нафар буданд, энергетика – 761 нафар, саноати хӯрокворӣ – 223 нафар, саноати таъбу нашр – 83 нафар, гарчанде дар чор соли гузашта шумораи онҳо аз 400 нафар зиёд буданд, муассисаҳои таҳсилоти ибтидоии касбиро хатм намуда ба корхонаҳои ин соҳаҳо ба кор рафтанд, ҳол он ки солҳои пеш шумораи онҳо дар соҳаҳои мухталиф хеле кам буд. Дар соҳаҳои саноати сӯзишворӣ, металлургияи ранга, саноати масолеҳи сохтмон ва соҳаи мошинсозӣ ва коркарди металл – 203 нафар дар соли 2020 хатм намуданд, аммо ягонтои онҳо ба ин соҳаҳо ба кор нарафтанд [8]. Аз тарафи дигар дар соҳаи саноат нисбат ба дигар соҳаҳои иқтисодиёти Тоҷикистон рушди бештар мушоҳида мегардад, корхонаҳои нав ба нав ба кор даромада истодаанд ва ба қувваи қори бештар ниёз доранд.

Вазъияти тайёркунии кадрҳо вобаста ба хатми мутахассисони муассисаҳои таҳсилоти олий ва миёнаи касбӣ аз рӯи гурӯҳи ихтисосҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2000-2020 дар чадвали 2 оварда шудааст.

**Хатми мутахассисони муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ аз рӯи гуруҳҳои
ихтисосҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон
(солҳои 2000-2020, нафар)**

Нишондиҳандаҳо	2000	2005	2010	2015	2020	С. 2020 нисбат ба с.2000.%
Хатми мутахассисони муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ	13621	15100	27685	28004	42400	3,1 маротиба
Аз он ҷумла: муассисаҳои:						
- саноат	1495	1211	2052	4994	5600	3,8 маротиба
- кишоварзӣ	875	593	1239	1832	1080	123,4
- иқтисодиёт	1685	3349	11389	8849	12000	7,1 маротиба
Хатми мутахассисони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ	6885	8003	10154	11753	23600	3,4 маротиба
Аз он ҷумла: муассисаҳои:						
- саноат ва сохтмон	1201	1353	1490	1289	2400	2,0 маротиба
- кишоварзӣ	499	96	93	166	400	80,2
- иқтисодиёт	594	456	462	172	800	134,7
Хатми мутахассисони муассисаҳои таҳсилоти ибтидоии касбӣ	14400	13167	10387	9577	11436	79,4
Аз он ҷумла: муассисаҳои:						
- саноат	3563	797	403	1214	1302	36,5
- кишоварзӣ	3102	2207	1374	1187	1423	45,9
- нақлиёт	826	386	551	541	326	39,5
- алоқа	164	182	116	48	-	-
- сохтмон	240	431	194	293	353	147,1
-савдо ва хӯроки умумӣ	75	127	187	238	107	142,7
- хоҷагии манзилӣ- коммуналий	96	87	72	22	76	79,2
- хизмати маишии аҳоли	1051	869	72	89	110	10,5
- ба дигар соҳаҳо	768	2164	490	276	-	-

Сарчашма: Тоҷикистон: 30-соли истиқлолияти давлатӣ. маҷмӯаи оморӣ. АОПҶТ. Душанбе. – 2021.
- с. 94-95, 102-103.

Таҳлили хатми мутахассисони муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ аз рӯи гуруҳҳои ихтисосҳо дар ин давра нишон медиҳад, ки ин нишондод зиёда аз 3,1 маротиба афзудааст, аз он ҷумла дар соҳаи саноат 3,8 маротиба. Ин вобаста ба он аст, ки дар солҳои истиқлолияти Тоҷикистон ду донишқада доир ба тайёркунии мутахассисони соҳаҳои металлургия ва энергетика ва соли 2011 филиали Донишқадаи ҳула ва пӯлоди ш. Маскав (МИСиС) барпо карда шуд. Ин соҳаҳо дар ояндаи республика афзалият доранд ва бунёди чунин донишқадаҳо мувофиқи

мақсад аст. Дар тайёр кардани мутахассисони тахсилоти миёнаи касбӣ чунин тамоил дар соҳаҳои саноату сохтмон ва соҳаҳои иҷтимоӣ мушоҳида карда мешавад.

Қобили қайд аст, ки дар соли 2020 муассисаҳои тахсилоти ибтидоии касбиро 11436 нафар хатм намудаанд, ки онҳо 79,4%-и соли 2000-ро ташкил менамоянд. Аз онҳо ҳамагӣ 3729 нафар ба кор ба соҳаҳои иқтисодии ҷумҳурӣ фиристода шудаанд, ки онҳо 32,6%-и ҳаҷми умумиро дарбар мегирад.

Қисми муҳими самаранокгардонии иқтисодии миллиро низоми тайёркунии, тақмили ихтисос ва бозомӯзии кадрҳо дар соҳаҳо дарбар мегирад. Таҳлили ин низом дар соҳаҳои иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2011-2019 (ҷадвали 4.) нишон дод, ки дар сатҳи ҷумҳурӣ дар соли 2019 нисбат ба соли 2011 тайёркунии, тақмили ихтисос ва бозомӯзии кадрҳо 3,5 маротиба афзудааст [6, с.155].

Дар соҳаи саноат ин нишондиҳанда 76,8%-и дараҷаи соли 2011-ро ташкил намуд, гарчанде дар соли 2015 нисбат ба давраи базавӣ ин ҷараён зиёдтар буд. Дар дигар соҳаҳои истеҳсоли ҳама ғайр аз соҳаи савдо, чунин тамоил мушоҳида мегардад.

Дараҷаи тайёркунии, тақмили ихтисос ва бозомӯзии кадрҳо аз ҳама бадтар дар соҳаи кишоварзӣ мушоҳида гардид ва сол то сол шумораи онҳо камтар шуда истодааст. Аммо ин раванд дар соҳаҳои иҷтимоӣ - маориф, тандурустӣ, мақомоти идоракунӣ ва ғайра хуб ба роҳ монда шудааст (нигаред ба рақамҳои ҷадвали 3).

Ҷадвали 3

Тайёрии касбии кадрҳо, баланд бардоштани тахассусҳо ва таҷриба-ҳосилкунии онҳо дар соҳаҳои иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 2000-2020, нафар)

Нишондиҳандаҳо	2011	2015	2016	2017	2018	2019	С. 2019 нисбат ба с. 2011, %
Шумораи кормандони аз тайёрии касбӣ, тақмили ихтисос ва таҷрибаҳосилкунӣ гузаштанд	14180	21888	29987	46507	53220	49750	3,5 маротиба
Аз он ҷумла дар соҳаҳои:							
- саноат	3804	3955	2923	1621	2789	1726	45,4
- кишоварзӣ	71	-	-	174	184	171	2,4 маротиба
- нақлиёт ва алоқа	756	728	1230	1707	1298	337	44,6
- сохтмон	195	56	25	89	17	17	8,7
- савдо	11	69	29	167	189	241	21,9 маротиба
- тандурустӣ	563	2347	1675	6859	12307	8911	11,4 маротиба
- маориф	8136	10699	21080	29492	30364	31431	3,9 маротиба
- мақомоти идоракунӣ	100	679	489	1585	1428	776	7,8 маротиба
- дигар соҳаҳо	468	3355	2536	4813	4644	6140	13,1 маротиба

Сарчашма: Бозори меҳнат дар ҶТ //Маҷмуаи оморӣ. - АОПҶТ. – Душанбе.- 2020.- с. 155.

Дар шароити иқтисоди бозорӣ барои инкишофи сектори хусусӣ доир ба масъалаҳои тайёркунии ва бозомӯзии кадрҳо дар фаъолияти соҳибкорӣ, хусусан дар соҳаҳои истеҳсоли аҳамияти махсус бояд дод.

Ҳамин тавр, яке аз вазифаҳои асосии бизнес - инкубаторҳо ин масъалаҳои омӯзиши соҳибкорони навтаъсис, баланд бардоштани савияи дониши онҳо оид ба масъалаҳои ҳуқуқӣ, молиявӣ ва андозбандӣ мебошад.

Қобили қайд аст, ки дар вилояти Суғд соли 2014 бори аввал лоиҳа оид ба ташкил кардани бизнес-инкубатор амалӣ гардид, ки он барои тайёр кардан ва бозомӯзии соҳибкорон кӯмак мерасонад. Аммо ба ҳар ҳол бояд аз ҷониби Ҳукумати ҚТ ва дигар ташкилотҳо кӯшиш ба ҳарч дода шавад, ки бизнес-инкубаторҳо ташкил гардида ба тайёр кардани соҳибкорон саҳми худро гузоранд. [5, с.194]

Кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва идораи амволи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар якҷоягӣ бо ташкилотҳои байналхалқӣ ҳар сол семинарҳо ва тренингҳоро оид ба дастгирии сектори хусусӣ ва соҳибкорӣ мегузаронад. Боиси дастгирӣ, ки Маркази байналмилалӣ рушди инсон “САМО”, ки дар ҳамкорӣ бо Кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва идораи амволи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кумитаи кор бо занон ва оилаи назди Ҳукумати ҚТ, Кумитаи оид ба рушди сайёҳии назди Ҳукумати ҚТ иқдом гирифтаанд дар давоми моҳҳои март-декабр бо 10000 нафар дар доираи 32 минтақаи ҚТ бо 10 гурӯҳи одамон – занон, соҳибкорон, стартапон, кормандони шабакавӣ, қарздорон, кормандони хизмати давлатӣ, мутахассисон, омӯзгорон, донишҷӯён ва толибилмон тренинг гузаронанд.[11]

Боиси хушнудист, ки аз ҷониби Президенти ҚТ, Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон соли 2018 Соли рушди туризм ва ҳунароҳои мардумӣ эълон карда шудааст ва дар партави он лоиҳаи “Стратегияи рушди туризм дар ҚТ то соли 2030” қабул гардидааст, ки яке аз қисмҳои асосии он тайёр кардани кадрҳои баландхатисос барои ин соҳа, инкишофи кластери инноватсионии сайёҳӣ мебошад [12].

Барои оқилона ташкил намудани сохтори тайёркунии ва бозомӯзии кадрҳои баландхатисос дар ҳама сатҳҳо аз ҷониби Вазорати меҳнат, муҳоҷират ва шуғли аҳолии ҚТ, Вазорати маориф ва илми ҚТ ва дигар муассисаҳо, ки ба тайёр кардан, бозомӯзии кадрҳо сару кор доранд, зарур аст, ки барои хатмкунандагони мактабҳо тадбирҳои интихоби касбу ҳунаро андешанд, низоми пешниҳоди иттилоотро доир ба бозори меҳнат беҳтар намоянд, таҷрибаи мамлакатҳои хориҷиро омӯхта ба шароити ҚТ мутобиқ карда ба ҳаёт татбиқ намоянд, то ки хатмкунандагон ва дигар гурӯҳҳои аҳолиро дар ҷустуҷӯи ҷойҳои кору таҳсилот беҳтар хабардор намоянд. Қобили қайд аст, ки тадбирҳои ёрии иҷтимоӣ ба бекорон, алаҳусус рағбатнокӣ ба таълими касбӣ дар соли 2005 6560 нафар бошад, он гоҳ дар соли 2020 ин рақам 17958, ё ки 2,7 маротиба афзудааст. [8, с.166-167]

Дар шароити ҳозира, ки ба падидаи Пандемияи COVID-19 алоқаманд аст, барои тараққиёти тайёркунии кадрҳо бояд роҳҳои нави тайёркунии, тақмили ихтисос ва бозомӯзии кадрҳоро ба роҳ монд, аз ҷумла тақмил додани усулҳои фосилавии тайёркунии кадрҳо, омӯхтани таҷрибаи дигар мамлакатҳо ва дар ин ҷода ба қадри имкон истифодаи онҳо дар ҷумҳурӣ.

Аз нуқтаи назари мо, барои инкишофи иқтисодӣ ояндаи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар партави «Стратегияи миллии рушди ҚТ то давраи 2030» ҷоннок намудани тайёркунии мутахассисони баландхатисос менечерҳои ихтисосҳои гуногун, пеш аз ҳама, менечерҳои зиддибӯҳронӣ, бозоршиносон, мутахассисони соҳаҳои молия, бонкҳо ва суғурта, аудиторҳо, ҳуқуқшиносони соҳаи соҳибкорӣ, мутахассисони соҳаи саноат, соҳаи хизматрасонӣ ва ғайра), ки метавонанд дар шароити тағйирёбии босуръати хоҷагидорӣ ва талаботи бозор фаъолият намоянд, ривож додани кластерикунории соҳаҳо ва дар таркиби он дохил кардани донишгоҳу донишқадаҳо ва коллеҷҳо оид ба тайёркунии ва бозомӯзии кадрҳо, мувофиқи мақсад мебошад.

АДАБИЁТ

1. Интернет: Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 22 декабри соли 2017. НИАТ //«www.khovar.tj».
2. Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон то давраи 2030. - Душанбе. - 2017. – 96 с.
3. Интернет: Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 22 декабри соли 2016. НИАТ //«www.khovar.tj».

4. Низамова Т.Д. Оптимизация соотношения подготовки специалистов высшего и среднего специального образования: отраслевые и региональные аспекты / Т.Д.Низамова // Паёми ДМТ. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ.- Душанбе: “Сино”, 2017, № 2/5 (1).- с. 64-68.
5. Низамова Т.Д. Равандҳои калидии таъмини самаранок тайёркунии ва бозомӯзии кадрҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон// Паёми «Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз», Душанбе, №4 (63), 2018. С.194.
6. Бозори меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон./Маҷмуаи оморӣ.- АОПҚТ. – Душанбе.- 2020.- 345 с.
7. Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон./Маҷмуаи оморӣ.- АОПҚТ. – Душанбе. - 2017.- 466 с.
8. Тоҷикистон: 30-соли истиқлолияти давлатӣ./Маҷмуаи оморӣ.- АОПҚТ. – Душанбе. - 2021.- 703 с.
9. Бозори меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон //Маҷмуаи оморӣ.- АОПҚТ. – Душанбе.- 2017.- с. 112-128.
10. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳимоя ва дастгирии давлатии соҳибкорӣ» Душанбе, 26.07. 2014. г. № 1107. [http: // mmk.tj / ru/ library / o_goszashite _i_podderzhke _predprinimatelstva.rar](http://mmk.tj/ru/library/o_goszashite_i_podderzhke_predprinimatelstva.rar). (санаи дастрасӣ аз 03.07.2018).
11. Интернет: [https: // news.tj/ ru/ news/ Tajikistan/ society/](https://news.tj/ru/news/Tajikistan/society/) (санаи дастрасӣ аз 27.04. 2018).
12. Интернет: Стратегияи рушди туризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2030. Душанбе, 2018. АМИТ «Ховар» (санаи дастрасӣ аз 03.07.2018).

ПУТИ УЛУЧШЕНИЯ СООТНОШЕНИЯ ПОДГОТОВКИ ВЫСШЕГО, СРЕДНЕГО И НАЧАЛЬНОГО ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КАДРОВ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН

НИЗАМОВА ТУХФАМО ДАВЛАТОВНА

доктор экономических наук, профессор кафедры экономики предприятия и предпринимательства
Таджикского национального университета, 734025, Таджикистан, г. Душанбе, пр. Рудаки 17,
тел.: (+ 992) 934238220

В статье рассматриваются вопросы подготовки и переподготовки специалистов в свете НСР Республики Таджикистан до 2030 года. Проанализирована система профессиональной подготовки кадров в годы независимости на уровне высшего, среднего и начального образования, а также их переподготовка и выявлены несоответствия в соотношении подготовки кадров, в том числе если по некоторым направлениям подготовлены больше чем необходимо, по другим направлениям наблюдается неукomплектованность кадрами. Если в 1991 г. доля выпускников высших учебных заведений составляла около 20%, среднего профессионального образования - 27,1% и начального профессионального образования - 53,2%, то в 2020 году это соотношение выглядит следующим образом: 54,7; 30,5; и 14,8 процента.

Даны рекомендации по эффективной организации структуры подготовки и переподготовки высококвалифицированных кадров на отраслевом и региональном уровнях, в том числе по интенсификации подготовки высококвалифицированных специалистов - менеджеров различных специальностей, в первую очередь антикризисных менеджеров, маркетологов, специалистов по информационным технологиям, финансистов, специалистов в области страхования, аудиторы, бизнес-юристы, специалистов в различных отраслях сферы услуг и т.п.), которые могут работать в условиях быстро меняющихся рыночных условий, развития кластеризации отраслей и включения в них университетов, колледжей, по подготовке персонала и др.

Ключевые слова: бизнес-инкубатор, диверсификация, персонал, специализация, обучение, переподготовка, рынок труда, специалисты, эффективность.

WAYS TO IMPROVE THE RATIO OF TRAINING OF THE HIGHER, SECONDARY AND ELEMENTARY PROFESSIONAL STAFF IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

NIZAMOVA TUHFAMO DAVLATOVNA

doctor of economics, professor of the department of economics of enterprise and entrepreneurship, Tajik National University, 734025, Tajikistan, Dushanbe, Rudaki Ave. 17, tel.: (+ 992) 934238220

The report examines the issues of training and retraining of specialists in the light of the NDS of the Republic of Tajikistan until 2030. The system of professional training of personnel in the years of independence at the level of higher, secondary and primary education, as well as their retraining, has been analyzed; discrepancies in the ratio of training have been revealed. including if in some areas more than necessary are prepared, in other areas there is a lack of staffing. If in 1991 the share of graduates of higher educational institutions was about 20%, secondary vocational education - 27.1% and primary vocational education - 53.2%, then in 2020 this ratio looks as follows: 54.7; 30.5; and 14.8 percent.

Recommendations are given on the effective organization of the structure of training and retraining of highly qualified personnel at the sectoral and regional levels, including on intensifying the training of highly qualified specialists - managers of various specialties, primarily anti-crisis managers, marketers, information technology specialists, financiers, specialists in the field of insurance, auditors, business lawyers, specialists in various service industries, etc.) who can work in a rapidly changing market environment, the development of clustering of industries and the inclusion of universities, colleges, personnel training, etc.

Key words: business incubator, diversification, personnel, specialization, training, retraining, labor market, specialists, efficiency.

УДК:331.5.52

ГЕНЕЗИС ТЕОРИЙ РЫНКА ТРУДА И ПОДГОТОВКИ КАДРОВ В ЭКОНОМИЧЕСКОЙ НАУКЕ И ПРАКТИКЕ

ШАМСОВ ИЛЕСДЖОН САФАРОВИЧ

доктор экономических наук, профессор, декан финансово-экономического факультета Таджикского национального университета, 734025, Таджикистан, г. Душанбе, пр. Рудаки 17, тел.: (+992) 918 728938; e-mail: shamsov1976@mail.ru.

В статье рассматриваются вопросы генезиса теорий рынка труда и подготовки кадров в экономической науке и практике. Выявлено, что проблемы в сфере труда в большинстве случаев не разрешаются, а лишь приводят из одной формы в другую, и часто приводят к росту социальной напряженности и увеличению внешней трудовой миграции.

Предложено, что в экономике Таджикистана на текущем этапе развития трудовые конфликты, т.е. недовольство работников, выражается в добровольной безработице, не желанием работать и углублением миграционных процессов. Это связано с менталитетом населения, где терпение к различным видам унижений является наиболее высоким, это

означает, что среди отношений труда и капитала проблема выбора является одной из самых острых.

Ключевые слова: *труд, рынок, кадр, экономика, напряженность, рост, безработица, миграция, отношения, работник.*

Труд, занятость, безработица являются объектом исследования многих гуманитарных наук, в частности философии, права, психологии, экономики, социологии и истории. Поскольку от их состояния зависит многое, в первую очередь, это уровень благосостояния в обществе. С точки зрения экономики труд рассматривается как хозяйственная деятельность и источником богатства, что представляет собой основной предмет экономической науки. В современной экономической науке научная трактовка рынка труда изменяет его по мере эволюции человеческой цивилизации. На протяжении многовековой истории развитие производственных отношений в мире со стороны ученых-экономистов, политиков, социологов, философов, а именно экономических школ возникли различные теории относительно занятости, безработицы и в целом рынка труда в экономических системах. Были предложены различные подходы к исследованию рынка труда и определены разнополярные способы их регулирования в обществе.

Развитие инновационных процессов и предпринимательской деятельности неразрывно связано с эффективным использованием рабочей силы, имеющей высокое качество. При этом конкурентоспособность рабочей силы достигается на основе синхронизации во времени кадровых потребностей работодателей и степени их удовлетворения, поскольку на практике наблюдается определенный разрыв в несоответствии предложения подготовленных образовательными учреждениями специалистов и спросу на них со стороны работодателей [7].

Для инновационных процессов компетентные кадры, в первую очередь это управленческие кадры способные решать различные профессиональные вопросы качественно и своевременно. Стратегической задачей менеджеров промышленных предприятий, является правильный подбор кадров на каждое отдельное рабочее место. При этом, важное значение имеет то, что на каждом рабочем месте должны работать компетентные кадры в соответствии с профессией, квалификацией, необходимыми профессиональными знаниями и другими характерными данными соответствующими потребностям конкретного предприятия [1].

Однако, на наш взгляд, прежде чем характеризовать современные изменения в структуры рынка труда, с учетом трансформационных процессов информатизацией общества, необходимо проанализировать генезис теории рынка труда и установить его место в системе социально экономического развития страны в целом. Поскольку исследование теоретических положений предложенных со стороны различных экономических школ позволяет выявить упущения в системе регулирования рынка труда, что способствует недопущению ошибок и разработке более объективных оценок развития сложных экономических процессов.

Итак, в экономической науке и практике, одной из первых экономических школ, обративших внимание рынку труда, считаются физиократы. Общеизвестно, что впервые именно физиократы перенесли центр тяжести по поводу источников богатства из торговли в труд. Одним из упущений этой школы является то, что они считают, что производительным является только труд в сельском хозяйстве, а деятельность в других отраслях экономики считается бесполезной, то есть непроизводительной. В этом плане основоположник этой школы Франсуа Кэне отметил, что «Нация состоит из трех классов граждан: класса производительного, класса собственников и класса бесплодного. Классом производительным является тот, который возмещает путем обработки территории ежегодные богатства нации, делает затраты на расходы по земледельческим работам и оплачивает ежегодно доходы

собственников земли. ... Класс собственников включает в себя государя, землевладельцев и получателей десятины. ... Класс бесплодный образуют все граждане, выполняющие другие занятия и другие виды труда, помимо относящихся к земледелию» [9].

Несмотря на это в отличие от предыдущих экономических школ физиократы считаются более прогрессивными, так как они дают большое внимание вопросам трудовых отношений и именно труд, согласно их позициям, впервые признан источником богатства. Огромную роль в экономической науке играет классическая экономическая школа, один из его основателей шотландский экономист Адам Смит поставил труд в центр экономических исследований, создав при этом так называемую трудовую теорию стоимости. [6]. Большинство ученых хорошо помнят изречение одного из представителей классиков Уильяма Петти о том, что «Труд есть отец богатство, а земля его мать». Что касается рынка труда, то классическая школа утверждала, что предложение и спрос на рынке труда регулируются автоматически на основе действия механизма «невидимой руки» рынка, чем будет обеспечена полная занятость. Другими словами, согласно мнению выдающегося представителя школы классиков А. Смита рыночная система содействует обеспечению полных ресурсов и на рынке труда требуется осуществление политики невмешательства государства в экономическую деятельность. Он отмечает, что вмешательство государства принесет больше вреда экономической системе, чем невмешательство. Он подчеркивает: «Но политика вмешательства правительств Европы, не допуская полной свободы, порождает другие неравенства, которые имеют гораздо более важное значение. Политика вмешательства действует следующими тремя способами: во-первых, ограничивая конкуренцию в некоторых промыслах меньшим числом людей, во-вторых, усиливая конкуренцию в других промыслах сравнительно с тем, что было бы при естественных условиях; в-третьих, стесняя свободный переход труда и капитала от одного промысла к другому и с одного места в другое» [3]. В целом по соображениям классиков рыночной экономики полная занятость является закономерным явлением, а безработица связана только с непредвиденными обстоятельствами (засухи, войны, стихийные бедствия и т.д.).

По мере развития человеческой цивилизации теоретические концепции классиков постепенно не смогли объяснить изменения в практической жизни и в большинстве случаев даже вводили в заблуждение, что говорит о недостатках и упущениях в данной экономической мысли. На наш взгляд, в контексте нашего исследования идея Смита о сложности труда вызывает определённый интерес, т.е. он считал, что заработная плата непосредственно не должна быть связана с занятостью, а изменяться в зависимости от простоты и сложности труда, легкости и трудности, чистоты, престижа и почетности труда, т.е. заработную плату связывают с квалификацией и условием труда.

Наряду со спросом и предложением в качестве инструментов регулирования рынка труда, классики также обосновывают такие механизмы как «эластичность соотношения цен и зарплаты», ставки процента, свободная конкуренция. Классики в целом считали, что отмеченные выше механизмы относятся к автоматическим регуляторам, которые в совокупности не допускают не дефицита, ни перепроизводства, ни безработицы, и тем самым обеспечивают полную занятость [6]. Государственное вмешательство в этом контексте они считали вредным и способствующим нарушению рыночного равновесия. Однако в развитии человеческой цивилизации доказана ошибочность некоторых теоретических взглядов по регулированию рынка труда, предложенных классиками.

Кроме классиков в развитии теории рынка труда, занятости и безработицы большой вклад внес известный в научных кругах основоположник пролетарской политической

экономии Карл Маркс. В годы командно-административной экономики во всех социалистических странах особо тщательно изучали труды Карла Маркса, однако после официального перехода к рыночным отношениям перестали обращать на него внимание и оставили как бы на второй план, что снижает заслуги К. Маркса, и является не верным. Карл Маркс глубоко исследовал содержание капиталистического способа производства, не ради совершенствования капитализма, а ради выявления особых упущений и диспропорций рыночной формы хозяйствования. С этой позиции теория Маркса представляет ценность для выяснения причин безработицы, состояния занятости, положения рабочего класса в обществе, что играет существенную роль в развитии теории занятости в современных условиях. В своем основном труде «Капитал» вопросы трудовых отношений Маркс исследует на основе трех позиций: концепция увеличения органического состава финансов, закон жителей, концепция добавочной стоимости.

Впервые Карл Маркс на основе собственной теории доказал, что в рыночных условиях хозяйствования рабочая сила является товаром, но товаром особого рода, а на рынке труда объектом купли продажи становится рабочая сила трудовых ресурсов, т.е. способность к труду. С этой позиции Марксом анализировано органическое строение капитала, где указывается доля основного и переменного капитала, а также и прибавочная стоимость. Он в своих трудах отметил, что «трудоспособное население, генерирующее накопление финансов, таким образом в увеличивающихся количествах производит средства, которые делают его относительно избыточным населением» [3]. В контексте нашего исследования марксовый анализ закона народонаселения, присущий капиталистическому способу производства представляет особый интерес. Поскольку этот вопрос имеет центральную позицию в вопросе формирования и развития рынка труда.

Одним словом, в рамках понятия рынка труда неполная занятость населения по Марксу является неизбежным спутником капиталистической экономики, а последнее рассматривается как рыночное хозяйство. Одной из возможных предпосылок формирования прибавочной стоимости следует рассматривать в целом во взаимосвязи рабочей силы, капитала и технологии. В этом контексте производительность труда является производной от степени использования факторов производства, что может оказывать влияние на количественное значение результативности используемого труда [6].

Другой ключевой аспект в учении Карла Маркса состоит в том, что в условиях рынка рабочие полностью не получают оплату своего труда, а именно недополученная часть присваивается работодателями (капиталистами). Такая система является упущением в социально трудовых отношениях капиталистического способа производства. Сегодня в зарубежных странах одним из доступных средств в разрешении этого противоречия являются различные институты, в первую очередь, это профсоюзы. По Карлу Марксу, профсоюзы являются первоначальным этапом классовой войны из-за освобождения трудового класса [4]. Именно институт профсоюзов сегодня получил широкое распространение в развитых странах, способствующий оптимальному решению проблем социальных упущений и развития демократии. Что касается развивающихся стран, в том числе Республики Таджикистан институт профсоюзов пока не смог выполнить свою миссию, которая ему предназначена. Другими словами, проблемы в сфере труда в большинстве случаев не разрешаются, а лишь приводят из одной формы в другую, и часто приводят к росту социальной напряженности и увеличению внешней трудовой миграции. Следует отметить, что наряду с институтом профсоюзов в последние годы в развитых странах (например, в Швеции, Норвегии, Австрии, Германии) наибольшее распространение получил так называемый «институт социального

партнёрства». Последнее означает заключение взаимовыгодных коллективных трудовых договоров (соглашений) между работниками и работодателями в процессе найма.

В экономике Таджикистана на текущем этапе развития трудовые конфликты, т.е. недовольство работников, выражается в добровольной безработице, не желанием работать и углублением миграционных процессов. Это связано с менталитетом населения, где терпение к различным видам унижений является наиболее высоким, это означает, что среди отношений труда и капитала проблема выбора является одной из самых острых.

ЛИТЕРАТУРА

1. Васиев Ф.М. Кадровое обеспечение и развитие инновационных процессов в промышленности Республики Таджикистан. Таджикистан: экономика и управление. Научный журнал Таджикского национального университета, Душанбе 2021. №2. – С.76
2. Кадыров Д.Б. Экономика рынка труда: монография / Д.Б.Кадыров, С.Д. Ашмаров, С.Д. Комилов. – Душанбе: Илм, 2010. – 480 с.
3. Комилов С. Дж., Шодибеки С. Занятость как общественно полезная деятельность. Вестник РТСУ. №2 (62) 2018. –С. 69-75.
3. Маркс К. Критика политической экономии. /К. Маркс, Ф. Энгельс. Соч. 2 изд. Т.2. – М., 1991. - 826с. - С.248-250;
4. Подшибякина Н. О некоторых проблемах социального партнерства в условиях глобализации. /Н. Подшибякина // Человек и труд. №1. -М., 2003. -С.68-70.
5. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов: учебник /А. Смит. – М.: «Директмедиа Паблишинг», 2008. - 1056 с. – С. 102;
6. Шамсов И. С. Совершенствование механизма взаимосвязи рынка труда и системы подготовки кадров при переходе к цифровой экономике: теория, методология и практика. Дисс. на соис. уч. степени док. экон. Наук. Душанбе 2020. – С. 45.
7. Юсупов Ш. Н. Обеспечение конкурентоспособности рабочей силы на рынке труда в условиях рыночной экономики (на материалах Республики Таджикистан). Дисс. на соис. уч. степени канд. экон. наук. Душанбе 2017., -С.4.
8. Юсупов Ш. Н. Обеспечение конкурентоспособности рабочей силы на целевом рынке труда: методологические аспекты // Вестник Таджикского национального университета. Серия экономических наук. - Душанбе: 2017. - № 1. - С.13-18 (0,62 п.л.);
9. Франсуа К. Избранные экономические сочинения: учебник /К. Франсуа; Перевод А. В. Горбунова, Ф. Р. Каплан, Л. А. Фейгиной. – М.: «Директмедиа Паблишинг», 2008. – 1200 с. – С. 360-364;

ГЕНЕЗИСИ НАЗАРИЯИ БОЗОРИ МЕҲНАТ ВА ОМОДА НАМУДАНИ КАДРҲО ДАР ТАҶРИБА ВА ИЛМИ ИҚТИСОДӢ

ШАМСОВ ИЛӢСҶОН САФАРОВИЧ

доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор, декани факултети молиявӣю иқтисодии Донишгоҳи миллии
Тоҷикистон, 734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе, х. Рӯдакӣ 17,
тел.: (+992) 918 728938; e-mail: shamsov1976@mail.ru.

Дар мақола масъалаҳои таҳаввулоти назарияи бозори меҳнат ва тайёр кардани кадрҳо дар илми иқтисодӣ ва амалия баррасӣ шудааст. Маълум гардид, ки мушкилоти соҳаи меҳнат дар аксари ҳолатҳо ҳал нагардида, танҳо аз як шакл ба дигар гузашта, аксар вақт боиси афзоиши шиддати иҷтимоӣ ва афзоиши муҳоҷирати меҳнатии хориҷӣ мегардад.

Пешиҳод карда мешавад, ки дар иқтисодиёти Тоҷикистон дар соли чорӣ марҳилаи рушди баҳсҳои меҳнатӣ мушоҳида мешаванд, яъне норизоияти кормандон дар бекорӣи ихтиёрӣ, хоҳиши кор надоштан ва зиёдиавии равандҳои муҳоҷират ифода меебад. Ин бобаст аст, ба менталитети аҳоли, ки тоқатфарсои ба намудҳои гуногуни шугл нисбатан баланд аст, ин маънои онро дорад, ки муносибатҳои интиҳоб байни меҳнат ва сармоя яке аз масъалаҳои мубрам боқӣ мемонад.

Калидвожаҳо: меҳнат, бозор, иқтисодиёт, шиддатнокӣ, афзоиш, бекорӣ, муҳоҷират, муносибат, коргар.

THE GENESIS OF LABOR MARKET THEORIES AND STAFF TRAINING IN ECONOMIC SCIENCE AND PRACTICE

SHAMSOV ILESJON SAFAROVICH

doctor of economic sciences, professor, dean of the faculty of finance and economics of the
Tajik National University, 734025, Tajikistan, Dushanbe, Rudaki Ave. 17, tel.: (+992) 918 728938;
e-mail: shamsov1976@mail.ru.

The article deals with the genesis of labor market theories and personnel training in economic science and practice. It is revealed that problems in the sphere of labor in most cases are not resolved, but only lead from one form to another, and often lead to an increase in social tension and an increase in external labor migration.

It is suggested that in the economy of Tajikistan at the current stage of development, labor conflicts, i.e. dissatisfaction of workers, are expressed in voluntary unemployment, unwillingness to work and deepening of migration processes. This is due to the mentality of the population, where the tolerance for various types of humiliation is the highest, which means that among the relations of labor and capital, the problem of choice is one of the most acute.

Key words: labor, market, personnel, economy, tension, growth, unemployment, migration, relations, worker.

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ТЕКСТИЛЬНОЙ И ШВЕЙНОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН

ШАДМАНОВА МЕХРИНИССО ХУДЖАМОВНА

кандидат экономических наук, доцент кафедры экономика предприятия и предпринимательства Таджикского национального университета, 734025, Таджикистан, г. Душанбе, пр. Рудаки, тел.: (+992) 934167675

МАДЖИДОВ ФАХРИДДИН БОБОНАЗАРОВИЧ

аспирант кафедры экономика предприятия и предпринимательства Таджикского национального университета, 734025, Таджикистан, г. Душанбе, пр. Рудаки, тел.: (+992), тел.: 988-88-99-27, e-mail: madzhidovf@inbox.ru

В статье рассматривается роль текстильной и швейной промышленности в создании новых рабочих мест, удовлетворении потребителей населения в товарах, обеспечении устойчивого развития национальной экономики. На основе анализа статистических данных показано место текстильной и швейной промышленности в общем объеме промышленного производства и дана оценка современного состояния отрасли за ряд лет. Также проведен анализ удельного веса текстильной и швейной промышленности.

В статье делается акцент на государственную политику стимулирующей развитие текстильной и швейной промышленности, учтены перспективные направления развития данных отраслей промышленности на современном этапе развития Республики Таджикистан.

Ключевые слова: национальная экономика, легкая промышленность, текстильная промышленность, швейная промышленность, совместные предприятия, государственная поддержка.

В современных условиях развития экономики Республики Таджикистан одним из важнейших отраслей экономики является легкая промышленность. При переходе страны к рыночной экономике легкая промышленность стала одним из приспособленных к рыночным условиям отраслей национальной экономики, благодаря достаточно высокой оборачиваемости капитала, эффективному использованию ресурсного потенциала и выпуска товаров первой необходимости.

Республика Таджикистан является аграрно-индустриальным государством, которое в период плановой экономики являлось производителем сырья. После перехода к рыночным отношениям и обретения государственной независимости в первые годы рост промышленности замедлился почти на 6 лет и темпы роста не были обеспечены [8, с.6].

Одним из основных отраслей легкой промышленности с точки зрения роста трудовой занятости населения, стабильного развития экономики страны, развития производственного предпринимательства, увеличения поступления налогов в государственный бюджет, а также выхода на внешние рынки выступает текстильная и

швейная промышленность. Основной задачей развития текстильной и швейной промышленности является удовлетворение потребности внутреннего рынка в качественной продукции за счет переработки местного сырья, производства продукции с высокой добавленной стоимостью и с перспективой ее выхода на внешние рынки.

Таким образом, можно отметить, что в современных условиях текстильная и швейная промышленность является одним из привлекательных секторов национальной экономики, и в обеспечении населения в продукции высокого качества среди других отраслей промышленности занимает особое место. Кроме того, развитие текстильной и швейной промышленности качественно влияют на общеэкономическое развитие страны, так как производимая продукция этих отраслей используются в качестве сырья и вспомогательных материалов в швейной, обувной, чулочно-носочной и в ряде других отраслях промышленности.

Производимая продукция текстильной и швейной промышленности включает хлопковое волокно, ткань и хлопчатобумажную пряжу, одежду и одежду с дополнительными текстильными усовершенствованиями. Текстильная и швейная промышленность Республики Таджикистан сегодня это 368 крупных, средних и малых предприятий. Если в 2015 году число предприятий текстильной и швейной промышленности составляло 352 предприятий, то к 2019 году их количество увеличилось на 16 единиц или на 104,5%. В 2015 году текстильная и швейная промышленность составляла 8,2% от общего объема промышленного производства, в 2019 году этот показатель достиг 9,5%. Общий объем произведенной продукции текстильной и швейной отрасли в 2019 году составило 2636 млн. сомони, что больше в 2 раза к 2015 году (1292 млн. сомони) [6, с. 272, 274, 275].

Промышленные предприятия в текстильной и швейной промышленности, в основном, являются частными. Среди традиционно структурированных компаний существует небольшое количество прядильных фабрик, около 20 текстильных фирм и около 30 предприятий, задействованных в швейной промышленности. Кроме того, существует множество мелких цехов, не включенных в официальную статистику отрасли. Предприятия отличаются по размеру, от малых семейных мастерских с несколькими десятками работников до крупных, интегрированных предприятий с возможностями занять около 2000-3000 человек. Несколько крупных, в прошлом государственных предприятий были разделены и вошли в состав совместных предприятий с иностранными партнерами. В то же время наиболее динамичные элементы отрасли можно найти среди мелких предприятий недавно созданных с помощью новых инвестиций, или за счет отделения от старых, более крупных предприятий. Они определенно представляют собой потенциал для быстрого развития экспорта [4, 4].

Республика Таджикистан обладает рядом характеристик, которые позволят ему в будущем достигнуть роста и развития в текстильной и швейной промышленности. Это наличие местного сырья (хлопковое и шелковое волокно, хлопчатобумажная пряжа, шелковые нити), наличие относительно дешевой рабочей силы, а также многие предприятия текстильной и швейной промышленности располагают свободными производственными площадями с соответствующей инфраструктурой для создания совместных предприятий.

Правительство Таджикистана считает сектор текстильной и швейной промышленности приоритетной отраслью для будущего развития страны. Цели развития включают диверсификацию основы таджикского экспорта и создание новых рабочих мест. Учитывая большой потенциал развития отрасли, правительство полагает, что данный сектор может внести существенный вклад в реализацию вышеупомянутой задачи. Правительство поддерживает инициативу по содействию устойчивому росту и диверсификации экспорта малых и средних предприятий путем увеличения конкурентоспособности текстильных и швейных изделий на существующих и новых рынках. В связи с этим правительством страны было разработано государственные программы, способствующие дальнейшему развитию текстильной и швейной промышленности, которые необходимо отметить: Программа полной переработки хлопкового волокна (2007 – 2015 гг.) и Программа развития легкой промышленности в Таджикистане (2006 – 2015 гг.). Первая программа была направлена на увеличение производства и полную переработку хлопкового волокна для легкой промышленности, увеличение инвестиционной деятельности и производственной мощности, особенно в текстильной и швейной промышленности. Вторая программа была нацелена на увеличение переработки сырья и повышения экспортного потенциала легкой промышленности, особенно для производства текстильных и швейных изделий, посредством усовершенствования регулирующих условий, разработки эффективного законодательства, подготовки кадров, привлечения иностранных инвестиций, модернизации производства, стимулирования создания новых предприятий и налаживания инновационных методов производства. Кроме того, в целях поддержки устойчивого экономического развития текстильной и швейной промышленности был разработан проект технической помощи в сфере торговли «Укрепление экспортной конкурентоспособности малых и средних предприятий текстильно-швейной отрасли и повышение потенциала институтов поддержки торговли».

В результате осуществления реализации этих и других программ развития текстильной и швейной промышленности в стране увеличились текстильные и швейные предприятия, прядильные и чулочно-носочные фабрики. Необходимо отметить, что в 2018 году Республика Таджикистан вошла в состав пяти пилотных стран по развитию текстильной и швейной отрасли легкой промышленности, наряду с Кыргызстаном, Тунисом, Египтом и Марокко. Это позволит республике получить доступ к мировому опыту и ресурсам развития, что позволит добиться существенного роста отрасли.

Для обеспечения перспективного развития текстильной и швейной промышленности в Республике Таджикистан необходимо решение следующих задач государственной поддержки:

1. Увеличение привлечения иностранных инвестиций в приоритетные отрасли текстильной и швейной промышленности.
2. Улучшение инвестиционного климата для текстильной и швейной промышленности.
3. Повышение потенциала инфраструктуры улучшения инвестиционного и предпринимательского климата путем:
4. Государственная поддержка экспортоориентированных и импортозамещающих предприятий текстильной и швейной промышленности.

В целом для развития текстильной и швейной промышленности Республики Таджикистан имеются все благоприятные предпосылки, которые имеют стратегическое значение для дальнейшего развития и могут определить возможности и перспективы развития экспорта продукции этих отраслей.

Таким образом, можно отметить, что текстильная и швейная промышленность среди других отраслей промышленности страны имеет хорошие перспективы развития и может внести весомый вклад в решении социально-экономических задач развития страны.

ЛИТЕРАТУРА

1. Базаров Ш.Ш., Махкамов Б.Б. Легкая промышленность Таджикистана: современное состояние и перспективы развития. //Вестник Таджикского Национального Университета. Серия социально-экономических наук. – Душанбе: «Сино», 2016. - № 2/6 (210). – С.267-277.
2. Каюмова Ш.Т. Системный анализ банкротства промышленных предприятий. // Вестник Таджикский государственный университет права, бизнеса и политики (научно-теоретический журнал). – 2015. - №3/3. - С. 119-121.
3. Махкамов Б.Б. Возможности модернизации текстильной и швейной промышленности Республики Таджикистан в условиях членства в ВТО. //Таджикистан и современный мир. – Душанбе: изд-во ЦСИ при Президенте РТ, 2013. - № 4(38). - С.52-64.
4. Рахимов Р.К. Инновационная модернизация промышленности Таджикистана в современных условиях. //Вестник Таджикского Национального Университета. Серия социально-экономических наук. – Душанбе: «СИНО», 2016. - № 2/10 (219) С. 16-20.
5. Рауфи А. Экономический рост на основе инновационного развития. // Экономика Таджикистана. –2017. - № 3. - С.20-28.
6. Статистический ежегодник Республики Таджикистан. Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан, 2020. Стр. 272,274,275.
7. Текстильная и швейная отрасль Таджикистана. Программа продвижения торговли в Таджикистане, Май 2010.
8. Хушвахтзода К.Х. Анализ промышленности Республики Таджикистан в период государственной независимости//Таджикистан: экономика и управление. Научный журнал Таджикского национального университета. Душанбе 2020. №1. – С. 6.

АФЗАЛИЯТҲОИ РУШДИ САНОАТИ БОФАНДАГӢ ВА ДУЗАНДАГӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

ШАДМАНОВА МЕҲРИНИССО ХУДЖАМОВНА

номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсенти кафедраи иқтисодиёти корхонаҳо ва соҳибкории
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, 734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе, х. Рӯдакӣ, тел.:
(+992) 934167675

МАҶИДОВ ФАҲРИДДИН БОБОНАЗАРОВИЧ

аспиранти кафедраи иқтисодиёти корхонаҳо ва соҳибкории Донишгоҳи миллии
Тоҷикистон, 734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе, х. Рӯдакӣ, тел.: (+992), тел.: 988-88-99-27, e-
mail: madzhidovf@inbox.ru

Дар мақола нақши саноати нассочӣ ва дӯзандагӣ дар ташикили ҷойҳои нави корӣ, қонеъ гардонидани истеъмолкунандагон бо молҳо ва таъмини рушди устувори иқтисоди миллӣ баррасӣ мешавад. Дар асоси таҳлили маълумоти оморӣ мавқеи саноати бофандагӣ ва дузандагӣ дар ҳаҷми умумии маҳсулоти саноат нишон дода, ба вазъи имрузаи саноат дар давоми як қатор солҳо баҳо дода мешавад. Инчунин таҳлили ҳиссаи саноати бофандагӣ ва дузандагӣ гузаронда шуд. Дар мақола сиёсати давлатии ҳавасмандгардонии рушди саноати нассочӣ ва дӯзандагӣ бо дарназардошти самтҳои ояндадори рушди ин соҳаҳо дар марҳалаи кунунии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди таваҷҷӯҳ қарор гирифтааст.

Калидвожаҳо: хоҷагии халқ, саноати сабук, саноати нассочӣ, саноати дӯзандагӣ, корхонаҳои муштарақ, дастгирии давлатӣ.

PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF THE TEXTILE AND CLOTHING INDUSTRY IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

SHADMANOVA MEHRINISSO KHUDZHAMOVNA

candidate of economic sciences, associate professor of the department of economics of enterprise and entrepreneurship, Tajik National University, 734025, Tajikistan, Dushanbe, Rudaki Ave., tel.:
(+992) 934167675

MADZHIDOV FAHRIDDIN BOBONAZAROVICH

postgraduate student of the department of economics of enterprise and entrepreneurship, Tajik National University, 734025, Tajikistan, Dushanbe, Rudaki avenue, tel.: (+992), tel. 988-88-99-27, e-mail: madzhidovf@inbox.ru

The article discusses the role of the textile and clothing industry in creating new jobs, satisfying consumers in goods, and ensuring the sustainable development of the national economy. Based on the analysis of statistical data, the place of the textile and clothing industry in the total volume of industrial production is shown and an assessment of the current state of the industry over a number of years is given. An analysis of the share of the textile and clothing industry was also carried out.

The article focuses on the state policy stimulating the development of the textile and clothing industry, taking into account the promising directions for the development of these industries at the present stage of development of the Republic of Tajikistan.

Key words: national economy, light industry, textile industry, clothing industry, joint ventures, government support.

УДК: 338.22

НАҚШИ СОҲИБКОРӢ ДАР ҲАЛЛИ МАСОИЛИ ТАЪМИНИ ШУҒЛИ АҲОЛИИ ДЕҲОТ

ШОДИЕВ КҶҲЗОД ҚУРБОНБОЕВИЧ

номзади илмҳои иқтисодӣ., муовини декан оид ба илмӣ факултети ҳисобдорӣ ва омили Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. 734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. Маяковский 75/5 х. 8. E-mail: kuhzod-8686@mail.ru , тел: 935576360.

УРУНБОЕВ АБДУМУХТОР

номзади илмҳои иқтисодӣ., дотсенти кафедраи таҳлили иқтисодии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. 734025, Тоҷикистон ш. Душанбе, к. Гипрозем 8 хучраи 5. тел: 988217644.

Дар мақола муҳимияти мавзӯ, аҳамияти илмию назариявӣ ва таҷрибавӣ, дараҷаи омӯзиши он, инчунин мақсаду вазифаҳо, бартариву камбудихо нишон дода шуда, хусусиятҳои ташаққул ва амалқарди соҳибқорӣ дар таъмини шугли аҳолии деҳот ва соҳаи истифодаи амалии натиҷаҳои бадастомада қушода дода шудаанд.

Дар мақола муаллиф муносибатҳои мухталифи назариявӣ ва методологиро ба таҳқиқи масъалаи баррасишаванда ҳулоабандӣ намуда, собит намудааст, ки соҳибқорӣ ва муносибатҳои соҳибқорӣ асоси ташаққул ва рушди муносибатҳои бозорӣ, аз он ҷумла, дар шугли аҳолии деҳот мебошанд. Дар кишварҳое, ки шумораи аҳолии маскунӣ деҳот бартариш назаррас дорад, ва ба онҳо Ҷумҳурии Тоҷикистон низ дохил мегардад, масъалаҳои ташаққул ва рушди фаъолияти соҳибқорӣ аҳамияти хоса ба худ мегиранд, зеро вай ҳамчун омилӣ муҳимтарини болоравиш сифат ва сатҳи зиндагии мардуми деҳот баромад мекунад.

Умуман мақола фарогири масъалаҳои ташаққул ва рушди фаъолияти соҳибқорӣ, фаровон гардонидани бозори молҳои истеъмолӣ сифатан зарурӣ, ташикилӣ ҷойҳои нави қорӣ ва ҳалли масъалаҳои иқтисодӣ иҷтимоӣ мушклоти деҳот, хусусиятҳои хоси ташаққул ва рушди соҳибқорӣ ва самтҳои асосии стратегияи рушди устувори фаъолияти соҳибқорӣ дар деҳоти Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Ҳамчунон дар мақола як қатор пешниҳодҳо доир ба нақши соҳибқорӣ дар ҳалли масоили таъмини шугли аҳолии деҳот оварда шудааст.

Калидвожаҳо: Шугл, аҳоли, деҳот, соҳибқорӣ, соҳибқорӣ хурду миёна, истеҳсолӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, кишоварзӣ.

Марҳилаи муосири рушди низомӣ хоҷагидорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон муносибатҳои навро ба равандҳои иқтисодӣ вобаста ба болоравиш фаъолнокии соҳибқорӣ дар ҳамаи соҳаҳо талаб менамояд. Хоҷагии кишлоқ яке аз соҳаҳои иқтисоди

бозорӣ мебошад, ки дар он фаъолияти соҳибкорӣ бартарӣ дошта, рушди он ҳамчун роҳи ташаккули муҳити рақобатӣ баррасӣ карда мешавад. Зарурияти таҳқиқи масъалаҳои соҳибкорӣ дар деҳот бо сабаби қадребӣ накардани нақш ва аҳамияти он дар натиҷаи мавҷуд набудани барномаҳои давлатии амалкунандаи дастгиринамӯй афзун мегардад. Дар баробари ин, масъалаи баландбардории ғоиданокии фаъолияти соҳибкорӣ бисёрҷабҳа буда, бояд дар тамоми сатҳҳои идоракунии дар деҳот – аз сатҳи умумидавлатӣ, минтақавӣ то сатҳи субъекти алоҳидаи хоҷагидорӣ ҳаллу фасл карда шавад.

Фаъолияти субъектҳои соҳибкорӣ дар сатҳи назаррас ба воситаи талабот ва имкониятҳои бозори маҳаллӣ, ҳаҷм ва таркиби дархости маҳаллӣ муайян карда мешавад. Аммо ба пешниҳод кардани дастгирии давлатӣ ба рушди фаъолияти соҳибкорӣ дар деҳот, аз он ҷумла, дар сатҳи минтақаҳо шароитҳои макроиктисодӣ ҳалал мерасонанд:

- бесуботӣ ва баъзан мавҷуд набудани маблағгузори бучетӣ оид ба барномаҳои давлатӣ ва минтақавӣ;

- ташаккули механизмҳои дастрасии молиявӣ қарзӣ ва суғуртаи таваккалҳои субъектҳои ин намуни бизнес;

- вуҷуд надоштани механизмҳои худмаблағрасон;

- маҳдудияти дастрасӣ ба иқтисодҳои истеҳсоли ва амволи корхонаҳои аз нав гурӯҳбандӣ кардашуда;

- ҳифзшаванда будан ва амнияти иҷтимоии боэътимод;

- масъалаҳои ташкилии аксуламали соҳибкории хурду миёна бо бозор ва сохторҳои давлатӣ;

- монеаҳои маъмурӣ дар сари роҳи рушди соҳибкории хурду миёна дар деҳот.

Носуботи вазъияти иҷтимоиву иқтисодӣ дар деҳот паҳншавии сохторҳои соҳибкориро ба таври назаррас боз мебарорад, имкониятҳои ташаккул ва пиёдагирдони иқтисодӣ иқтисодии онҳоро маҳдуд месозад. Зимни чунин ҳолатҳо фаъолияти соҳибкорӣ ҳамчун тарзи зиндамонӣ ё манбаи даромадҳои иловагии мардуми деҳот баромад мекунад, ки имкон медиҳад бизнес – функцияҳои асосӣ дар қаламрави деҳот ба таври пурра иҷро карда шаванд, нишонаҳои дилхоҳи стратегияи дорой мӯҳтавои иқтисодӣ, экологӣ ва иҷтимоӣ ба даст оварда шаванд. [1, с. 96]

То замони ҳозира ба таҳқиқи масъалаҳои андозаи оптималии соҳибкорӣ дар деҳот, баландбардории аз тарафи онҳо маҳсулноки истифода бурдани захираҳо, истифодаи самаранокии инноватсияҳо ва дигар манбаҳои молиявӣ тавачҷӯи басанда равона карда нашудааст. Аз ин ҷо, ҳолати кунунии масъалаҳои дар боло нишон додашуда бо мавҷуд набудани назарияи мутобиқан коркардшудаи масъалаи таҳқиқшаванда дар илми иқтисодии ватанӣ тавсиф карда мешавад.

Зикр намудан зарур аст, ки соҳибкорӣ ва муносибатҳои соҳибкорӣ асоси ташаккул ва рушди муносибатҳои бозорӣ, аз он ҷумла дар деҳот, мебошанд. Дар кишварҳои, ки шумораи аҳолии маскунӣ деҳот бартари назаррас дорад, ки ба онҳо Ҷумҳурии Тоҷикистон низ дохил мегардад, масъалаҳои ташаккул ва рушди фаъолияти соҳибкорӣ аҳамияти хоса ба худ мегиранд, зеро вай ҳамчун омилҳои муҳимтарини болоравии сифат ва сатҳи зиндагии мардуми деҳот баромад мекунад.

Нигоҳи таҳлилии концепсияи ташаккул ва рушди назарияи соҳибкорӣ имкон медиҳад, ки ибораи «соҳибкорӣ» алақай дар тӯли якҷанд даҳсолаҳо мавриди истифода қарор гирифтааст, аммо ҳанӯз мувоҳида дар атрофи моҳият, аҳамият ва таркибҳои этимологии ин категория нигоҳ дошта мешавад. [5, 34.-39] Дар заминаи таҳлилӣ 75 таърифҳои муносири соҳибкорӣ муқаррар карда шуд, ки дар 41 – тои онҳо - ибораи бунёд, бақорандозӣ, дар 40 - то - тичорати нав, корхонаҳои нав, дар 39 - то - инноватсия, маҳсули

нав, бозори нав, дар 31 - то - истифодаи имкониятҳо, дар 25 – то - номуайянии таваккал, идоракунии хавф, фоида, манфиати шахсӣ, дар 22 - то - комбинатсияи нави захираҳо, воситаҳои истеҳсолот ва идоракунӣ хотиррасон карда мешавад.

Дар асоси таҳлил ва омӯзиши муносибатҳои муосир ба таҳқиқи асосҳои назариявии баргузори ва рушди соҳибкорӣ дар иқтисоди ҷаҳон қайд карда мешавад, ки таърихан вай маҳз дар деҳот тавлид ёфтааст. Нуктаи назари муаллифони гуногунро ва санадҳои меъёриву ҳуқуқии кишварҳои мухталиф, аз он ҷумла Ҷумҳурии Тоҷикистонро, ба ҳисоб гирифта, қайд намудан зарур аст, ки маҳаки таснифи фаъолияти соҳибкорӣ тибқи андозаҳо дар концепсияҳо ва низомҳои ниҳодӣ хосанд ва дар ин пайомад мо нуктаи назари зеринро тарафдорӣ менамоем, яъне фаъолияти соҳибкорӣ ба тичорати хурду миёна тааллуқ дорад, агар ба маҳакҳои таснифи субъектҳои соҳибкории хурду миёна дар кишвари мушаххас истифодашаванда мувофиқат намояд. (расми 1).

Расми. 1. -Таснифоти намудҳои соҳибкории хурд ва миёна дар иқтисодиёти деҳот*

**Таҳияи муаллиф.*

Хусусиятҳои бунёд, амалкард ва рушди соҳибкории хурду миёнаро дар деҳот баррасӣ намуда, қайд менамоем, ки соҳибкории хурду миёна ба туфайли баъзе бартариҳои ҷаҳонӣ, ки ба онҳо, пеш аз ҳама, ҷандирӣ ва таъсирпазирии баланд ба навоариҳо, инчунин воқуниши тез ба тағйирот дар дарҳости ҷамъиятӣ мансубанд, ояндаи калон дорад. Дар ин пайомад таъиноти асосии соҳибкории хурду миёна ҳалли масъалаҳои таъмини талаботи бозори дохилӣ бо молу хизматрасониҳои истеъмолӣ, инчунин имкониятҳои калон дар бунёди ҷойҳои нави корӣ дар деҳот доништа мешавад.

Илова бар ин соҳибкории хурду миёна дар шуғли аҳолии деҳот ташкили тижоратро дар соҳаҳои истеҳсолӣ ва ҳам ғайриистеҳсолӣ, аз ҷумла дар соҳаи хизматрасониҳо низ, ки бо истеҳсолоти кишоварзӣ алоқаманд нестанд, шомил мебошад. Вобаста бо ин, барои асоснокнамоии самтҳои асосии рушди ташкилию иқтисодии соҳибкории хурду миёна дар шуғли аҳолии деҳот намудҳои соҳибкории хурду миёна дар иқтисодиёти деҳот чудо карда шудаанд [6, с.94]

Таҳлили танқидии нақш ва аҳамияти соҳибкории хурду миёна дар деҳот имкон медиҳад, ки бартарии асосӣ ва аҳамиятноктарини соҳибкории хурду миёна дар таъмин намудани шуғлнокии аҳоли, бунёди арзиши иловашуда буда, омили муҳим дар болоравии некуаҳволии истиқоматкунандагони деҳот ба шумор меравад. Ин бартариҳо, махсусан дар кишварҳои иқтисодиёти давраи гузаришро аз сар гузаронанда, алалхусус дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низ, ки дар он қазияи бекорӣ баланд дар деҳот, сатҳи пасти ғайринокии иқтисодии аксарияти маскунони деҳот, рақобатпазирии нокифояи молу маҳсулот ва хизматрасониҳои онҳо, инчунин мавҷуд набудани сармоягузориҳо барои рушди иқтисодиёти деҳот ҷой дорад, мубрам мебошанд.

Инчунин соҳибкории хурду миёна дар деҳот рақобатро ҳавасманд менамояд, барои амалигардонии иқтидор ва самаранок истифода бурдани захираҳо дар деҳаҳо шароит фароҳам меорад.[7. с. 159] Ба ғайр аз ин, ба тӯфайли татбиқи усулҳо ва тарзҳои нави истеҳсоли молу хизматрасониҳо дар шуғли аҳолии деҳот барои бунёди соҳиби нави деҳот, аз ҷумла, дар пояи рушди ҳамаҷоя ва ҳаматарафаи соҳибкорӣ дар ҳоҷагии қишлоқ, шароит фароҳам оварда мешавад. Соҳибкории хурду миёна бо як қатор хусусиятҳои хосаш, ки вайро устувор ва ҳаётпазир мегардонанд, фарқ мекунад. Онҳо метавонанд барояшон дар низоми кооператсияи истеҳсолӣ бо корхонаҳои миёна ва бузург ҷой пайдо намоянд, метавонанд истеҳсоли маҳсулотро бо қисмҳои наҷадон калон ташкил намоянд, ки инро дар ҷорҷӯбаи корхонаҳои бузург бо дарназардошти ноилгардӣ ба дараҷаи мӯътадили даромаднокӣ таъмин кардан имконнопазир мебошад. Ин, махсусан дар шароити муосир, дар ҳоҷагии қишлоқи Ҷумҳурии Тоҷикистон мубрам мебошад, зеро самаранокии истеҳсолоти кишоварзӣ ва куллан рушди иқтисоди деҳот муносибати маҷмаавиро тақозо дорад.

Таҳлили хусусиятҳои ташаккул ва амалкарди ғайринокии соҳибкорӣ дар таъмини шуғли аҳолии деҳоти Ҷумҳурии Тоҷикистон нишон дод, ки ба ғайринокии онҳо омилҳои гуногун таъсир мерасонанд, ки ба онҳо метавон инҳоро мансуб донист:

1) Экзогенӣ (берунӣ): шароитҳои табиӣю иқлимӣ; сиёсати давлатӣ (молиявӣ, истеҳлоқӣ, андозбандӣ, аграрӣ), мизонҳои баланди баҳрагирӣ оид ба қарзҳо; пурзӯршавии рақобат; равандҳои таваррумӣ;

2) Эндогенӣ (дохилӣ): шакли ташкилию ҳуқуқӣ; мавҷуд набудани стратегияи аниқи рушди минбаъда ҳам дар давраи муайян ва ҳам дар оянда; сиёсати дохилии молиявӣ; сатҳи пасти менеҷмент ва норасоии сохтори ташкилии ҳоҷагӣ; афзоиши қарздорӣ кредиторӣ; тағйирёбии ҳаҷмҳои даромад аз фурӯш; аз даст додани бозори фурӯши маҳсулот ва сатҳи пасти бозоршиносӣ ва ғайра.

Қайд намудан зарур аст, ки ба сифати заминаҳо ва анғезаҳои асосии рушди ғайринокии соҳибкорӣ дар таъмини шуғли аҳолии деҳот зарурияти иҷрои вазифаҳои дар ҳуҷҷатҳои стратегияи рушди иҷтимоиву иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ояндаи кӯтоҳмуҳлат ва дарозмуҳлат гузошташуда баромад менамояд.[3. с.57] Дар шароити ҷумҳурии мо соҳибкорӣ ҳамчун сарчашмаи асосии бадастории даромад ва омили муҳимтарин дар таъмини шуғлнокии мардуми деҳот маҳсуб мебошад. Исбот карда шудааст, ки муносибати якхелакардашуда ба масъалаҳои ниҳодии бунёд, танзим ва

дастгирии соҳибкорӣ, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷой дорад, намегузорад, ки дар рушди фаъолияти соҳибкорӣ натиҷаҳои бештар назаррасе ба даст оварда шаванд, зеро бо сабаби мавҷудияти номутаносибӣ дар рушди минтақаҳои алоҳида тадбиқи тадбирҳои муайян- кардашуда босифат ва саривақт таъмин карда намешаванд.

Илова бар ин соҳибкориҳои дар таъмини шугли аҳолии деҳот бартариҳои зеринро дорост: андозаи онҳо қобили қабул боқӣ мемонад, миқдори начандон калони кормандон имкон медиҳад молики суботнокиро аз ҳисоби салониати пасти ҳаёати кормандон таъмин намояд, ба ҷо мондани аксулалоқаҳо бо истеъмомгарон ва таҳвилгарон барои рушди минбаъдаи соҳибкорӣ заминаи устувор бунёд менамояд, алалхусус, дар байни истеҳсолкунандагони маҳсулоти кишоварзӣ, сеҳҳои аз нав коркардкунанда ва субъектҳои фаъолияти соҳибкорӣ, ки ба истиқоматкунандагони деҳот хизмат мерасонанд, сохтори оддии ташкилӣ, ки ба имконияти ба таҳдидҳо ва ҳодисаҳои муҳити атроф ва тағйиротҳои бозорӣ зуд вокуниш намудан чандир ва мутобиқшаванда мебошад.

Барои аниқ кардани самтҳои асосии ислоҳоти ниҳодӣ зарур аст, ки аввал концепсияи иҷтимоиву иқтисодии рушди соҳибкориро дар шугли аҳолии деҳот аниқ муайян карда шавад (расми 2).[6, с. 56]

Расми 2. - Самтҳои дастгирии давлатии рушди соҳибкорӣ дар шугли аҳолии деҳот

Ба андешаи мо, самти асосии ташаккул ва амалинамоии сиёсати давлатии минтақавии рушди соҳибкорӣ дар таъмини шугли аҳолии деҳот инҳо мебошанд:

1) Мониторинги ҳолат ва тамоилҳои рушди соҳибкорӣ дар хоҷагии қишлоқи минтақа (дар қисмати субъектҳои хоҷагидори ҳамаи шаклҳои ташкилию ҳуқуқӣ);

2) Муайян намудани сабабҳо ва омилҳои, ки рушди соҳибкориро дар заминаи дохилӣ-минтақавӣ бозмедоранд;

3) Муайянкунии самтҳои дурнамои ва коркарди стратегияи рушди соҳибкории хурду миёна шугли аҳолии деҳот;

4) Ташаккули стратегияи рушди соҳибкории хурду миёна дар хоҷагии қишлоқи минтақа;

5) Коркард ва ҷобачогузории механизмҳои рушди соҳибкории хурду миёна дар шугли аҳолии деҳот.

Бояд қайд намуд, ки дар шароити тағйиротҳои табодулоти нақши давлат дар бунёди шароитҳои мусоид ва асосҳои ташкилию иқтисодии ташкил ва пешбурди соҳибкорӣ дар деҳот хоса мебошад. Ғунҷавии зухуроти номусоиди иҷтимоиву иқтисодӣ дар деҳот дар тӯли бисёрсолаҳо (сохтори нокулай ва муносибати ғайри хайрхоҳона ба омилҳои истеҳсолот, хоҷишӯбии нақши хоҷагии қишлоқ ба ҳайси манбаъ барои дастгирии маскунони деҳот, бекорӣ ноошкор ва барзиёдати қувваи корӣ ва як қатор қазияҳо) рушди самараноки фаъолияти соҳибкориро дар хоҷагии қишлоқ ба таври назаррас боз медоранд.

Ҳамаи гуфтаҳои боло мубрамияти мавзӯи мақоларо асоснок менамояд ва арзишнокии илмию аҳамиятнокии амалии онро тасдиқ менамояд.

Дар охир ҳаминро бояд қайд намоем, ки соҳибкорӣ ҳамчун омили фундаметалии барқароршавӣ ва рушди муносибатҳои бозорӣ, аз ҷумла дар деҳот низ, баромад менамояд. Соҳибкорӣ, дар тӯли ҳазорсолаҳо инкишоф ёфта, объекти таҳқиқотҳои сершумор гардидааст, ки дар онҳо ҳамчун муҳаррики пешрафт ва рушди иқтисоди ҷаҳонӣ эътироф карда мешавад. Назарияҳои сершумори инкишофи соҳибкорӣ ба ҳамдигар муҳолифат накарда, аммо фақат пурра намуда, консепсияи ташкил, амалкард, идоракунӣ ва рушдро, инчунин ҷабҳаҳои сершумори дигари фаъолияти соҳибкориро тараққӣ медиҳанд.[2, с.165] Вобаста ба ин, соҳибкорӣ, махсусан дар шаклҳои хурду миёнаи зоҳиршавиаш, дар рушди иқтисодиёт ва баландбардории сатҳи сифати таъмини шугли аҳолии деҳот аҳамияти муҳими иҷтимоиву иқтисодӣ дорад.

АДАБИЁТ

1. Атюков О. Устойчивость развития сельских территорий // АПК: экономика, управление – 2009. – № 9. – 96.

2. Абдугаффаров А.А. Собственность, предпринимательство и проблемы перехода экономики Республики Таджикистан к рыночному хозяйству. - Худжанд: 1997, - с. 165.

3. Донахонов И.С. Аграрное предпринимательство в условиях рынка: монография [Текст]/ И.С. Донахонов. - Душанбе: 2010. – С.57.

4. Комилов С. Дж, Забиров Н.Х. Предпринимательство: вопросы развития и государственного регулирования. Душанбе, 2004. –С.36

5. Мизробов С.С. Проблемы и перспективы развития предпринимательской деятельности в сельской местности /С.С. Мизробов, А.А. Мирзоалиев // Вестник Таджикского государственного университета коммерции. – 2018. - № 1. – С. 34-39.

6. Шодиев К.К. Организационно-экономические основы развития малого и среднего предпринимательства в сельском хозяйстве Республики Таджикистан монография [Текст] / К.К. Шодиев - Душанбе: 2020. – С.94.

7. Шодиев К.К. Роль предпринимательской деятельности в развитии индустриализации экономики Республики Таджикистан//Кишоварз - Душанбе, 2018. - № 3.- С. 159-166.

РОЛЬ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В РЕШЕНИЕ ПРОБЛЕМ ЗАНЯТОСТИ В СЕЛЬСКОЙ МЕСТНОСТИ

ШОДИЕВ КУХЗОД КУРБОНБОВЕВИЧ

кандидат экономических наук, заместитель декана по науке учетно-статистического факультета Таджикского государственного финансово-экономического университета. 734025, Таджикистан, г. Душанбе, к. Маяковского 75/5 х. 8. e-mail: kuhzod-8686@mail.ru, тел: (+992) 935576360.

УРУНБОВЕВ АБДУМУХТОР

кандидат экономических наук, доцент кафедры экономического анализа Таджикского государственного финансово-экономического университета. 734025, Таджикистан г. Душанбе, г-к. Гипрозем д. 8. тел: (+992)988217644.

В статье расматриваются актуальность темы научно-теоретическое и практическое значения, степень ее изученности, а также цель, задачи и научная новизна исследования, раскрыты особенности организации и функционирования среднего и малого предпринимательства в сельском хозяйстве региона, также указаны отрасли практического использования достигнутых результатов.

В статье автор, обобщая различные теоретические и методологические подходы к исследованию рассматриваемой проблемы, отмечает, что предпринимательство и предпринимательские отношения являются основой формирования и развития рыночных отношений, в частности в сельском хозяйстве. В странах, где численность сельских жителей значительно преобладает, к которым относится и Республика Таджикистан, проблемы формирования и развития предпринимательской деятельности приобретают особое значение, так как данный факт выступает важнейшим фактором улучшения качества и повышения уровня жизни сельского населения.

В общем так на статье показаны проблемы формирования и развития предпринимательской деятельности, обогащения рынка качественных товаров народного потребления, создания новых рабочих мест и решения социально-экономических проблем сельской местности и основные направления стратегии устойчивого развития предпринимательства в сельской местности Республики Таджикистан. В статье также содержится ряд предложений о роли предпринимательства в решении вопросов занятости в сельской местности.

Ключевые слова: Занятость, население, сельская местность, предпринимательство, малое и среднее предпринимательство индивидуальный, производственный, экономический, социальный, сельское хозяйство.

**THE ROLE OF ENTREPRENEURSHIP IN SOLVING EMPLOYMENT PROBLEMS IN
RURAL AREAS
SHODIEV KUKHZOD KURBONBOEVICH**

candidate of economic sciences, deputy dean for science of the accounting and statistics faculty of the Tajik State Financial and Economic University. 734025, Tajikistan, Dushanbe, Mayakovsky 75/5 h. 8. e-mail: kuhzod-8686@mail.ru, tel: (+992) 935576360.

URUNBOEV ABDUMUHTOR

candidate of economic sciences, associate professor of the department of economic analysis, Tajik State Financial and Economic University. 734025, Tajikistan Dushanbe, city. Giprozem d. 8. tel: (+992) 988217644.

The article highlights the relevance of the topic of scientific, theoretical and practical significance, the degree of its study, as well as the purpose, objectives and scientific novelty of the study, reveals the features of the organization and functioning of medium and small businesses in the agriculture of the region, also indicates the branches of practical use of the results achieved.

In the article, summarizing various theoretical and methodological approaches to the study of the problem under consideration, the author notes that entrepreneurship and entrepreneurial relations are the basis for the formation and development of market relations, in particular in agriculture. In countries where the number of rural residents significantly predominates, which include the Republic of Tajikistan, the problems of formation and development of entrepreneurial activity are of particular importance, since this fact is the most important factor in improving the quality and raising the standard of living of the rural population.

In general, the article shows the problems of formation and development of entrepreneurial activity, enrichment of the market for high-quality consumer goods, creation of new jobs and solving socio-economic problems of rural areas and the main directions of the strategy for sustainable development of entrepreneurship in rural areas of the Republic of Tajikistan. The article also contains a number of proposals on the role of entrepreneurship in addressing employment issues in rural areas.

Key words: Employment, violence, rural areas, entrepreneurship, small and medium-sized businesses individual, industrial, economic, social, agriculture.

АХБОРОТИ МАРКЕТИНГӢ ҲАМЧУН ОМИЛИ КОРКАРДИ СТРАТЕГИЯИ РАҚОБАТПАЗИРИИ МАҲСУЛОТ

МУҲСИНОВ ДАВЛАТАЛИ САИДВАЛИЕВИЧ

номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсент мудири кафедраи менеҷмент ва маркетинги Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, 734025, Тоҷикистон ш. Душанбе, тел.: (+992) 907-65-06-65 e-mail: d_mukhsinov@mail.ru

САРАБЕКОВА ИЗОЛАТ ЗАКРАТОВНА

номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсенти кафедраи менеҷмент ва маркетинги Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, 734025, Тоҷикистон ш. Душанбе, тел.: (+992)901 11 15 89, e-mail: sarbekovai55@mail.ru

Дар мақолаи мазкур муаммоҳои таъмини ахбороти маркетингӣ, воситаҳои асосии ҷамъоварӣ ва интиҳоби онҳо, таҳлил ва коркарди маълумотҳо, пешниҳоди натиҷаи бадастоварда оид ба истеҳсолу пешниҳоди маҳсулоти рақобатпазир баррасӣ гардидааст. Тарзу усулҳои муосири коркард ва таъмини ахбороти маркетингӣ, инчунин истифодаи саривақтии он яке аз омилҳои муҳими стратегияи рақобатпазирии маҳсулот дар бозор мебошад.

Дар ҷараёни таҳлил, банақшагири, иҷроии ва назорати таъсир бахши ҷорабиниҳои маркетингӣ роҳбарони иҷроӣ ба татқиқотбарии маркетингиро водор месозад, ки ахборотҳоро дар бораи мизоҷон, рақибон, миёнаравон ва дигар қувваҳои фаъоли бозор сари вақт дастрас намоянд. Масалан, танҳо дар бозори маҳсулоти хоҷагии қишлоқ ва хӯрокворӣ садҳо ҳазор истеҳсолкунандагон, таҳвилгарон, савдогарони яклухт ва чакана қору фаъолият доранд. Ҳар яки онҳо дар пешниҳоди молу маҳсулоти ба талабот ҷавобгӯ ва азхудкунии даромад манфиатдор буда, онҳоро дар муборизаи рақибона бо доштани ахбори объективӣ бозор дидан мумкин аст.

Мақсади ниҳоии ҳамаи фаъолияти корхонаҳои истеҳсолӣ ва тиҷоратӣ пешниҳоди маҳсулоте мебошад, ки ба талаботҳои бозори мақсаднок мувофиқ бошад. Чунин натиҷаро системаи комплекси идоракунии сифат ва рақобатнокии корхона таъмин месозад. Бинобар ин, ҷамъоварварӣ ва интиҳоби ахбороти зарурӣ, коркард, ва амалисозии маълумотҳо барои истеҳсоли маҳсулоти босифат ва коркарди стратегияи рақобатпазирии маҳсулоти бозоргир заминаи асосӣ ба ҳисоб меравад.

Калидвожаҳо: ахбор, ахбороти маркетингӣ, тадқиқотбарии маркетингӣ, стратегияи рақобатпазирии маҳсулот, рақобати бозор.

Ахбори маркетингӣ ин ахборе мебошад, ки дар ҷараёни мубодилаи натиҷаҳои фаъолияти ғоиданоки ҷамъиятӣ ва алоқамандии тамоми субъектҳои системаи бозоргонӣ ба даст оварда шуда, дар тамоми соҳаҳои соҳибкорӣ, аз он ҷумла фаъолияти маркетингӣ васеъ истифода бурда мешаванд. Ахбор ин воситаи робитавии одамон буда, ба василаи он мо маълумотҳоро оиди муҳити беруна дастрас менамоем. Таъминоти ахборотӣ - ин ҷараёни қонунгардидани талаботҳои истифодабарандагони конкретӣ дар ахбор

мебошад, ки ба воситаи истифодабарии усулҳои махсус ва роҳҳои дастрас намудани он, интиҳоб, коркард, ҷамъоварӣ шуда ба маълумоти зарурии корхона ва соҳа табдил меёбад. Ахбори маркетингӣ ба маркетингологҳо имконият медиҳад, ки бартариятҳои рақобатнокро ба даст оварда, таввакалии молиявиро паст намуда муносибатҳои истеъмолкунандагонро муайян менамояд.

Ахбори маркетингиро дар рафти тадқиқотбарии маркетингӣ ба даст меоранд. Тадқиқотбарии маркетингӣ гуфта, асосан омӯзиш, ҷамъоварӣ, таҳлил ва коркарди ахборро бо мақсади рушди фаъолияти истеҳсолии корхонаю ташкилотҳоро меноманд. Ин мафҳуми васеъ буда, тамоми намудҳои фаъолияти тадқиқотбариро дар бар мегирад, ки бо идоракунии маркетингӣ зич алоқаманд аст. Объекти тадқиқотбарии маркетингӣ муҳити маркетингии фирма ба ҳисоб меравад, ки ба ду қисм ҷудо карда мешавад:

1) микромуҳити маркетингӣ (маҷмӯи субъектҳо ва қувваҳои, ки бевосита ба фаъолияти истеҳсолию тижорати корхона таъсир мерасонад).

2) макромуҳити маркетингӣ (маҷмӯи омилҳои назоратшаванда ва беназорат, ки ба воситаи омилҳои дохилии корхонаю ташкилот таъсири ҳудро мерасонанд).

Қараёни таҳлил, банақшагири, иҷрош ва назорати таъсирбахши чорабиниҳои маркетингӣ роҳбарони шӯъбаи тадқиқотбарии маркетингиро водор месозад, ки ахборотҳоро дар бораи мизочон, рақибон, миёнаравон ва дигар қувваҳои фаъоли бозор сари вақт дастрас намоянд. Масалан, танҳо дар бозори маҳсулоти хоҷагии қишлоқ ва хӯрокворӣ садҳо ҳазор истеҳсолкунандагон, таҳвилгарон, савдогарони яклухт ва ҷаҳонафру фаъолият доранд. Ҳар яки онҳо дар пешниҳоди молу маҳсулоти ба талабот ҷавобгӯ ва азхудкунии даромад манфиатдор буда, дар муборизаи рақибона барои гирифтани ахбори объективии бозор талош меварзанд.

Барои доштани чунин маълумотҳо корхонаҳо манфиатдор ҳастанд, ки барои амалисозии чорабиниҳои маркетингӣ оиди танзими истеҳсоли маҳсулоти хоҷагии қишлоқ ва бозори хӯрокворӣ саҳми пештараро ноил гарданд. Аз ҳамин сабаб шумораи бештари корхонаҳо нокифоягии таъминоти ахборотиро ҳис намуда, чораҳоро оиди мукамал сохтани системаҳои маркетингии худ қабул мекунанд.

Ба ҳаёти системаи ахбороти маркетингии дуруст ба нақша гирифташуда аз чор системаи зерини ҷирирасон иборат мебошанд:

1. Системаи ҳисоботи дохилӣ, ки нишондиҳандаҳои фуруши ҷорӣ, суммаи хароҷотҳо, ҳаҷми захираҳои моддии ҳаракати миқдори пулӣ, маълумотҳои қарзҳои дебиторию кредиторию инъикос менамояд.

2. Системаи ҷамъоварии ахбори маркетингии ҷорӣ беруна, ки ба роҳбарияти маркетингӣ ахбори ҳаррӯзаи муҳити тижоратиро пешниҳод менамояд.

3. Системаи тадқиқотбарии маркетингӣ, ки барои таъмини ҷамъоварии ахбори муҳим ва барои ҳалли мушкилоти маркетингии корхона пешбинӣ шудааст.

4. Системаи таҳлили ахбори маркетингӣ, ки усулҳои муносири коркарди омории маълумотҳоро дар бар мегирад, моделҳои гуногунро барои қабули қарорҳои маркетингӣ асос намуда пешниҳод менамояд.

Дар шароити гузариши Тоҷикистон ба иқтисодиёти озодаи бозорӣ мубориза барои истеъмолкунанда дар бозорҳои дохили ва беруна офариниш ва истеҳсоли маҳсулотҳои ҳақиқатан рақобатнокро талаб мекунанд. Аз ин лиҳоз, мушкилоти ҷустуҷӯи сатҳҳои самараноки рақобатнокии молҳо ва хароҷотҳои он ба вуҷуд меоянд. Дар натиҷа нақши идоракуниро дар асоси таъсири мақсаднок ба рақобатпазирии маҳсулот дар бозор дидан лозим аст. Элементи зарурии хоҷагидорӣ бозорӣ ин системаи идоракунии рақобатнокии маҳсулот дар корхона ва берун аз он ба ҳисоб меравад. Аз ҳамин сабаб,

расидан ба сатҳи баланди рақобатнокии маҳсулот такмили системаи идоракунии сатҳи баланди рақобатпазирии маҳсулоти истеҳсолиро талаб менамояд.

Мушкилотҳои идоракунии сифати маҳсулот дар шароити имрӯза бештар муҳим мебошад, зеро шартҳои муҳимтарини рақобатнокии корхонаҳо ва маҳсулот ин сифати баланди мол бо назардошти талаботҳои бозор ба ҳисоб меравад. Сифати маҳсулот ҳамчун воситаи асосии муборизаи рақобат баромад мекунад. Барои ҳамин тамоми таҷрибаи ҷамъовардашуда, оиди идоракунии сифати маҳсулот ниҳоят муҳим мебошад. Системаи идоракунии рақобатнокиро ҳамчун системаи махсуси идоракунии аз рӯи нишондиҳандаҳои зерин ба назар гирифтани мумкин мебошад:

1. Объекти бевоситаи идорашаванда - силсилаи истеҳсоли технологияи ташаккули сифат ва рақобатнокии маҳсулот дар ҳамаи марҳилаҳои тақриристеҳсолро дар бар мегирад.

2. Субъекти идоракунии - органҳои идоракунии, ки функцияҳои умумӣ ва махсусро дар системаи идоракунии сифат ва рақобатнокии маҳсулот иҷро менамоянд.

3. Ҷараёни идоракунии бошад, бештар ҷараёни ахборотида дар бар мегирад.

4. Мақсад ва вазифаи идоракунии, ки дар назди субъекти идоракунии меистад ин кор карда баромадани чунин фаъолияти идоракунии, ки ба манфиати фаъолияти маркетингии ташкилот таъсир мерасонад.

5. Ҷараёни қабули қарор оиди идоракунии сифат ва рақобатнокии.

6. Таҳлили вазъият дар бозори маҳсулот ва муҳити дохилию берунаи корхона.

7. Баҳодиҳии вазъияти рақобатпазири маҳсулоти алоҳида дар бозор.

8. Ташаккули мақсад ва стратегия, муайян кардани меъёрҳои рақобатпазирӣ.

9. Интиҳоби усул ва воситаҳои расидани мақсадҳо ва татбиқи стратегия.

10. Банақшагирии ҷорабиниҳо дар тамоми давраи ҳаётии маҳсулот.

11. Ташкил ва назорати иҷроӣ.

12. Баҳодиҳии натиҷаҳои фаъолияти системаи идоракунии рақобатнокии маҳсулот.

Барои таҳлили вазъият дар бозор ахбор оиди захираҳои корхона, фикру амалиётҳои рақибон, ҷойгиршавии ашёи хом ва ёрирасон ва инкишофи вазъият дар бозор ниҳоят зарур мебошад.

Дар таҷрибаи фаъолияти маркетингӣ ва соҳибдорӣ як қатор усулу воситаҳои махсус барои чунин таҳлил истифода мегарданд:

1. Таҳлили иқтисодии корхона бояд тамоми соҳаҳои фаъолияти корхонаро дар бар гирад ба монанди истеҳсоли маҳсулот, фурӯш, молия, тадқиқотҳои илмӣ, кадрҳо ва ғайра.

2. Тадқиқоти рақибон бояд ба он соҳаҳои рақибон гардад, ки корхона худ таҳлили иқтисодии онро мегузаронад. Ин бояд муқоисаи ахборотро таъмин созад ба монанди:

а) стратегияи мавқеи зоҳирии рақибон;

б) имкониятҳои молиявӣ;

в) фалсафа ва маданияти соҳибдорӣ;

г) мақсадҳои рақибон.

3. Таҳлили бозор бошад, дар тадқиқоти мунтазами бозор ва пеш аз ҳама ба истеъмолкунандагон, таъминкунандагон, соҳаи савдо, миёнаравон ва ғайра асос меёбад.

4. Таҳлили макросистема аз омӯзиши шароитҳои муҳити беруна, омилҳои он, андоза ва ғайраҳо иборат аст.

5. Таҳлили тарафҳои пурқувват ва беқуввати корхона барои ошкор сохтани бартарият ва камбудии он нисбати муҳолифони асосӣ равона мегардад.

Маркетинг фазои мусоиди фаъолияти ташкилоту ширкатҳои хизматрасон буда, вобаста ба принципҳо ва мақсади низои, яъне дар асоси фаъолияти иқтисодӣ дар бозор қонеъ гардонидани эҳтиёҷот ва талаботи ҳам истеҳсолкунандагон ва ҳам харидорон яққоя амал менамоянд [11, с.136].

Ҳамин тариқ, идоракунии рақобатнокии маҳсулот дар марҳилаи аввал омӯзиши ҳаматарафаи муҳити маркетингиро бо тамоми алоқаҳои истеҳсоли ва бозор, омилҳои дохили ва берунаи фаъолияти инкишофи корхонаро дар бар мегирад. Пас аз таҳлили вазъият дар бозор баҳодиҳии мавқеи рақобатпазирии моли муайян дар бозори мақсаднок гузаронида мешавад. Ҳамин тавр, таъмини рақобатпазирии маҳсулот - ин пеш аз ҳама ҷаласаи идоракунии тамоми низоми истеҳсоли ва хизматҳои фаъолияти маркетингии корхонаю ташкилот дар шароити иқтисоди бозорӣ буда ба ҳалли вазифаҳои зерин нигаронида шудааст:

1. Фаҳмиши эҳтиёҷоти истеҳсолкунанда ва тамоюлҳои инкишофи он;
2. Рафтор ва имкониятҳои рақибон;
3. Донишҳои вазъият ва тамоюлҳои инкишофи бозор;
4. Аҳамияти омӯзиши муҳити беруна ва тамоюлҳои он;
5. Қобилияти офариниши чунин моле, ки истеҳсолкунандаи онро пазируфта тавонад;
6. Санъати амалисозии нақшаҳо дар асоси дурнамо.

Мақсади низои ҳамаи фаъолияти корхонаҳои истеҳсоли ва тижоратӣ пешниҳоди маҳсулоте мебошад, ки ба талаботҳои бозори мақсаднок мувофиқ бошад. Чунин натиҷаро системаи комплекси идоракунии сифат ва рақобатнокии корхона таъмин месозад. Барои ҳамин ҳам ҷамъоварӣ ва интиҳоби ахбороти зарурӣ, коркард, ҷоринамои ва амалисозии он барои истеҳсоли маҳсулоти босифати бозоргир заминаи асосӣ ба ҳисоб меравад.

АДАБИЁТ

1. Барановская Т.П. Информационные системы и технологии в экономике. -Москва 2008. -350 с.
2. Бобосодиқова Г.Б., Сарабекова И.З. Маркетинг ва тадқиқотбарии маркетинг. Душанбе, 2001.
3. Ғаниев Т.Б. «Менеҷмент –Таълимоти бефосилаи касбӣ –электронӣ». Китоби XI. Душанбе-2017
4. Косарева В.П. Экономическая информатика. – М.: Финансы и статистика, 2006.- 656 с.
5. Қодиров Д.Б, Мухсинов Д.С. «Информация- фактор экономического роста» Душанбе 2014.
6. Мухсинов Д.С., Норов Х.Г. Совершенствование методов количественной оценки информационных ресурсов фирмы. Вестник Таджикского национального университета. Серия экономических наук. – Душанбе 2016. - № 2\8(215). -С.132-136.
7. Мухсинов Д.С., Норов Х.Г. Роль современной информационной технологии на рынке труда. Направления формирования профессиональной занятости и лидерство в современном менеджменте. //Материалы республиканской научно-практической конференции - Душанбе, ТНУ.- 2012. -С. 84-89.
8. Норов Х.Г., Шамсов И.С. «Менеҷменти иттилоотӣ». Душанбе-2014
9. Раҳимов З.А., Раҳимов Ф.С, Молияи корхона ва технологияи нави иттилоотӣ. Душанбе 2012.

10. Шерматов Р.Б., Мирзоев Н.Х., Мухсинов Д.С. «Системаҳои иттилоотии иқтисодӣ» (васоити таълимӣ). Душанбе-2016
11. Хасанова Ф.Ш. Хизматҳои маркетингӣ дар баҳши аграрӣ: мушкилот ва афзалиятҳои рушд//Тоҷикистон: иқтисод ва идора. Маҷаллаи илмӣ Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Душанбе 2021, №1, - С.136 - 137

МАРКЕТИНГОВАЯ ИНФОРМАЦИЯ КАК ВАЖНЫЙ ФАКТОР РАЗРАБОТКИ СТРАТЕГИИ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРОДУКЦИИ

МУХСИНОВ ДАВЛАТАЛИ САИДВАЛИЕВИЧ

кандидат экономических наук, доцент, заведующая кафедрой менеджмента и маркетинга Таджикского национального университета, 734025, Таджикистан
г. Душанбе, тел.: (+992) 907-65-06-65 e-mail: d_mukhsinov@mail.ru

САРАБЕКОВА ИЗОЛАТ ЗАКРАТОВНА

кандидат экономических наук, доцент кафедры менеджмента и маркетинга Таджикского национального университета, 734025, Таджикистан, г. Душанбе,
тел.: (+992) 901 11 15 89, e-mail: sarbekovai55@mail.ru

В данной статье рассматривается проблемы обеспечения маркетинговой информации, основные средства сбора и отбора информации, анализ и разработки данных и предоставления необходимой информации для производства и предложения конкурентоспособной продукции на рынок. Использование современных методов и средств сбора и обработки информации и своевременное обеспечение маркетинговой информации является важным фактором развития стратегии конкурентоспособности продукции.

В процессе анализа, планирования, выполнения и действенного контроля маркетинговых мероприятий руководителям отдела маркетинговых исследований следует своевременно собрать и использовать информацию о потребителях, конкурентов, посредников и других активных сил рынка. Например, только на рынке сельскохозяйственных и продовольственных товаров работают сотни тысячи производители, снабженцы, посредники, оптовые и розничные продавцы. Каждый из них заинтересован в предоставлении конкурентоспособной продукции и получении прибыли путем обеспечения необходимой информации и их можно увидеть в конкурентной борьбе с содержанием объективной рыночной информации.

Конечная цель деятельности производственных и коммерческих предприятий в предоставлении продукции отвечающий требованиям целевого рынка. Такого результата можно достичь при помощи создания комплексной системы управления качества продукции и конкурентоспособности предприятия. Поэтому сбор и выборка необходимой информации, разработка и их использование служит основной предпосылкой повышения качества и разработки стратегии конкурентоспособности продукции.

Ключевые слова: информация, маркетинговая информация, маркетинговое исследование, стратегия конкурентоспособности продукции, рыночная конкуренция.

MARKETING INFORMATION AS AN IMPORTANT FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF A PRODUCT COMPETITIVENESS STRATEGY

MUHSINOV DAVLATALI SAIDVALIEVICH

candidate of economic sciences, associate professor, head of the department of management and marketing Tajik National University, 734025, Tajikistan, Dushanbe, tel.: (+992) 907-65-06-65 e-mail: d_mukhsinov@mail.ru

SARABEKOVA ISOLAT ZAKRATOVNA

candidate of economic sciences, associate professor of the department of management and marketing, Tajik National University, 734025, Tajikistan, Dushanbe, tel.: (+992) 901 11 15 89, e-mail: sarbekovai55@mail.ru

This article discusses the problems of providing marketing information, the main means of collecting and selecting information, analyzing and developing data and providing the necessary information for the production and offering of competitive products to the market. The use of modern methods and means of collecting and processing information and the timely provision of marketing information is an important factor in the development of the strategy of product competitiveness.

In the process of analyzing, planning, executing and effectively controlling marketing activities, the heads of the marketing research department should collect and use information about consumers, competitors, intermediaries and other active market forces in a timely manner. For example, there are hundreds of thousands of manufacturers, suppliers, intermediaries, wholesalers and retailers working on the agricultural and food products market alone. Each of them is interested in providing competitive products and making a profit by providing the necessary information and they can be seen in competition with the content of objective market information.

The ultimate goal of the activities of industrial and commercial enterprises is to provide products that meet the requirements of the target market. This result can be achieved by creating an integrated management system for product quality and enterprise competitiveness. Therefore, the collection and selection of necessary information, the development and their use is the main prerequisite for improving the quality and developing a strategy for the competitiveness of products.

Key words: information, marketing information, marketing research, product competitiveness strategy, market competition.

ТАҲЛИЛИ ТАҶРИБАИ КИШВАРҲОИ ОСИЁИ ШАРҚӢ ДАР САМТИ БОЗОРИ МЕҲНАТ

ВАСИЕВ ФАРИДУН МАҲМАДОВИЧ

номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсенти кафедраи идоракунии захираҳои инсонии
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, 734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе, х. Рӯдакӣ 17, тел.:
(+992) 905 40 40 14, Email: faridun.75@bk.ru

Дар мақола аз тарафи муаллиф таҷрибаи кишварҳои Осиёи шарқӣ дар самти ҳалли мушкилиҳои бозори меҳнат ва шугли аҳоли баррасӣ шудаанд. Ҳамзамон сиёсати хориҷии Тоҷикистон баъди ба даст овардани истиқлолияти вобаста бо муҳоҷирати меҳнатӣ ва танзими бозори меҳнат омӯхта шудааст. Дар мақола, махсусан аз тарафи муаллиф барои омӯзиши таҷрибаи кишварҳои Ҷунуби Осиё ба хусус, Малайзия, Сингапур, Индонезия, ва баъзе аз кишварҳои арабии Ҳалҷи Форс дар самти танзими бозори меҳнат аҳамияти махсус дода мешавад. Муайян шудааст, ки ин давлатҳо яке аз бузургтарин марказҳои молиявӣ дар Ҷунуби Осиё ба ҳисоб мераванд. Сониян онҳо дар тавозуни иқтисодӣ ҷаҳонӣ нақши калиди доранд. Муаллиф таҷрибаи бозори меҳнати Малайзияро таҳлил карда қайд менамояд, ки дар ҳамин давлат яке аз роҳкорҳои асосии он омӯзиши мутахассисон дар доираи Фонди рушди захираҳои инсонӣ ва Барномаи бозомӯзии кадрҳо мутамаркиз шудааст.

Муаллиф қайд менамояд, ки дар кишварҳои муттарақии Шарқи Осиё ба шабакаи маъруфи ҷаҳонии Интернет аҳамияти калон дода мешавад, ки онҳо метавонанд дар сомонаҳои махсус маълумотҳои заруриро пайдо намоянд. Гуфта мешавад, ки дар Сингапур, Тайланд ва Индонезия фондҳо ва таълимбӯсҳои тиҷорати давлатӣ ва хусусӣ нақши назаррасро дар соҳибкорӣ хусусӣ мебозанд ва бахше аз соҳибкорҳои хусусие, ки имкониятҳои васеи молиявӣ дорад, пеш аз ҳама барои дастгирӣ тиҷорати хурд ва миёна равона шудаанд. Муаллиф қайд кардааст, ки дар давлатҳои Ҷунубу-шарқии Осиё барои таъмини шугли аҳоли соҳаҳои муайяне, ки потенциал доранд дар назар гирифта мешаванд. Барои мисол, дар Ветнам ва Малайзия, асосан дар соҳаҳои сохтумони биноҳо, роҳҳо, иншоотҳо, ва умуман дар самти рушди инфрасохтори шаҳрҳо ва минтақаҳо потенциали калон барои таъмини шугли аҳоли мавҷуд мебошанд.

Дар охир аз тарафи муаллиф як қатор хулоса ва пешниҳодот оид ба истифодабарии таҷрибаи кишварҳои Осиёи Шарқӣ дар самти танзими бозори меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон оварда шудаанд.

Калидвожаҳо: бозори меҳнат, танзими шугли аҳоли, бунёди ҷойҳои нави корӣ, бекорон, омӯзиши ва тайёр кардани кадрҳои рақобатпазир, қувваи корӣ, захираҳои меҳнатӣ.

Сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон баъди ба даст овардани истиқлолияти давлатӣ ва озод шудан аз доираи сиёсати умумишӯравӣ бо дарназардошти манфиатҳои миллии шакли нав ба худ касб кард.

Дар ин давра Тоҷикистон робитаҳои дипломатиро бо кишварҳои Ғарб, Шарқи мусалмонӣ ва Шарқи Наздик барқарор намуд. Албатта ин таҷрибаи бевоситаи мактаби дипломатияи Тоҷикистони навин буд. Дар ин даврон ҳамкорӣ бо ҷомеаи ҷаҳонӣ хеле нақши бориз касб карда, аз лиҳози рушди иқтисодӣ омили муҳими сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон маҳсуб меёбад. Дар ҷаҳони муосир робитаҳои устувори иқтисодӣ омили муҳимтарини давлатдорӣ буда, ба

рушди иқтисодӣ, суботу устувории низоми иқтисодӣ- иҷтимоӣ кишварҳо дар сатҳи ҷаҳонӣ ва минтақаӣ мусоидат менамоянд.

Хотирасон бояд намуд, ки назарҳои коршиносон дар бораи омӯзиши таҷриба бо кишварҳои Ҷунуби Осиё ба хусус, Малайзия, Сингапур, Индонезия, ва баъзе аз кишварҳои арабии Халқи Форс ки метавонад барои рушди бозори меҳнат, коҳишёбии муҳоҷирати бентанзим ва ғайра мусоидат намояд.

Агар ҷоигоҳ ва мақоми ин кишварҳоро аз нигоҳи иқтисодӣ-иҷтимоӣ баҳогузори намоем, аввалан ин давлатҳо яке аз бузургтарин марказҳои молиявӣ дар Ҷунуби Осиё ба ҳисоб мераванд. Сониян онҳо дар тавозуни иқтисодӣ ҷаҳонӣ нақши калиди доранд.

Асосан агар таҷрибаи бозори меҳнати давлати Малайзияро таҳили намоем, маълум мегардад, яке аз роҳкорҳои асосии он омӯзиш мутахассисон дар доираи Фонди рушди захираҳои инсонӣ ва Барномаи бозомӯзии кадрҳо мутамаркиз шудааст. Ин мақомот моликияти давлатӣ буда, онҳо аз ҳисоби тарҳҳо дар ҳаҷми 1% даромади умумии сохторҳои соҳибкории хусусӣ фаъолият менамоянд.

Ин боис мегардад, ки Барномаи тақмили ихтисос аз ҳисоби субсидияҳои ҳукумат васеъ гардад. Умуман, системаҳои таълимӣ инчунин марказҳои таълимии ҳукумат ва институтҳои таълимиро дар бар мегиранд, ки дар омода кардани мутахассисон барои ҷойҳои холии корӣ ҷалб карда мешаванд.

Барномаи мазкур ба коргарон ва хизматчиён имкон медиҳад, ки ҷойҳои кории муносиб дарёфт ва инчунин пешниҳоди маълумотро дар бораи мавҷудияти ҷойҳои кории холии пешниҳод намоянд.

Қобили зикр аст, ки дар кишварҳои муттараққи Шарқи Осиё ба шабакаи маъруфи ҷаҳонии Интернет аҳамияти калон дода мешавад, ки онҳо метавонанд дар сомонаҳои махсус маълумотҳои заруриро пайдо намоянд. Хизматрасонии ин сомонаҳо аз нигоҳи техникӣ дар сатҳи баланд буда, маълумотро дар бораи мавҷудияти ҷойҳои кории холии дар бахшҳои алоҳидаи бозорҳои миллии меҳнат, инчунин системаи мавҷудаи курсҳои таълимӣ оид ба тайёр кардани кадрҳо дар бар мегирад. Аз ҷумла, яке аз сомонаҳои машҳур дар Филиппин, ки таввасути он метавонанд кор пайдо намоянд ин сомона мебошад.

Биржаҳои меҳнати онлайнӣ вучуд дорад, ки хизматҳои арзон барои тақмил додани фаъолияти ҷалби давлатӣ пешниҳод менамояд. Масалан дар Гонконг, ин функцияро се мақом иҷро мекунанд - Барномаи ҷустуҷӯ кор ва ду Марказ барои дарёфти ҷойҳои кории холии барои муҳоҷирони меҳнатӣ.

Таҷрибаи бозори меҳнатӣ Сингапур, Малайзия, Тайланд ва Индонезия қариб бо ҳам монанд буда, онҳо аз Барномаи рушди иқтисоди, ки соли 1959 асосгузори Ҳизби Фаъолияти Халқии Сотсиал-Демократӣ Ли Куан Ю, ки 36-сола собиқ адвокати рош ва таҳсилоти удро дар Кембриҷ дар Лондон гирифтааст амали карда мешавад. .

Фондҳо ва ташаббусҳои тиҷорати давлатӣ ва хусусӣ нақши назаррасро дар соҳибкории хусусӣ мебозанд ва бахше аз соҳибкорҳои хусусие, ки имкониятҳои васеи молиявӣ дорад, пеш аз ҳама барои дастгирии тиҷорати хурд ва миёна равона карда шудаанд.

Барномаи дигаре, солҳои 90- ум дар Осиёи Шарқӣ таҳия гардидааст, ки ин кишварҳо барои рушди бозори меҳнат истифода менамоянд, ин мусоидат ба баланд бардоштани сатҳи ҳосилнокии меҳнат, азнавсозӣ ва ба эътидол овардани вазъи некуаҳолии, баланд бардоштани ҳосилнокии меҳнат, нақшаи иҷтимоии таҷдид ва ба эътидол овардани иқтисодӣ бо мақсади зиёд кардани эътимоди коргарон ба нигоҳ доштани ҷойҳои кории худ мебошад. Ин барнома ба соҳаҳои амалӣ карда мешавад, ба монанди пешниҳоди иттилоот, беҳтар намудани муносибатҳои байни коргарон ва корфармоён, дар ҷустуҷӯи роҳҳои алтернативии барканорӣ ва таъмини

чойҳои корӣ. мусоидат ба баргаштани дуҷумбора кормандони аз кор озодшуда ба кори нибаст. Таъмини иттилоот мубодилаи афкор ва таҳлили роҳҳои имконпазири баланд бардоштани ҳосилнокии меҳнат, кумак тиҷорати хурд ва миёна ва ғайра. Яке аз ташаббусҳои нави дигаре, ки дар моҳи июни соли 1998 дар Ҳонгконг таъсис ёфт, ин Шӯрои мақсадноки шуғли аҳоли, ки аз намоёндагон доираҳои ҳукумати, ширкатҳо, марказҳои таълимӣ ва олимони иборат аст. Дар ин кишварҳо Департаменти меҳнат шӯъбаи пешбурди шуғлро идора мекунад, ки хадамоти машваратӣ ва иттилоотӣ пешниҳод мекунад, вазифаи асосии ин департамент ташкили гуфтушунидҳо, семинарҳо ва ташкили барномаҳои омӯзишӣ барои менечерон ва коргарон таъия мекунад. Таҷрибаи як қатор иёлотҳо - Малайзия, Ҷумҳурии Корея, Ветнам ва Гонгконг ҷолиб аст, ки дар он ҷо вариантҳои мусоидат ба шуғл, альтернатива аз кор озод карда шудаанд.

Моҳияти ин самти кор аз ҷиҳати назария содда аст, аммо амалӣ кардани нақша кори осон нест. Агар зарурати коҳиш додани шумораи кормандон (бинобар кам шудани талаботи самараноки аҳоли ва аз ин рӯ ҳаҷми маҳсулот ё хизматрасониҳои пешниҳодшуда) лозим ояд, ширкат метавонад имконоти мухталиф, альтернативиро истифода барад. Мустақиман аз кор озод кардани коргар, коҳиш додани андозаи музди меҳнати номиналӣ, афзоиши шумораи кормандони вақти ғоибона, имконияти кор дар якҷанд муассиса, пеш аз ба нафақа баромадан, таъхири муваққатии пардохти музди меҳнат мебошад. Самаранокии тадбирҳои андешидашуда аз пешгӯиҳои дурусти коҳиш ёфтани талаботи самараноки аҳоли дар муддати кӯтоҳ ва аз ин рӯ, истифодаи пешакии онҳо вобаста аст. Имкониятҳои мушаххас барои нигоҳ доштани сатҳи шуғл ҳамчун альтернативаҳо ба коҳишҳои эҳтимоли дар махсус маҷалаҳо нашр карда мешаванд. Мушаххастар (аз нуқтаи назари амалӣ) ин аст, ки Системаи Кореяи Чанубӣ оид ба нигоҳ доштани сатҳи шуғл дар доираи он кӯмаки молиявӣ ба корфармоён дода мешавад. Барои музди кор ва таҳсилоти он коргарон ва кормандоне, ки метавонанд дар натиҷаи ихтисори штат аз кор озод карда шаванд, грантҳо ҷудо карда мешаванд.

Барномаи бунёди чойҳои нави корӣ аз ҳисоби маблағгузориҳои давлатӣ ва соҳибкорони инфиродӣ истифода бурда мешавад. Аммо беш аз 70%-и маблағгузориҳо ин соҳибкорони инфиродӣ мебошанд.

Пеш аз ҳама барои дастгирии соҳибкории хурду миёна ҳамин барнома маблағгузориҳои худро раван менамояд. Таҷрибаи Филипин, Индонезия ва Тайланд дар самти бунёди чойҳои нави корӣ барои Ҷумҳурии Тоҷикистон қобили қабул мебошанд.

Бо мақсади таъмини шуғли аҳоли ва паст кардани сатҳи бекорӣ, Ҳукумати ҳамин давлатҳо чорабиниҳои махсус кор карда баромадаанд:

Кам кардани шумораи коргарони хориҷӣ, (ки асосан аз Хитой барои мардикорӣ ба ҳамин давлатҳо омадаанд), пеш аз ҳама дар соҳаи саноати кӯҳӣ, канданиҳои зеризаминӣ в.ғ. ва пур кардани чойҳои кории холишуда аз ҳисоби шаҳрвандони худӣ ҳамин кишварҳо.

Мусоидат кардан барои муташакилона бо кумаки Вазорати меҳнат ба муҳоҷирати меҳнати беруна раван кардани шаҳрвандони ҳамин кишварҳо. Асосан шаҳрвандони Филипин, Индонезия ва Тайланд, барои муҳоҷирати берунаи меҳнатӣ ба давлатҳои Араби халиҷи форс раван карда мешаванд.

Ба роҳ мондани истеҳсоли зироатҳои меҳнатталаби соҳаи кишоварзӣ ва бо чойҳои корӣ таъмин намудани шумораи бештари захираҳои меҳнатӣ. Барои мисол, истеҳсоли найшакар, пахта в.ғ.

Мусоидат кардан барои оилаҳое, ки дар хонаояшон ягон намуди истеҳсолот ташкил медиҳанд. Яъне корхонаҳои оилавӣ ва таъмини шуғли аҳолии аъзоёни оила, ё таъмини худшароифол.

Зиёд намудани курсҳои тайёр кардани менечерони зинаҳои миёна ва ибтидоӣ, ва ҷалби бекорон барои омӯзонидан, ки асосан роҳҳои ташкили корхонаҳои хурди шахсӣ ва ба роҳ мондани истеҳсолоти хурд омӯзонида мешаванд.

Ҳамчунин, дар давлати Филиппина оид ба тайёр кардани кадрҳои сатҳи миёнаи роҳбарони корхонаҳои хусусӣ, ва рушди соҳибкорӣ, барномаи махсус тартиб дода шудааст. Дар ҷараёни ҳамин курсҳои тайёр кардани кадрҳо, соҳибкорони ботачриба даъват карда мешаванд, ва ҳамин соҳибкорон низ ҳамчун омӯзгорон, дар ҷараёни омода кардани кадрҳо лексия мехонанд, ва аз таҷрибаи бои соҳибкории худашон меомӯзонанд. Ҳамин барнома низ саба шуд, ки 7-8 соли охир дар Филиппина соҳибкории хурду миёна босуръат рушд ёфта истодааст, ва шумораи зиёди қувваи қуллаи бозори меҳнати ҳамин давлат бо ҷойҳои қои таъмин шудаанд.

Дар Малайзия ба масъалаи бо ҷойҳои қуллаи таъмин намудани хатмкунандагони қолҷҳои қасбӣ-тахассусӣ ва хатмкунандагони донишгоҳҳо аҳамияти қиддӣ дода мешавад. Барои ҳамин масъала бо ёрии Ҳукумат фонди махсус аз ҳисоби Бонки рушди инфрасохтор ва Корпоратсияҳои миллии Малайзия ташкил шудааст. Ҳамчунин дар Малайзия тайёр кардан ва барои ихтисосҳои нави, ки дар бозори меҳнат талаботи зиёд пайдо карданд азнав тайёр кардани кадрҳо қиддӣ ба роҳ монда шудааст. Тайёр кардани кадрҳо дар ширкатҳои қалони хусусӣ ва муштарақ баргузор мегарданд, ки онҳо муттасадӣ шудаанд. Ҳамчунин, қорхонаҳои қалони давлатӣ ўҳдадоранд, ки ҳарсол шумораи муайяни қодрқоро тайёр кунанд, ва қурсҳои қозомўзӣ ва ознавомўзии қадрқоро ба роҳ монда қадрқои қаландиҳтисос ва ба талаботҳои бозори меҳнат қавобғӯ тайёр кунанд. Дар Малайзия ҳамин қорабиниҳо аз тарафи Вазорати меҳнат назорат карда мешаванд.

Дар давлатҳои Қунубу-шарқии Осиё барои таъмини шугли ақоли соҳаҳои муайяне, ки потенциал доранд дар назар гирифта мешаванд. Барои мисол, дар Ветнам ва Малайзия, асосан дар соҳаҳои сохтумони қиноҳо, роҳҳо, иншоотҳо, ва умуман дар самти рушди инфрасохтори шаҳрҳо ва минтақаҳо потенциали қалон барои таъмини шугли ақоли мавқуд мебошанд. Барои ҳамин, Ҳукумати ҳамин давлатҳо асосан дар ҳамин самт муттаҳасисон тайёр мекунанд, бо соҳибқорони ҳамин самтҳо ҳамқорӣ мекунанд, ва соҳибқорон барои қунёди қойҳои нави қорӣ, аз тарафи Ҳукумат дастқирӣ карда мешаванд. Дар Филиппина бошад, асосан потенциали қалон барои ба қойҳои қорӣ таъмин намудани ақоли соҳаи қишоварзӣ дорад. Дар Индонезия, асосан захираҳои меҳнатиро барои рушди системаҳои ирригатионӣ ва сохтумони роҳҳо бо қойҳои қорӣ таъмин менамоянд, ки ҳамин самтҳо потенциали қалон доранд. Дар Қореяи Қанубӣ дар қректҳои эқологӣ захираҳои меҳнатӣ қалб мешаванд ва бо қойҳои қорӣ таъмин карда мешаванд.

Метавон аз таҷрибаи фаъолияти низоми суғуртаи иқтимоии қорқунандагони Қореяи Қанубӣ мисол овард. Соҳибқорон ҳармоҳа аз музди меҳнати қорқарон ва қизматқийён ба андозаи 1% андоз месупоранд, ки аз ҳисоби он Қунёди суғуртаи иқтимоиро таъсис медиҳанд. Воситаҳои қунёд барои таъмини қардохт ба шаҳсоне, ки қори худро аз даст додаанд, масраф карда мешаванд.

Самти диғар ин пешниҳод намудани қарзҳои имтиёзноқи давлатии мақсаднок ба бекорон мебошад. Ин тадбир фақат дар Филиппин тадқиқ карда мешавад. Ҳадафи асосии иқдоми номбурда қонё гардонидани талаботҳои асосии ҳаётии шаҳсони қойи қорашонро аз дастдода ва аъзои оилаҳои онҳо ба шумор меравад. Дар соли 1997 ҳақми умумии қунин қарзҳо қандин миллион қесои филиппиниро ташкил меод.

Низоми дастқирии сатҳи шугли Қореяи Қанубӣ нисбатан қусусияти мушаххас (аз нуқтаи назари амалӣ) дорад. Дар доираи он қўмақи молиявӣ ба қордиҳандагоне расонида мешавад, ки дар озод кардани қорқарон аз қор шитоб намекунанд. Барои қардохти музди меҳнат ва ҳаққи таҳсили он қорқароне, ки метавонанд онқоро бар асари ихтисори воҳидҳои қорӣ аз қор озод кунанд, қўмақҳои молиявии бебозғашт қудо карда мешаванд. Муҳлати ниҳоии қунин субсидияҳо ба 6 моҳ қаробар мебошад. Ҳамин тариқ, бо қўмақи давлат қордиҳандагон

таваccути ихтисор намудани рӯзҳои корӣ, додани рухсатиҳои меҳнатӣ барои таҳсилот, муваққатан аз ҳисоби воҳидҳои корӣ хориҷ кардани кормандон, сатҳи шуғлро нигоҳ медоранд.

Чун қоида стратегияҳои миллии мусоидат ба шуғл хусусиятҳои ҳамаҷониба доранд ва дар самтҳои зиёд тибқи чаҳор барномаи дар боло баррасигардида татбиқ карда мешаванд.

Чунин аст таҷрибаи мамлакатҳои рушдбандаи Осиёи Шарқӣ: Филиппин, Ҳонгконг, Ҷумҳурии Корея, Малайзия, Тайван, Сингапур. Барои муқоиса бояд қайд намуд, ки дар мамлакатҳои дорои саноати рушдфтои минтақаи Осиёи-Уқёнуси Ором стратегияҳои танзими бозорҳои меҳнат нисбатан маҳдуд мебошанд.

Аммо дар муносибат дар ҳамкорӣ ва ҷалби самоягузори кишварҳои арабии Халиҷи Форс. Дар ин росто Тоҷикистон ҳамкориҳои худро бо дарназардошти манфиатҳои миллий бо ин кишварҳо роҳандозӣ намудааст. Дар муносибат бо ин кишварҳо асосан ҳамкориҳо дар соҳаҳои иқтисодӣ ва самоягузорӣ дар назар гирифта шудааст. Дар ин маврид барои Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳифзи арзишҳои миллий масъалаи меҳварӣ аст. Гарчи ин давлатҳо захираҳои зиёди нафти доранд, вале вазъияти сиёсии ба омал омада дар Ховари Миёна ноустувор будани низоми сиёсиро дар минтақа нишон дод. Дар асри XX вақте, ки дар халиҷи Форс нафт кашф гардид, нақши иқтисодии ин давлатҳо зиёд гардида, тасарруфи онҳо ба майдони рақобати давлатҳои абаркудрати ҷаҳонӣ мубаддал гашт. Ҳоло ин кишварҳо минтақаи муҳими геоиқтисодӣ ва геостратегии ҷаҳон мебошанд. Дар сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба густариши муносибатҳо бо ин давлатҳо аҳамияти зиёд дода мешавад, зеро ҳамкорӣ бо онҳо метавонад дар рушди иқтисодии кишвар нақши бориз дошта бошад.

Дар умум агар ба ин масъала ба таври мушаххас назар надозем, раванди ин муносибатҳоро дар басамти тичоратӣ, сармоягузорӣ ва ҷалби инвеститсия равона кардан мумкин аст. Бо дарназардошти имкониятҳои фаровони молии ин давлатҳо, ки асосан содиркунандаи нафти ҷаҳон ба ҳисоб мераванд, ҷалби сармояи онҳо ба иқтисоди Тоҷикистон, ба хусус дар сати саёхӣ ва барқарории инфрасохторҳои саёхӣ яке аз самтҳои муҳими сиёсати хориҷии кишвари мо буда метавонад.

Дар баробари таҳлили вазъии бозори меҳнат ва самтҳои стратегии ҳалли мушкилиҳои таъмини шуғли аҳолии давлатҳои Осиёи ҷанубу-шарқӣ, мо ба ҳулоса омадаем, ки як қатор чорабиниҳоро аз таҷрибаи ҳамин давлатҳоро бо назардошти вазъии муносири рушди иҷтимоӣ, иқтисодӣ, молиявӣ, фарҳангӣ ва сиёсии Ҷумҳурии Тоҷикистон истифода бурдан мумкин аст.

Барои мисол, бо мақсади танзими бозори меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва таъмини шуғли аҳоли, истифодабарии чорабиниҳои зеринро пешниҳод менамоем:

1. Яке аз мушкилиҳои асосии бозори меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон ин норасоии кадрҳои баландихтисос, ки ба талаботҳои муносири бозори меҳнати ҷаҳонӣ ҷавобгӯ бошанд. Аз ҳамин лиҳоз, ба фикри мо таҷрибаи Малайзияро истифода бурдан ба маврид мебошад. Пешниҳод мешавад, ки дар ҷумҳуриамон Фонди рушди захираҳои инсонӣ ташкил карда шавад. Вазифаи ҳамин фонд омӯзиси мутахассисон ва омода кардани кадрҳои рақобатпазир дар бозори меҳнати ҷаҳонӣ мебошад. Ҳамин фонд бояд аз ҳисоби 1% даромади умумии сохторҳои соҳибкории хусусӣ ташкил шуда фаъолият намоянд. Ҳамин фонд бояд тамоми системаҳои таълимӣ, (дар сатҳи ибтидоӣ-касбӣ, омӯзишгоҳҳои касбӣ-таҳассусии миёна, мактабҳои олӣ) инчунин марказҳои таълимии ҳукумат ва институтҳои таълимиро дар бар гиранд, ки дар омода кардани мутахассисон барои ҷойҳои холии корӣ ҷалб карда мешаванд.

2. Ташкили биржаҳои меҳнати онлайнӣ, ки хидматҳои арзон барои тақмил додани фаъолияти ҷалби давлатӣ пешниҳод менамояд. Аз он ҷумла, барномаи ҷустуҷӯи кор ва дуюм, марказ барои дарёфти ҷойҳои кории холи барои муҳоҷирони меҳнатӣ.

3.Баланд бардоштани сатҳи ҳосилнокии меҳнат, азнавсозӣ ва ба эътидол овардани вазъи некуаҳоли, баланд бардоштани ҳосилнокии меҳнат, нақшаи иҷтимоии таҷдид ва ба эътидол овардани иқтисодиёт бо мақсади зиёд кардани эътимоди коргарон ба нигоҳ доштани ҷойҳои кори худ мебошад.

4.Ташкили гуфтушунидҳо байни корфармоён ва коргарони кироӣ, семинарҳо ва ташкили барномаҳои омӯзишӣ барои менечерон ва коргарон. Бо мақсади муайян кардани талаботҳои корфармоён нисбат ба тахассус, маҳорати корӣ, кордонии коргарони кироӣ, ҳамзамон бо мақсади муайян кардани мушкилиҳои ҳуди коргарони кироӣ.

5.Бунёди ҷойҳои нави корӣ аз ҳисоби маблағгузориҳои натавон ба давлатӣ, ҳамчунин аз ҳисоби соҳибкорони инфиродӣ. Аммо бояд беш аз 70%-и маблағгузориҳо ин соҳибкорони инфиродӣ бошанд.Пеш аз ҳама барои дастгирии соҳибкорони хурду миёна ҳамин барнома маблағгузориҳои худро равон менамояд. Таҷрибаи Филипин, Индонезия ва Тайланд дар самти бунёди ҷойҳои нави корӣ барои Ҷумҳурии Тоҷикистон қобили қабул мебошанд.

6. Кам кардани шумораи коргарони хориҷӣ, (ки асосан аз Хитой барои мардикорӣ ба ҳамин давлатҳо омадаанд), пеш аз ҳама дар соҳаи саноати кӯҳӣ, канданиҳои зеризаминӣ в.ғ. ва пур кардани ҷойҳои кори холишуда аз ҳисоби шаҳрвандони ҳуди ҳамин кишварҳо.

7.Мусоидат кардан барои муташакилона бо кумаки Вазорати меҳнат ба муҳоҷирати меҳнати беруна равон кардани шаҳрвандон. Асосан шаҳрвандони Филипин, Индонезия ва Тайланд, барои муҳоҷирати берунаи меҳнатӣ ба давлатҳои Араби халиҷи форс равон карда мешаванд.

8.Ба роҳ мондани истеҳсоли зироатҳои меҳнатталаби соҳаи кишоварзӣ ва бо ҷойҳои корӣ таъмин намудани шумораи бештари захираҳои меҳнатӣ. Барои мисол, истеҳсоли найшакар, пахта в.ғ.

9.Мусоидат кардан барои оилаҳое, ки дар хонаҳояшон ягон намуди истеҳсолот ташкил медиҳанд. Яъне корхонаҳои оилавӣ ва таъмини шугли аҳолии аъзоёни оила, ё таъмини ҳудиштиғол.

10.Аҳамияти ҷиддӣ додан ба масъалаи бо ҷойҳои корӣ таъмин намудани хатмкунандагони коллеҷҳои касбӣ-тахассусӣ ва хатмкунандагони донишгоҳҳо. Барои ҳамин масъала бо ёрии Ҳукумат фонди махсус аз ҳисоби Бонки рушди инфрасохтор ва Корпоратсияҳои миллии Малайзия ташкил шудааст. Ҳамчунин барои тайёр кардан ва барои ихтисосҳои нави, ки дар бозори меҳнат талаботи зиёд пайдо карданд азнав тайёр кардани кадрҳо бояд ҷиддӣ ба роҳ монда шавад. Ҷалби ширкатҳои калони хусусӣ ва муштарак барои тайёр кардани кадрҳо. Корхонаҳои калони давлатӣ бояд ӯҳдадор шаванд, ки харсол шумораи муайяни кадрҳоро тайёр кунанд, ва курсҳои бозомӯзӣ гузаронанд.

11.Метавонем аз таҷрибаи фаъолияти низомии суғуртаи иҷтимоии коркунандагони Кореяи Ҷанубӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон истифода барем. Соҳибкорон ҳармоҳа аз музди меҳнати коргарон ва хизматчиён ба андозаи 1% андоз месупоранд, ки аз ҳисоби он Бунёди суғуртаи иҷтимоиро таъсис медиҳанд. Воситаҳои бунёд барои таъмини пардохт ба шахсоне, ки кори худро аз даст додаанд, масраф карда мешаванд.

АДАБИЁТ

- 1.Костюнина Г.М. Рынок труда в странах Восточной Азии: состояние и основные инструменты регулирования / Г.М. Костюнина // Труд за рубежом. – 2000. – №1. – С.16-26.
2. Косенко Т.Г. Факторы совершенствования организации труда на предприятии / Вестник Калужского университета. 2018. № 3 (32). С. 58-61.

3. Кречетников К.Г., Шамрин, Д.С., Левченко, С.О. Организация труда персонала в Японии / Новое слово в науке и практике: гипотезы и апробация результатов исследований. 2018. № 22. С. 184-189.
4. Панченко А.Ю. Обоснование и оптимизация норм труда как фактор оценки эффективности трудовых процессов / Наука и бизнес: пути развития. 2018. № 11. С. 50-53.
5. Притулин С. В. Основы управления производительностью труда в организациях // Молодой ученый. - 2019. - №3. Т.1. - С. 187-190.
6. Рофе А.И. Экономика труда: учебник для вузов. М.: КНОРУС, 2015.
7. Синни Д.С. Управление производительностью: планирование, измерение и ацений, контроль и повышение/ тарҷума аз забони англисӣ В.И. Данилова. М.:Прагресс, 1989. - С.29.
8. Шамсов И.С. Взаимодействия рынка труда и системы подготовки кадров в условиях цифровизации экономики. Таджикистан: экономика и управление. Научный журнал. Таджикского национального университета 2020№1, Душанбе 2020, - С. 70.
9. Asian Development Outlook. Asian Development Bank, 1999. Asian Economic Outlook. Asia Pacific Economic Cooperation Forum, Secretariat, 1999.
10. Meng X., Duncan D. Employment and Public Policy (paper presented to the Asian Corporate Recovery Conference. Bangkok, 1999.

АНАЛИЗ ОПЫТА СТРАН ВОСТОЧНОЙ ЕВРОПЫ ПО НАПРАВЛЕНИЮ РЫНКА ТРУДА

ВАСИЕВ ФАРИДУН МАХМАДОВИЧ

кандидат экономических наук, доцент кафедры управления человеческими ресурсами Таджикского национального университета, 7340025, Таджикистан, Душанбе, пр. Рудаки 17, тел: +992 905 40 40 14. Email: faridun.75@bk.ru

В статье автором исследуется опыт стран Восточной Азии в направлении решения вопросов рынка труда и занятости населения. А также изучается внешняя политика Таджикистана после получения государственной независимости относительно трудовой миграции и регулирования рынка труда. в статье автором уделяется особое внимание исследованию опыта стран Юго-восточной Азии, в том числе, Малайзии, Сингапур, Индонезия, а также некоторые страны Персидского залива по направлению регулирования вопросов рынка труда. автор определяет, что выше перечисленные страны являются крупными финансовыми центрами в своих регионах. На основе изучения опыта Малайзии, автор отмечает, что здесь одним из главных направлений является обучение специалистов в рамках Государственного фонда человеческого развития, а также программы переподготовки кадров.

Автор отмечает, что в развитых странах восточной Азии особое внимание уделяется использованию интернета. То есть, желающие найти работу могут обратиться в единую информационную базу и найти подходящую работу. Отмечается. Что в Сингапуре Таиланде и Индонезии особую роль выполняют государственные фонды, которые занимаются вопросами трудоустройства граждан. Автор отмечает, что в странах юго-восточной Азии по направлению обеспечения занятости населения привлекаются определенные сферы экономики, которые имеют большой потенциал создания новых рабочих мест. Например, во Вьетнаме и Малайзии в основном в сфере строительства, развития транспортной

инфраструктуры городов, которые имеют большой потенциал, создаются новые рабочие места.

В заключении, автором приводятся ряд выводов и предложений относительно использования опыта стран восточной Азии для регулирования рынка труда Республики Таджикистан.

Ключевые слова: рынок труда, регулирование рынка труда, создание новых рабочих мест, безработные, обучение и подготовка конкурентоспособных кадров, рабочая сила, трудовые ресурсы.

ANALYSIS OF EXPERIENCE OF EASTERN EUROPE COUNTRIES IN LABOR MARKET DIRECTION

VASIEV FARIDUN MAMADOVICH

candidate of economic sciences, associate professor of the department
human resource management Tajik National University. 734025, Tajikistan, Dushanbe,
Rudaki ave. 17, tel: +992 905 40 40 14, Email: faridun.75@bk.ru

In the article, the author examines the experience of East Asian countries in the direction of solving labor market and employment issues. It also studies the foreign policy of Tajikistan after gaining state independence regarding labor migration and labor market regulation. In the article the author pays special attention to the study of the experience of the countries of Southeast Asia, including Malaysia, Singapore, Indonesia, as well as some countries of the Persian Gulf in the area of labor market regulation. the author determines that the above listed countries are large financial centers in their regions. Based on the study of the experience of Malaysia, the author notes that one of the main directions here is the training of specialists within the framework of the State Human Development Fund, as well as the retraining program.

The author notes that in the developed countries of East Asia, special attention is paid to the use of the Internet. That is, those wishing to find a job can turn to a single information base and find a suitable job. It is noted. That in Singapore, Thailand and Indonesia, a special role is played by government funds that deal with the employment of citizens. The author notes that in the countries of Southeast Asia in the direction of providing employment to the population, certain sectors of the economy are attracted, which have great potential for creating new jobs. For example, in Vietnam and Malaysia, mainly in the field of construction, the development of the transport infrastructure of cities that have great potential, new jobs are being created.

In conclusion, the author provides a number of conclusions and proposals regarding the use of the experience of the countries of East Asia to regulate the labor market of the Republic of Tajikistan.

Key words: labor market, labor market regulation, creation of new jobs, unemployed, education and training of competitive personnel, labor force, labor resources.

**МЕХАНИЗМИ ИНКИШОФИ СОҲИБКОРИИ ИСТЕҲСОЛӢ ДАР
ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

ИМОМӢРБЕКОВ ФЕЙЗУЛОБЕК МИРЗОҚАНДОВИЧ

номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсенти кафедраи иқтисодиёти ҷаҳони Донишгоҳи
миллии Тоҷикистон, 734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе, х. Рӯдакӣ 17, тел.:
(+992) 939413020: Email: fezilobek@mail.ru

АЛИДОДОВ ҶОВИД ПАНЧШАНБИЕВИЧ

магистранти курси 2-юми ихтисоси иқтисодиёти ҷаҳони Донишгоҳи миллии
Тоҷикистон, 734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе, х. Рӯдакӣ 17, тел.: (+992) 935029696: E-
mail: jovid@mail.ru

*Дар мақола масъалаҳои асосии инкишофи соҳибкории истеҳсолӣ дар Тоҷикистон
мавриди баррасӣ қарор дода шудааст. Имконият ва хусусиятҳои хоси соҳибкории
истеҳсолӣ ошкор карда шуда, вазифаҳои асосии он муайян карда шудааст. Инчунин бо
назардошти таҷрибаи хориҷӣ ва муҳиммияти тақвияти фаъолияти истеҳсолӣ, вазифаҳои
асосии соҳибкории истеҳсолӣ дар шароити иқтисоди кушод гурӯҳбандӣ карда шудааст.
Моделҳои гуногуни рушди соҳибкории истеҳсолӣ таҳлил карда шуда, паҳлӯҳои муфид барои
шароитҳои рушди иқтисодии Тоҷикистон асоснок карда шудааст. Бо назардошти
истифодаи нопурраи иқтидорҳои истеҳсолӣ, механизмҳои инкишофи ҷанбаҳои
институтсионӣ, истифодаи усулҳои инноватсионии омезиши омилҳои истеҳсолот ва
афзоиши маҳсулнокии субъектҳои хоҷагидорикунанда пешниҳод карда шудааст.*

*Калидвожаҳо: соҳибкорӣ, истеҳсолот, инкишоф, механизм, иқтисодиёт, бозор,
талабот.*

Бинобар ин, дар шароити иқтисоди давраи гузариш, хангоме ки унсурҳои
муносибатҳои бозорӣ то ҳол пурра зоҳир нашудаанд, ташреҳи мақсад, восита ва натиҷаи
соҳибкории истеҳсолӣ имконияти тадқиқу дарки мазмунӣ онро муҳайё мекунад. Қайд
кардан ба маврид аст, ки хусусияти соҳибкории истеҳсолӣ возеҳтар аз ҳама дар
вазифаҳои он аён мегардад, ки таъйиноти он дар низоми иҷтимоӣ иқтисодӣ ва нақши
онро дар раванди тақрири истеҳсол инъикос менамоянд (расми 1).

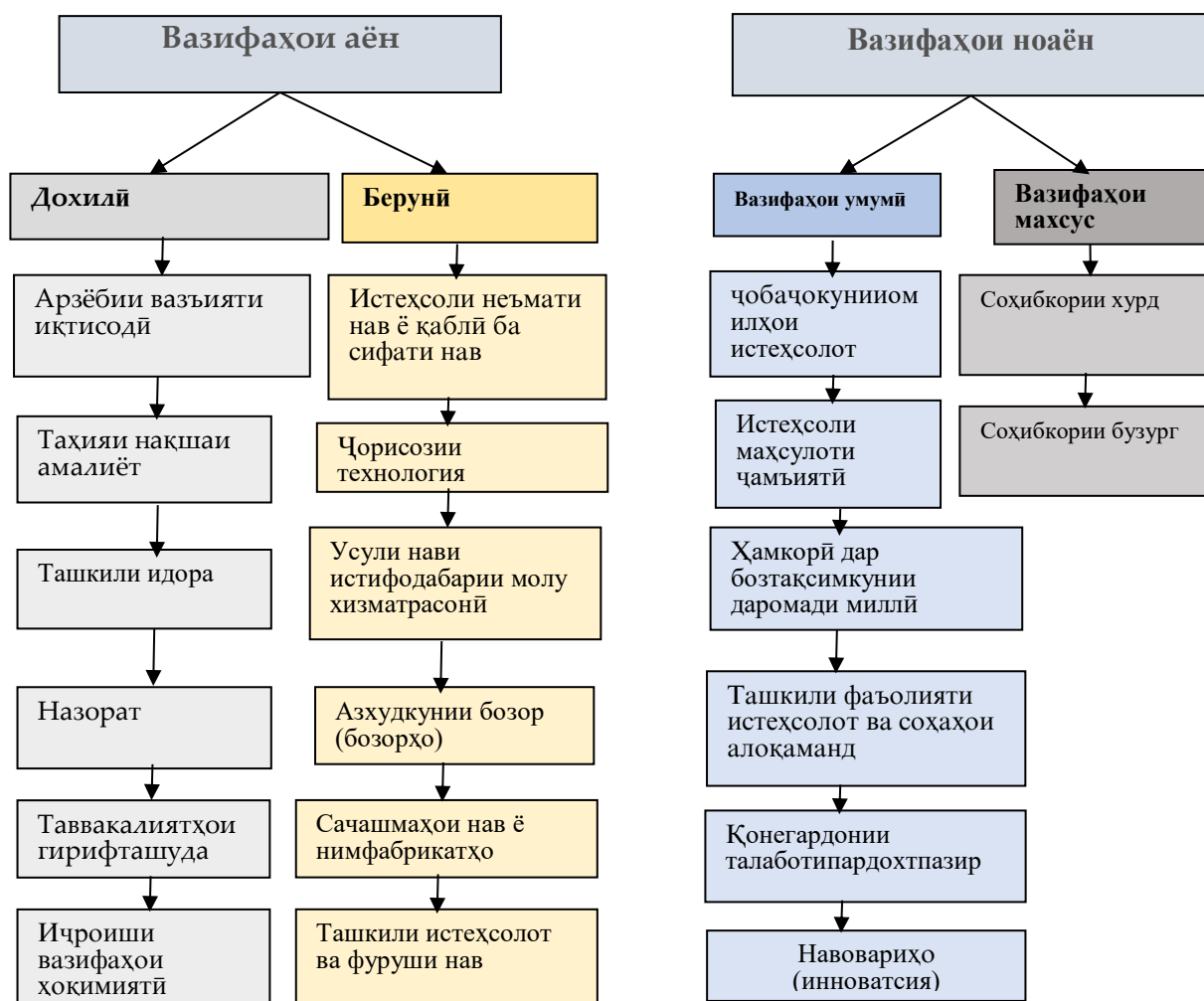
Таҷриба нишон медиҳад, ки сохти фаъолияти соҳибкорӣ мураккабу бисёрзина буда,
унсурҳои асосии он бо ҳамдигар алоқаманду вобастаанд, ҳар кадомашон дар якҷоягӣ ва
алоҳидагӣ чун ҷузъи як кулли давра ба давра ишқишфобанда дар шароити муҳити хос
баромад мекунад.

Масъалаҳои ҳамкориҳои фаъоли низоми андозӣ давлат ва соҳибкорӣ вобаста ба
вазифаҳои дар иқтисодиёт ҷиҳати рушди соҳибкории истеҳсолӣ ва ҳамзамон афзоиши
истеҳсоли саноатӣ гузошташуда, муҳрам гардида истодааст [4, с.97].

Аз ин рӯ бояд қайд кардан ба маврид аст, ки соҳибкории истеҳсолӣ ҳамчун
фаъолияти пешниҳод мегардад, ки ба офаридани дороиҳои моддӣ, ғайримоддӣ ва дигар
неъматҳои иқтисодӣ, қонеъсозии талабот ва гирифтани даромад (фоида) нигаронида
шуда, ба ҷаҳду талоши офарандаву эҷодкоронаи субъекти соҳибкорӣ асос ёфтааст ва
заминаи пайдоиши навҳои дигарӣ (ҳосилшуда аз) фаъолияти соҳибкорист.

Дигаргунӣ дар иқтисодиёти Тоҷикистон онро ханӯз чун иқтисоди
ташаққулбанда арзёбӣ мекунад, ки ин ҷо унсурҳои сотсиалистии хоҷагидорӣ

банақшагирӣ, хусусан дар мудирият, тақсими захираҳо то ҳол рӯи коранд ва асосан дар шуури одамон боқӣ мондаанд. Дар иқтисоди бозории комил равандҳои даҳлати беасоси мақомоти санҷиш ба фаъолияти хоҷагидории сохторҳои соҳибкорӣ, беҳаракатии инвестиционии соҳибкорон набояд вучуд дошта бошад, инчунин самарани фаъолияти истеҳсоли аз тичоратӣ бояд бештар бошад.

Расми 1. Нақшаи вазифаҳои асосии соҳибкории истеҳсоли дар шароити иқтисоди кушод

Қайд кардан зарур аст, ки соҳибкории истеҳсоли бар асари рушду тағйири пайдарпайи шароити бозор дигаргун мешавад: аввалан, сохтори ташкилӣ ва функционалии соҳибкорӣ, усулҳои танзими давлатӣ ва дастгирии он тақмил меёбанд; сониян, он ба навҳо тақсим мешавад, аз ҷумла ба бизнес ва ҳуди соҳибкорӣ.

Дар шароити иқтисоди кушод аҳамияти омилҳои муҳити берунии соҳибкории истеҳсоли боло мегирад ва аз ин рӯ, давлатро мебарояд ки баҳри ҳимояи манфиатҳои миллии иқтисодӣ ва ташкили муҳити мусоид онро дастгирӣ кунад.

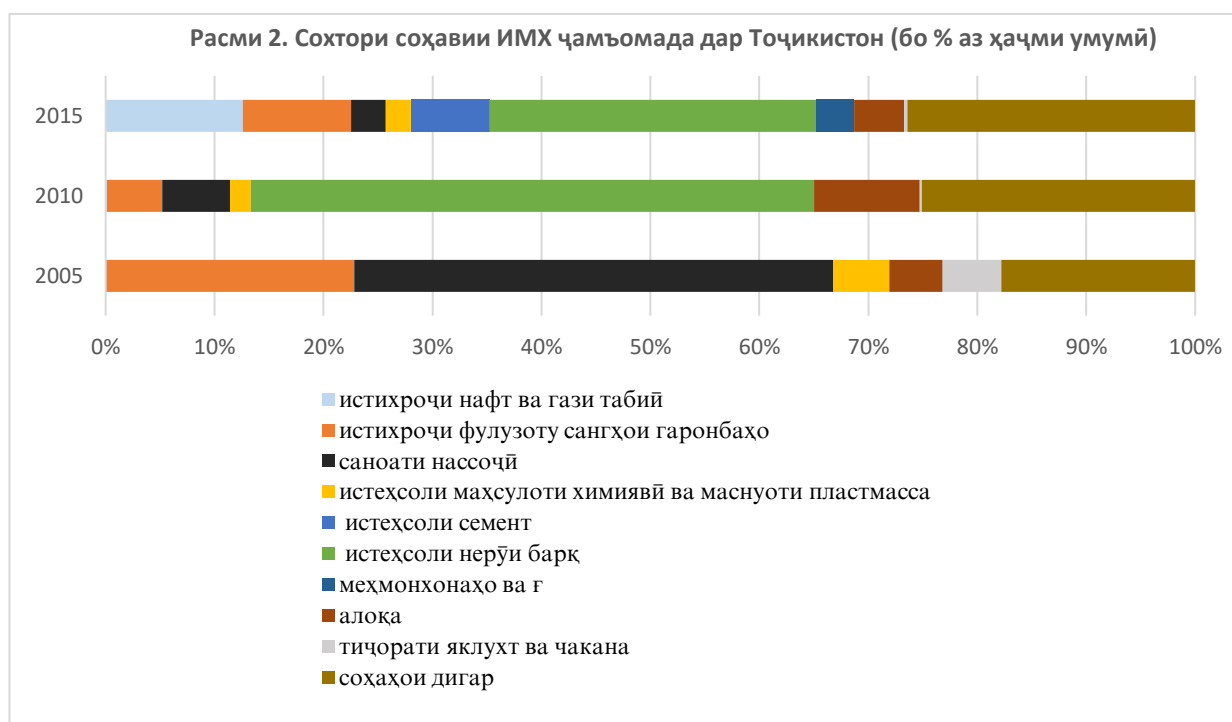
Таҳқиқи таҷрибаи як қатор кишварҳо дар самти дастгирии соҳибкорӣ имкон дод, ки баъзе моделҳои ташкили низоми соҳибкорирочудо намоем, аз қабилҳои модели Мондрагон (Испания), ки дар шароити кушодагии иқтисодӣ ниҳодҳои нав ташкил меёбанд, модели Эмилиа-Романия, ки таҷассумгари гузариш аз иқтисоди аграрӣ ба саноатист, модели Вест Мидленд, ки хусусияташ аз густариши соҳибкорӣ аз ҳисоби бекорон, таълиму бозомӯзии онҳо, инчунин модели

соҳибқорӣи давлатӣ, ки дар доираи он давлат бисёре аз мушкилоти ҷомеаро ҳал намуда, кафили боқимонии соҳаву бахшҳои алоҳидаи иқтисод мешавад.

Аммо модели аз ҳама муфиду муносиб дар шароити муосир модели инноватсионии соҳибқорӣи истеҳсолист, ки ташаккули он дар Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 ба нақша гирифта шудааст.

Дар шароити афзуншавии кушодагии хоҷагии Ҷумҳурии Тоҷикистон истифодаи таҷрибаи кишварҳо аз таъсири омилҳои алоҳидаи дохилӣ ва берунӣ ба рушди соҳибқорӣ ва аз хусусияти рушди пайдарҳамаи соҳибқорӣ ва хусусан муносибат ба он вобаста аст.

Дар натиҷаи таҳлили ҷиҳатҳои соҳавии инвестицияҳои ҷамъоваришудаи хориҷӣ хулоса баровардем, ки дар 10 соли охир тамоюли коҳиши ҳиссаи соҳаи хизматрасонӣ ба нафъи соҳаҳои истеҳсолӣ ба назар мерасад (расми 2).

Аз рӯи маълумоти: Фаъолияти иқтисодии берунаи Ҷумҳурии Тоҷикистон. - Душанбе, 2015. – С.539-545; Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон. - Душанбе, 2017. – С.229- 251.

Аз расми 2 аён аст, ки соли 2015 ҳиссаи истихроҷи канданиҳои ғоиданок, ба шумули нафту газ, фулузоту сангҳои гаронбаҳо, маъдану концентрати фулузот беш аз 25,5%, истеҳсоли семент 7,2%-ро дар ҳаҷми умумии инвестицияҳои мустақими хориҷии андӯхтшударо ба иқтисоди Тоҷикистон ташкил додааст.

Дар таҳқиқоти диссертатсионӣ қайд карда шудааст, ки кушодагии иқтисод ва инвестицияҳои хориҷӣ ба соҳибқорӣи истеҳсолии кишвар таъсири гуногун расонданд. Дар баъзе соҳаҳо таназзули истеҳсолу содироти маҳсулот ба назар расид, соҳаҳои нав падида омаданд ва кишвар дар ин соҳаҳо афзалияти нисбӣ пайдо кард. Сабаби ин, аз як тараф, таъсири рақобати хориҷӣ, норасоии таҷрибаи хоҷагидорӣ, технологияҳои фарсуда ва камбудии кадрҳои тахассусаш баланд, аз тарафи дигар - воридшавии инвестицияҳои дохилӣ ва хориҷии хусусӣ бо технологияи пешқадам ба соҳаҳои ояндадор мебошад. Бинобар ин ва сабабҳои дигар аз соли 2009-2010 ҳаҷми истеҳсоли матоъ, консервҳо, рағғани растани, ҷӯроб шадидан коҳиш ёфт, истеҳсоли нуриҳои минералӣ бинобар набудани газ қатъ гардид.

Дар маҷмӯъ бояд қайд кард, ки иқтисодии соҳибқорӣ дар кишвар, хусусан аз нуктаи назари инкишофи институтсионалӣ, истифодаи усулҳои инноватсионии омезиши омилҳои истеҳсолот ва

афзоиши маҷмӯи ҳосилонокӣ онҳо, ба таври пурра истифода нашудааст. Иқтисодии институтсионалӣ тадбирҳоро оид ба беҳсозии идора, дарёфтани андозаи муносиби корхона, таъмини ҳуқуқӣ, молиявӣ ва инфрасохтори фаъолияти онҳо дар бар мегирад.

АДАБИЁТ

1. Альбеков А.У., Согомонян С.А. Экономика коммерческого предприятия. Серия «Учебники, учебные пособия». - Ростов н/Д: Феникс, 2008.
2. Амосова В.В., Гукасян Г.М., Маховикова Г.А. Экономическая теория. - СПб.: Питер, 2008. - 480.: ил. - (Серия «Учебники для вузов»).
3. Байнев В.Ф. Экономика предприятия и организация производства: Учеб. пособие. - Мн.: БГУ, 2006.
4. Зияева М.Д. Оптимизация налогообложения производственного предпринимательства как фактор обеспечения ускоренной индустриализации в Республике Таджикистане//Таджикистан: экономика и управление. Научный журнал Таджикского национального университета. Душанбе, 2020, №1. – С. 97
5. Имомёрбеков Ф.М. Пути формирования благоприятного предпринимательства и инвестиционного климата в РТ/ Ф.М.Имомёрбеков // Вестн. Тадж. нац. ун-та, Сер. Экономические науки (2.8). - Душанбе, 2014,- №2/8 (149). - С.20-23 (0,4 п.л.).
6. Калапуд П. А. Организация предпринимательской деятельности / П.А. Калапуд. - М.: МГОУ, 2013. - 252 с.
7. Корнеев И. К. Защита информации в офисе / И.К. Корнеев, Е.А. Степанов. - М.: Проспект, ТК Велби, 2012. - 336 с.
8. Кузьмина Е. Е. Организация предпринимательской деятельности / Е.Е. Кузьмина, Л.П. Кузьмина. - М.: Юрайт, 2012. - 480 с.
9. Лапуста М. Г. Создание собственного дела / М.Г. Лапуста. - М.: ИНФРА-М, 2013. - 432 с.
10. Наумов В. Н. Основы предпринимательской деятельности: Уч. / В.Н. Наумов. - М.: НИЦ ИНФРА-М, 2016-313с.(ВО)(п+Z) / В.Н. Наумов. - Москва: ИЛ, 2016. - 366 с.

МЕХАНИЗМЫ РАЗВИТИЯ ПРОИЗВОДСТВЕННОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН

ИМОМЕРБЕКОВ ФЕЙЗУЛОБЕК МИРЗОКАНДОВИЧ

кандидат экономических наук, доцент кафедры
мировой экономики Таджикского национального университета, 734025, Таджикистан,
г. Душанбе пр. Рудаки 17, тел.: (+992) 939413020
E-mail: fezilobek@mail.ru

АЛИДОДОВ ДЖОВИД ПАНЖШАНБИЕВИЧ

магистрант 2 - го курса по специальности «Мировая экономика», Таджикский
национальный университет, 734025, Таджикистан. г. Душанбе, пр. Рудаки, 17, тел.: (+992)
935029696; E-mail: jovid@mail.ru

В статье рассматриваются основные вопросы развития производственного предпринимательства в Таджикистане. Выявлены возможности и особенности производственного предпринимательства и определены его основные задачи. Также с учетом

зарубежного опыта и важности усиления производственной деятельности сгруппированы основные задачи производственного предпринимательства в условиях открытой экономики.

Анализируются различные модели развития промышленного предпринимательства и обосновываются полезные аспекты для условий экономического развития Таджикистана. С учетом недоиспользования производственных мощностей предложены механизмы развития институциональных аспектов, использование инновационных методов объединения факторов производства и повышения производительности хозяйствующих субъектов.

Ключевые слова: предпринимательство, производство, развитие, механизм, экономика, рынок, спрос.

DEVELOPMENT MECHANISMS OF MANUFACTURING ENTREPRENEURSHIP IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

FEYZULOBEK IMOMERBEKOV MIRZOKANDOVYCH

candidate of economic sciences, associate professor of the department
of the world economy of the Tajik National University, 734025, Tajikistan, Dushanbe, Ave.
Rudaki 17, tel.: (+992) 939413020, E-mail: fezilobek@mail.ru

ALIDODOV JOVID PANZHSANBIEVICH

2 - nd year master's student in the specialty «World Economy», Tajik National University,
734025, Tajikistan. Dushanbe, Ave. Rudaki, 17, phone: (+992) 935029696:
E-mail: jovid@mail.ru

The article deals with the main issues of development of industrial entrepreneurship in Tajikistan. The possibilities and features of industrial entrepreneurship are revealed and its main tasks are determined. Also, taking into account foreign experience and the importance of strengthening production activities, the main tasks of industrial entrepreneurship in an open economy are grouped.

Various models for the development of industrial entrepreneurship are analyzed and useful aspects for the conditions of economic development in Tajikistan are substantiated. Taking into account the underutilization of production capacities, mechanisms for the development of institutional aspects, the use of innovative methods for combining factors of production and increasing the productivity of economic entities are proposed.

Key words: entrepreneurship, production, development, mechanism, economy, market, demand.

ФАРЗИЯҲОИ ИЛМИИ ИҚТИСОДИ РАҚАМӢ ВА ТАФСИРИ МАФҲУМҲОИ АСОСИИ ОН

АЛИМАРДОНОВ ТОҲИРҶОН АШУРАЛИЕВИЧ

номзади илмҳои иқтисодӣ, муаллими калони кафедраи кибернетика ва иқтисоди рақамии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, 734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе, х. Рӯдакӣ 17. тел.: (+992) 207-56-56-44, E-mail: Alimardonov.86@bk.ru.

БОБОЕВА РОЗИЯМО МАНСУРОВНА

номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсенти кафедраи кибернетика ва иқтисоди рақамии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, 734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе, х. Рӯдакӣ 17. тел.: (+992) 900013920

Дар мақола мафҳумҳо оиди асосҳои назариявӣ, марҳилаҳои рушди рақамӣ, қувваҳои пешбаранда, омилҳои самаранокӣ рақамисозии муосир ва маъноҳои гуногун вобаста ба иқтисоди рақамӣ оварда шудааст, ки он тақозои замон мебошад. Ҷузъҳои калидии истилоҳи «иқтисоди рақамӣ» бо як тартиби муайян оварда шудаанд: технологияҳои рақамӣ, экосистемаҳо, тағирот бо назардошти пайвастагии онҳо ва вобастагии мутақобила, инчунин дар радифи мафҳумҳои иттилоотикунонӣ, интеллектуаликунонӣ ва роботикунонӣ. Барои дарки возеҳи объект ва мавзӯи таҳқиқот моҳияти падидаи иқтисоди рақамӣ ва марҳилаҳои рушди он мавриди омӯзиши қарор гирифтааст. Қайд карда шуд, ки иқтисоди рақамӣ қисми таркибии иттилоот аст. Муҳити рақамӣ, ки мувофиқи ниёзҳои воқеӣ ташақкул ёфтааст, соҳаҳои иқтисод ва ниёзҳои ҷомеа, ки зери таъсири онҳо тағйир меёбад, наовариҳои технологӣ ба шумор меравад. Ташаққули сиёсати ба далелҳо асосёфта, оид ба рушди иқтисодиёти рақамӣ, бояд эҷоди як дастгоҳи концептуалии тафтишотӣ бошад, ки он ҳамчун рақамикунонӣ хизмат кунад, ташикли системаи ченкунӣ оморӣ падидаҳо ва равандҳои марбут ба меъёри ҳуқуқӣ асос ёбад. Иқтисоди рақамӣ тавассути рақамисозӣ ташақкул меёбад ва хусусиятҳои хоси худро дорад, ки бо табиати офариниш муайян карда мешавад. Тавассути арзиши иловашуда ташақкул ва систематикунони иқтисоди рақамӣ, афзоиши интеллектуалии алгоритмҳои коркарди он, ба таври худкор, бе даҳлати инсон ва бо афзоиши ҳисоби ғайримуқаррари равандҳои воқеӣ, вобаста ба сигналҳо ҳамчун муҳити беруна амалӣ гардониди мешавад. Яке аз хусусиятҳои асосии иқтисоди рақамӣ ин суръати тағйирот дар истеҳсоли мол ва хизматрасонӣ, дар моделҳои амалии тиҷорат ва идоракунӣ мебошад. Ин мавзӯ баҳсҳои сершумори бисёрҷонибаро дар мақомоти давлатӣ, ҷомеаи кориносон ва самтҳои дигар фаро гирифтааст.

Калидвожаҳо: рақамисозӣ, технологияи иқтисодӣ, иқтисодӣ рақамӣ, самаранокӣ рақамӣ, афзоиши самаранокӣ истеҳсолот, рушди иқтисодиёт, иттилотони ҷомеа, шабака ва сохтори коммуникатсия, фарқ байни иттилоотсозӣ ва рақамисозӣ, хизматрасонӣ, таъминкунандагон, истеъмолкунандагон, хароҷот, рушди наоварӣ, технологияҳои саноатӣ, омӯзиши фосолавӣ.

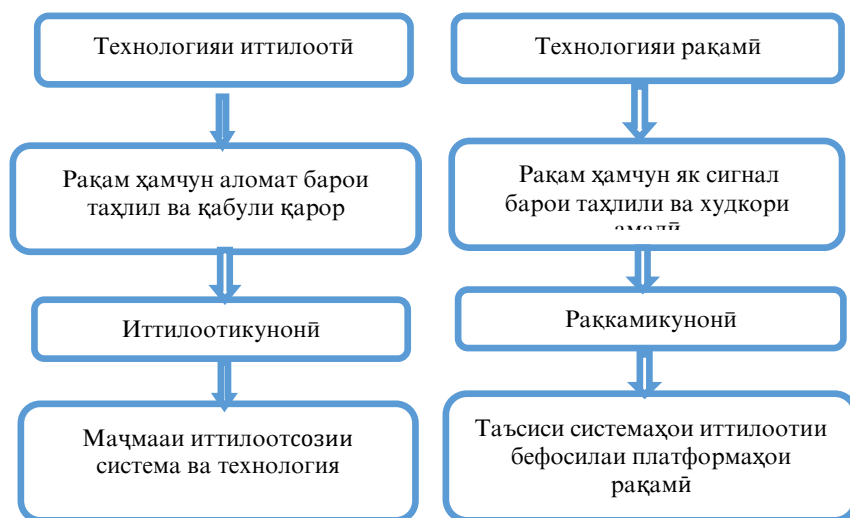
Истилоҳи «иқтисоди рақамӣ», дар назария ва ҳам дар амалия ба таври васеъ татбиқ карда мешавад. Ин мафҳум барои соҳаи иқтисоди рақамӣ хос мебошад ва аксар вақт он барои ҷалби таваҷҷӯҳи дигарон манфиатнок аст. Иқтисоди рақамӣ ба таври васеъ дар байни рӯзманигорон, мутахассисон ва дигар самтҳои иқтисодиёт вобаста ба воситаҳои гуногун, роҳҳои рақамикунонӣ ва дар натиҷа сармоягузорӣ ҷолибияти муҳимро барасӣ менамояд [11, с.15-25].

Аҳамияти масъалаҳои ташаккули иқтисоди рақамӣ бо афзоиши мавқеи ҷойгиршавии алоқа тавассути шабакаҳои иҷтимоӣ то ба самаранокии рақамӣ, платформаҳо, ба афзоиши самаранокии истеҳсолот, рушди иқтисодиёт ва ҷамъият оварда мерасонад. Аз рӯи баҳодиҳии коршиносони ҷаҳонӣ, иқтисоди рақамӣ иттилоотикунонии ҷомеаҳо ба таври содда ва фаҳмо ба амал меорад. Яъне иқтисоди рақамӣ барои рушд ёфтани тамоми самтҳои ҳаёт роҳҳои рақамикунонӣ дар саросари кишвар мавриди амал қарор медиҳад. Тафтишоти рақамӣ бо истифодаи технология барои паст кардани роҳҳои гуногуни хароҷотҳои давлатӣ, зиёд истифоданамоии қувваи кориро ба дараҷае паст оварда барои аҳли ҷомеа роҳҳои назаррасро пешниҳод менамояд [2, с.48].

Иқтисодиёти рақамӣ дар асоси рақамикунонӣ ташаккул меёбад, ки он метавонад аз чунин омилҳо иборат бошад:

- предмети меҳнат - нақши муҳим дорад, дар ҳолате, ки он ба бахши воқеӣ пассивона амал намояд;
- шабака ва сохтори коммуникатсия, агентҳои иқтисодӣ;
- муттаҳидшавии иқтисоди рақамӣ;
- платформаи муҳолифат асоси экосистема ва табдилдиҳии савдо;
- иқтишофӣ сунъӣ – ҷӣ тавр номаҳдуд шудани воситаҳои гуногуни истеҳсолот ва муносибатҳои истеҳсолӣ.

Вобаста ба иқтисоди рақамӣ чунин дигаркунӣҳо пешниҳод намудан мумкин аст, ки он метавонад роҳҳои рақамикунонӣ дар як сатҳи муайян амалӣ намояд. (Дигаркунӣ рақамӣ)

Расми 1. Тафовути мафҳумҳои иттилоотсозӣ ва рақамисозӣ

Бояд қайд кард, ки самтҳо, шаклҳо ва фаъолиятҳои марбут бо истифода аз технологияи иттилоотии камуникатсионӣ, технологияҳои рақамӣ ва таҳлили омилҳои васеъ, тамоми маълумотҳо чунон босуръат рушд мекунанд, ки ҳатто таърифҳо ҳам наметавонанд ба онҳо мувофиқат кунанд. Дар ин шабакаҳо ҳамчун шарҳи назариявӣ мувофиқ аст. Дастгоҳи концептуалии рақамисозӣ, инчунин арзёбии ҳолати кунунӣ ва дурнамои он, ки асоснокии муносиби назариявии ин зухуротро талаб мекунад усулҳои назаррасро ба амал меорад.

Рақамикунонии иқтисодиёт на танҳо дар назди системаи маориф, балки дар назди тамоми соҳаҳо, аз ҷама муҳимаш, дар назди давлат вазифаҳои нав мегузорад. Бо дарназардошти таъсири рақамикунонии иқтисодиёт, давлат дар раванди таҳияи сиёсати иқтисодии худ бояд ба ҷолишҳои нав омода бошад. Дар стратегияи давлат ба масъалаҳои ҷорӣ намудани истеҳсолоти баландтехнологии илмталаб ва тайёр намудани нерӯи кории дорои нерӯи баланди зехнии илмию техникӣ бояд диққати махсус дода шавад [12, с. 67].

Бояд ду ҷанбаи асосӣ рақамисозӣ ва иқтисоди рақамиро қайд намоем. Якум, раванди тӯлонӣ: мураккаб ва бисёрҷанбаи интиқоли технологияҳои истеҳсолӣ ва идоракунии захираҳои иттилоотӣ дар ҳолати мувофиқ мебошад. Барои истифодаи самараноки дастгоҳҳо ва технологияҳои рақамӣ, дастовардҳо, чунин ҳадафҳои зерин лозим мебошад:

- арзонтар ва бозғимодтар ҷамъоварии системаҳои интиқол ва таҳлили маълумот;
- кам кардани хароҷот ва соддагардонии алоқа дар иқтисодиёт ва ҷомеа;
- таъсиси система барои ҳамкориҳои бисёрҷонибаи одамон ва равандҳои савдо ба таври амудӣ ва уфқӣ.

Ҳамчун ин иттилоот ва автоматикунонии рақамисозӣ, ба гуфтаи Дж. Нейсбита, усул ва воситаҳои идоракунии, воситаҳои калони таҳлили додаҳо ва зехни сунъӣ мебошад [3, с.49]. Расидан ба қуллаи мурод, дар рақамисозии раванди тичорат, самаранокии маҳсулот ва корхонаҳоро метавонанд роҳбарӣ кунанд. Раванди рақамисозиро ба маънои васеъ ва кӯтоҳ метавонем баррасӣ намоем. Дар аввал оммавӣ будани технологияҳои нави рақамӣ ва равандҳои ташкилӣ дар истеҳсолот, идоракунии бо мақсади кам кардани хароҷот ва баланд бардоштани суръати татбиқи равандҳои савдо мавриди амал қарор дода мешавад. Дар ҳолати дуоҷиб бошад ба таври кӯтоҳ яъне техникӣ, маънои гузаштан аз шакли аналогии интиқол, коркард ва пешниҳоди иттилоотии рақамӣ, ки бо истифода аз технологияҳо ва платформаҳои мувофиқ сурат мегирад амалӣ мегардад.

Тибқи мантиқи иқтисодӣ, афзалиятҳои рақамисозӣ возеҳу равшан мешаванд, ки онҳоро омилҳои зерини самаранокӣ муайян мекунанд [4, с-8-15] (расми 1):

- тезонидани истифодаи корхонаҳои нав, имкониятҳои вобаста ба маълумотҳои рақамии мустақим аз муҳити беруна;
- баланд бардоштани сифати хизматрасонӣ ба мизочон тавассути содда кардан ва кам кардани арзиши ҷамъоварии маълумот барои нигоҳ доштан ва робитаи доимӣ бо онҳо;
- вусъат додани қобилияти бехтаргардонии равандҳо инчунин содда кардан ва суръат бахшидан ба дастгоҳҳои рақамӣ;
- афзоиши мақсаднок ва фарогирии ҷуғрофии корхона тавассути шаклҳои каналҳои рақамӣ ва нуқтаҳои тамос.

Ин омилҳо аҳамияти тактикӣ доранд ва барои истифода бурдани технологияҳои рақамӣ дар истеҳсол ва фурӯши маҳсулот дар корхонаҳо бештар хосанд.

Ташаккул додани стратегияи миллии дар соҳаи рақамисозӣ ва иқтисоди рақамӣ ин роҳҳои хуберо ба амал меорад. Ба назар гирифтани муҳим аст, ки аҳамияти рақамисозӣ аз афзоиши миқёси иқтисодӣ, иҷтимоӣ, тавассути шабакаҳо ва платформаҳои рақамӣ, ки афзоиш меёбад суръат ва ғуногунии мубодила ва имкониятҳои қуллӣ рушди иқтисод ва ҷомеаро мутобиқ нестанд баргараф месозад [6, с.104-113].

Таъминкунандагон ва истеъмолкунандагон торафт бештар бо ҳамдигар бидуни миёнарав муошират мекунанд, омилҳои нарх барои пайвастанӣ талабот ва пешниҳодҳо, бо механизмҳои нави ҳамкорӣ, иваз карда мешаванд. Дар навбати худ бозорҳоро аз рӯи таркиби иштирокчиён, васеъ амалӣ мекунанд. Маҳсулоти гуногунро боиси тезонидани истифодаашон ба амал мебароранд. Дар самти техникӣ ва ташкили навоарӣ дар корхонаҳое, ки бе миёнарав фаъолият мекунанд баъзе имкониятҳоро зудтар ба иҷроӣ мерасонанд.

Ҳамзамон модели ҳамохангсозии пайвастшавӣ тақсим карда мешавад, истеҳсолкунандагон ва истеъмолкунандагон тавассути гиреҳҳои шабака иҷозат медиҳад, ки системаҳои ҳамаи сатҳҳо мутобиқи он бе тағирот вобаста ба муҳити беруна афзоиш ёбад. Манфиатҳои шабакаи уфуқӣ ба рушди нави иқтисодӣ, ки ҳамеша ба суръат ва гуногунии мубодила вобаста аст, амалӣ мегардад.

Ба қавли барандаи ҷоизаи Нобел О.И.Уилямсон, иқтисодиёти постиндустриалӣ худро дар шакли маҷмӯи шарикӣ уфуқӣ шабакавӣ омода месозад, ки дар шакли худ нисбат ба иерархияҳои сохти амудӣ ва ҳамзамон нисбат ба ҷандирӣ муттаҳид карда мешавад [7, с.1-9].

Яъне аз ҷониби давлат фароҳам овардани имкониятҳо барои муттаҳидсозӣ ва истифодаи моҳиронаи иттилоот дар рафти муошират тавассути шабакаҳо ва платформаҳо барои навоарӣ ва афзоиш муҳиманд. Натиҷаи рақамисозӣ татбиқи мукаммали механизмҳои бозгашти иттилоот дар идоракунии мебошад, зеро маҳз онҳо имкон медиҳанд, ки барои муайян кардани чораҳо оид ба тақмил додани устувории ҷомеа ва самаранокӣ фаъолияти иқтисодӣ мутобиқи нақшаҳо барои иҷроӣ дода мешавад.

Дар асоси ин муқаррароти назариявӣ, метавон тахмин кард, ки рақамисозӣ ҳадаф нест, аммо як восита ва иқтисоди рақамиро наметавон аз дигар иқтисодиёт алоҳида баррасӣ кард ва бояд ҳамчун сегменти фаъолият тафсир карда шаванд, вақте ки моделсозии арзиши изофа дар истеҳсоли мол ва хидматҳо, бо истифода аз технологияҳои рақамӣ, хусусан барои соҳаҳое амалӣ карда мешаванд, ки муштариёни интернет зиёданд. Агар технологияҳои рақамӣ ва инфрасохтор бо ҳамкорӣ дар ҳама соҳаҳо мусоидат кунанд иқтисод ва сатҳи идоракунии ҳамзамон барои пайдоиш, парвариш ва фурӯши маҳсулот шароити мусоид фароҳам оварда метавонад.

Хусусиятҳои соҳаҳои мушаххаси иқтисодро барои таҳияи стратегияҳои рушди инноватсионӣ, мушаххас кардани самтҳои рақамисозӣ дар робита ба инноватсия, муайян кардани хусусиятҳо ва омилҳои самаранокӣ мушаххас, шартҳои зерин пешниҳод карда мешавад:

- ❖ барои беҳтаргардонии равандҳои истеҳсолӣ кам кардани хароҷот, беҳтар кардани сифат ва суръати равандҳо;

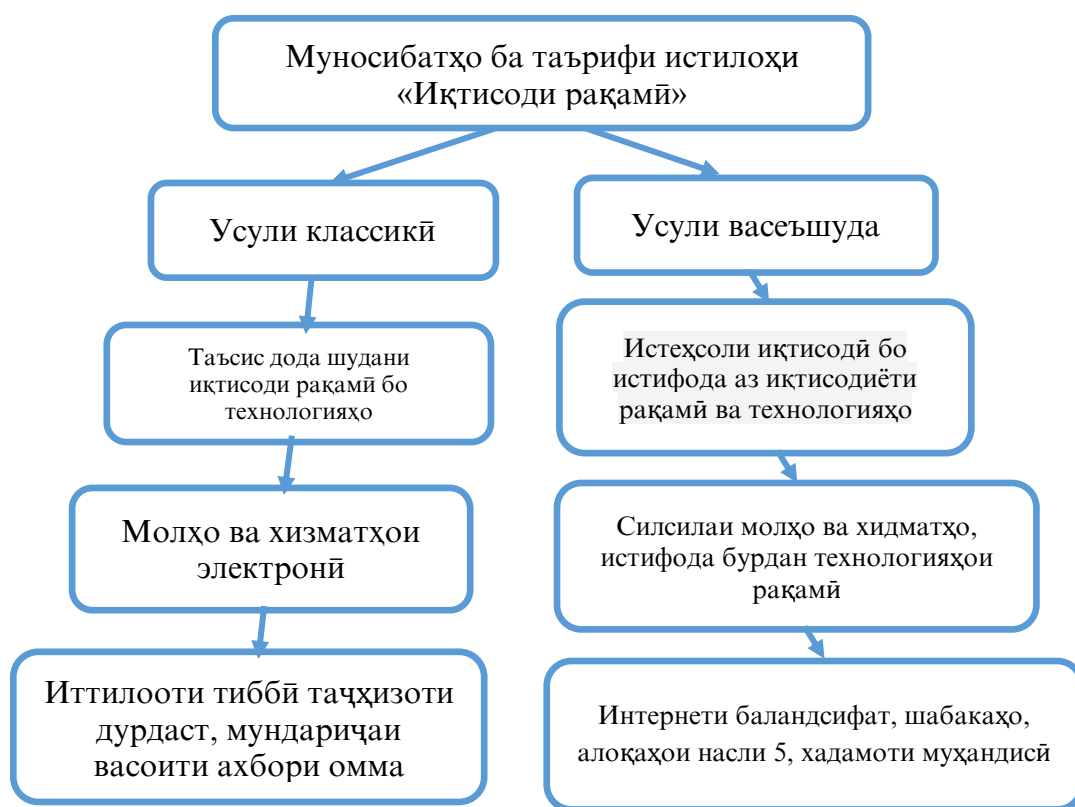
- ❖ барои муайян кардани тавозун дар гурӯҳи истеъмолкунандагон барои зуд тағир додани равандҳои савдо ва маҳсулоти рақамӣ вобаста аз дархостҳои истеъмолкунандагон;

- ❖ барои рушди навоарӣ ва технологияҳои саноатӣ, ҳамгироии корхонаҳо дар кластерҳои саноатӣ вобаста буда [8, с.1-64].

Аз нуқтаи назариявӣ, муносибати дугонагӣ ба баррасии моҳияти консепсияи иқтисоди рақамӣ, ки аз ҷониби профессор Р.М. Мещеряков, таҳия шудааст чунин аст:

- классикӣ - вақте ки иқтисоди рақамӣ ҳамчун иқтисод баррасӣ мешавад дар соҳаи молҳо ва хидматҳои электронӣ, омӯзиши фосилавӣ, фурӯш, ва ғайра истифодашаванда мебошад;

- пешқадам - ҳамчун истеҳсолоти иқтисодӣ бо истифода аз технологияҳои рақамӣ, аз ҷумла силсилаи молҳо ва хидматҳое, ки бо кӯмаки онҳо расонида мешаванд, интернетӣ ашъ, шабакаҳои насли панҷум, хадамоти муҳандисӣ ва ғайра) [9, с.8-22].

Расми 2. Роҳҳои тафсилюти мафҳуми иқтисоди рақамӣ

Афзоиши баҳши иқтисоди рақамӣ ва ташаккули равандҳои савдо интернетӣ босифат ва технологияҳои рақамӣ асоси рушди иттилоот мебошанд. Якбора паст шудани нархҳои охирин барои хавасмандгардони корхонаҳо ва ташкилотҳо, иваз кардани омилҳои мавҷудбудани истеҳсолот (меҳнат ва сармоя) бо технологияҳои иттилоотӣ ва рақамӣ, инчунин роботсозӣ баъзе фаъолиятҳо ба таври оммавӣ амали гардонида шудаанд. Яъне иқтисоди рақамӣ як нави рушди босуръати иттилоот дар асоси мубодилаи маълумот ва афзоиши сатҳи зеҳн муайян карда шудааст, ки он самарави муҳим ба шумор меравад. Омезиши онҳо метавонад равандҳои савдо, таҳлилий мутобик кардани маҳсулот ба ниёзҳои муштариёни мушаххас ва расонидани молу хизматҳо, кай ва дар кучо будани онҳоро метавонад ба таври назаррас коҳиш диҳад.

Чузби истеҳсоли иқтисоди рақамӣ технологияҳо шуда истодаанд, ки аслан бештар бо нигоҳдорӣ ва интиқоли иттилоотӣ, аудио ва видеоро дар шакли электронӣ алоқаманд гардонида истодаанд. Бо афзоиши ҳаҷм ва сифат, мазмун ва миқёси аудиовизуалӣ, татбиқи технологияҳои информатсионӣ, техника ва технологияҳои иттилоотӣ, бақайдгирӣ, системакунонӣ ва таҳлили маълумот дар шакли рақамӣ такмил дода шуданд, ки тадриҷан дар баҳши воқеии иқтисод татбиқ карда шудаанд. Истилоҳи иқтисоди рақамӣ як истилоҳи чатр аст. Он барои тавсифи бозорҳои истеҳсоли мешавад, ки гузоришро ба иқтисоди рақамӣ, технологияҳо инъикос мекунанд.

Р. Бухта, Р. Хикса мафҳуми иқтисоди рақамӣро, дар қори бунёдии худ олимони зиёда аз бист маротиба, аниқ муайян намуда ҳудудҳои онҳоро қайд кардаанд.

Мафҳуми «иқтисоди рақамӣ» ҳамчун маълумоти нав барои фарҳанг, қисми органикӣ ки ба рақамӣ табдил ёфтааст (мусикӣ, филмҳо, расмҳо, бозиҳо ва ғайра), ба муомилот ворид карда мешавад, ки дар ибтидо ҳамчун «ҳисоббарорӣ» тавсиф карда мешавад. Бо гузашти вақт, он ба иқтисодиёт то андозае татбиқ карда мешавад, ки нақши баргаридоштаи фарҳангро дар эҷоди маъноҳои нав тасдиқ мекунанд. Дар сатҳи корхона, табдилдиҳии иқтисоди рақамӣ маънои дур шудан аз хизмати анъанавии интернет технология (IT) -ро дорад.

АДАБИЁТ

1. Борис Паньшин, цифровая экономика: понятия и направления развития №3 (193) Год -2019 М., с. 48-55
2. Бухт Р., Хикс Р. Определение, концепция измерение цифровой экономики // <https://iorj.hse.ru/data/>
3. Смородинская Н. Ф. Усложнение организации экономических систем в условиях нелинейного развития. М-2017. С. 104-113
4. Иванов В.В., Малинецкий Г.Г. Цифровая экономика: мифы, реальность, перспектива. – М., 2017. С.-64
5. [Крис Скиннер](#). Цифровой человек/ 2018 г. -31 с.
6. П. Вайл. Цифровая трансформация бизнеса/ «Альпина Диджитал» -2018 г. -24 с.
7. Владислав Ильин. Цифровая экономика/ практическая реализация. «Интермедиатор» 2020. -34 с.
8. Игнатенко, И. В. Ткаченко, И. В. Харций, Н. В. Ниценко; под ред. М. В. Обновленской. -Ставрополь: НБ СтГАУ, 2019. – 26 с.
9. Егор Лисицин. Modus vivendi – Цифровая экономика/ 2018 г.-26 с.
10. Шамсов И.С. Факторы, влияющие на рынок труда и систему профессионального образования в условиях цифровой экономики/ Таджикистан: экономика и управление. Научный журнал Таджикского национально университета. Душанбе, 2021, № 1. - С.15-25.
11. Шамсов И.С. Взаимодействия рынка труда и системы подготовки кадров в условиях цифровизации экономики// Таджикистан: экономика и управление. Научный журнал Таджикского национально университета. Душанбе, 2020, № 1. - С.69.
12. Digital Transformation Initiative. In collaboration with Accenture. Unlocking \$100 Trillion for Business and Society from Digital Transformation. <https://>

НАУЧНЫЕ ГЕПОТЕЗЫ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ И ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ЕЕ ОСНОВНЫХ ПОНЯТИЙ

АЛИМАРДОНОВ ТОХИРДЖОН АШУРАЛИЕВИЧ

кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры кибернетики и цифровой экономики, Таджикского национального университета, 734025, Таджикистан. Душанбе, пр. Рудаки 17. тел.: (+992) 207-56-56-44, E-mail: Alimardonov.86@bk.ru.

БОБОЕВА РОЗИЯМО МАНСУРОВНА

кандидат экономических наук, доцент кафедры кибернетики и цифровой экономики Таджикского национального университета, 734025, Таджикистан. Душанбе, пр. Рудаки 17. тел.: (+992) 900013920

В статье представлены концепции теоретических основ, этапов цифрового развития, движущих сил, факторов эффективности современной цифровизации и различных смыслов, связанных с цифровой экономикой, которая является нынешней потребностью. Ключевые компоненты термина «цифровая экономика» перечислены в определенном порядке: цифровые технологии, экосистемы, изменение с точки зрения их взаимосвязанности и взаимозависимости, а также продолжение ранее разработанной работы в сочетании с концепциями информатизации, интеллектуализации и

робототехника. Чтобы получить четкое представление об объекте и предмете исследования, изучается сущность феномена цифровой экономики и этапы ее развития. Было отмечено, что цифровая экономика - это неотъемлемая часть информации. Разработка научно обоснованной политики развития цифровой экономики должна быть основана на создании концептуального исследовательского аппарата, который будет служить цифровизации, созданием системы статистического измерения явлений и связанных с ними правовых процессов. Цифровая экономика формируется цифровизацией и имеет свои особенности, которые определяются характером создания. Благодаря добавленной стоимости формирование и систематизация цифровой экономики, интеллектуальный рост алгоритмов ее обработки осуществляется автоматически, без вмешательства человека и с необычным увеличением расчета реальных процессов, в зависимости от сигнала как внешней среды. Одной из ключевых характеристик цифровой экономики являются темпы изменений в производстве товаров и услуг, в практических моделях бизнеса и управления. Этой теме посвящены многочисленные многосторонние дискуссии в госструктурах, экспертном сообществе и других сферах.

Ключевые слова: цифровизация, экономические технологии, цифровая экономика, цифровая эффективность, повышение эффективности производства, экономическое развитие, публичная информация, сеть и коммуникационная структура, разница между информатизацией и оцифровкой, услуга, поставщики, потребители, расходы, инновационное развитие, промышленные технологии, дистанционное обучение.

SCIENTIFIC HYPOTHESES OF DIGITAL ECONOMY AND INTERPRETATION OF ITS BASIC CONCEPTS

ALIMARDONOV TOKHIRDJON ASHURALIEVICH

candidate of economic sciences, senior lecturer, department of cybernetics and digital economy, Tajik National University, 734025, Tajikistan. Dushanbe, Rudaki Ave. 17. tel.: (+992) 207-56-56-44, E-mail: Alimardonov.86@bk.ru.

BOBOEVA ROZIAMO MANSUROVNA

candidate of economic sciences, associate professor of the department of cybernetics and digital economics, Tajik National University, 734025, Tajikistan. Dushanbe, 17 Rudaki Ave. tel.: (+992) 900013920

Foundations, stages of digital development, driving forces, factors of the effectiveness of modern digitalization and various meanings associated with the digital economy, which is the current need. The key components of the term "digital economy" are listed in a specific order: digital technologies, ecosystems, change in terms of their interconnectedness and interdependence, and the continuation of previously developed work combined with the concepts of informatization, intellectualization and robotics. To get a clear idea of the object and subject of research, the essence of the phenomenon of the digital economy and the stages of its development are studied. It was noted that the digital economy is an integral part of information. The development of a scientifically based policy for the development of the digital economy should be based on the creation of a conceptual research apparatus that will serve as digitalization, the creation of a system for statistical measurement of phenomena and related legal processes. The digital economy is formed by

digitalization and has its own characteristics, which are determined by the nature of creation. Due to the added value, the formation and systematization of the digital economy, the intellectual growth of algorithms for its processing is carried out automatically, without human intervention and with an unusual increase in the calculation of real processes, depending on the signal as an external environment. One of the key characteristics of the digital economy is the rate of change in the production of goods and services, in practical business and management models. Numerous multilateral discussions in government agencies, the expert community and other spheres are devoted to this topic.

Keyword: digitalization, economic technology, digital economy, digital efficiency, production efficiency, economic development, public information, network and communication structure, the difference between informatization and digitization, service, suppliers, consumers, costs, innovative development, industrial technology, remote education.

УДК: 338.439.5

КОНТРАФАКТ И ФАЛЬСИФИКАЦИЯ КАК НЕГАТИВНЫЕ ФАКТОРЫ В РАЗВИТИИ РЫНКА ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫХ ПРОДУКТОВ

ГУЛОВ ШЕРАЛИ МАХМАДСАИДОВИЧ

кандидат экономических наук, доцент, заведующей кафедры налоги и налогообложение финансово - экономического факультета Таджикского национального университета, 734025, Таджикистан, г. Душанбе, пр. Рудаки 17. г. тел.: (+992) 935829091

В данной статье рассматривается сущность интеллектуальной собственности и ее роль в экономическом росте Республики Таджикистан. Интеллектуальный потенциал страны является важной составляющей инновационной политики государства, без которого невозможно обоснование комплекса научно-технических и инновационных программ, невозможна деятельность инновационных структур и институтов, которые призваны обеспечить переход научных идей от зачаточного состояния до их практического применения в мировом экономическом пространстве особенности и защита интеллектуальной собственности в Республике Таджикистан. Выявлены основные проблемы и защиты интеллектуальной собственности, роль интеллектуальных продуктов в развитии экономики и роль защиты интеллектуальной собственности в развитии международных отношений. Также в статье рассматриваются вклад государства в развитие инновационной деятельности и отношение интеллектуальное собственности. В развитии отношении интеллектуальной собственности рассмотрено роль

Ключевые слова: интеллектуальная собственность, авторское право, контрафакт, фальсификация, инновация, рыночная экономика, патент, малый патент, Всемирное Торговое Организация.

Интеллектуальная собственность - один из основных факторов обеспечения развития интеллектуального потенциала общества и экономического развития государство. В современных условиях источником дохода большинства стран обеспечивается развитием интеллектуальной собственности и обеспечение надежной защиты и охраны

интеллектуальной собственности.

В современной экономической науке проблемы инновационного развития занимают второстепенное назначение. Особенность достижения экономического роста и укрепления значение экономики Республики Таджикистан в глобальном экономическом пространстве, в условиях развития рынка интеллектуальной собственности является формирование инновационных механизмов стимулирования и эффективное их использование, с учетом имеющийся интеллектуального потенциала страны.

Необходимость обеспечения надежной защиты и охраны интеллектуальной собственности вызвана отрицательными экономическими и политическими последствиями торговли контрафактной продукцией для стран, как на национальном международном, так и на уровне, так как следствием этого является, в конечном счете, не поступление или малое поступление налогов в бюджет, появление нелегальной индустрии, замедление и снижение процессов создания объектов интеллектуальной собственности и их вовлечение в хозяйственный оборот, сокращение рабочих мест, снижение авторитета государства, а также снижение уровня инвестиций зарубежных компаний и государств, как в национальную экономику в целом, так и в отдельные и отрасли. Одним из основных проблем в нынешние экономики является контрафакт и фальсификацией [1, с.149].

Следует отметить, что в современных условиях развития рынка интеллектуальной собственности используются недобросовестные методы привлечения интеллектуалов, путем контрафактной и фальсификационной формы. Исходя из этого, важным становится научная исследования вопросы контрафакт и фальсификация как негативные факторы в развитии рынка интеллектуальных продуктов.

Понятие контрафакт (анг. counterfeit - подделка) это продукт, созданный на основе существующего оригинала с нарушением интеллектуальных прав.

Под фальсификацией (от латин. Falsifico - подделываю) понимаются конкретные умышленные, имеющие корыстный характер, действия с целью обмана покупателя или потребителя путем подделки объекта купли-продажи. Следовательно, в широком смысле фальсификация подразумевает действия, ухудшающие потребительские качества продукта, либо уменьшение его объема при сохранении наиболее характерных показателей, но не являющиеся существенными для потребителя [1, с.149].

С точки зрения юриспруденции, понятия «контрафакт» и «фальсификация» представляют собой различные толкования. Так, контрафакт представляет собой нарушение интеллектуальных прав, а фальсификация толкуется как нарушение технологии производства. Отсюда следует, что контрафактная продукция одновременно является и фальсифицированной, в то время как фальсифицированная продукция может не быть контрафактной.

Существует следующие виды контрафакта:

1. Применение чужого логотипа, однако, являющегося настолько идентичным определенному товару, что их легко перепутать. Зачастую в данном случае, производители товаров отрицают факт контрафакта в силу того, что оригинальное имя не использовалось. При этом рядовой потребитель часто не знает, как точно выглядит оригинал.

2. Подделка внешнего вида товара, его дизайнерских решений. Это актуально для товаров длительного пользования таких как одежда, предметы декора, аксессуары и т.д.

3. Незаконное использование авторских прав на такие товары как книги, мультимедиа-продукции, компьютерные программы, а также выпуск пиратских дисков. Данный вид

наиболее распространен в развивающихся странах и странах переходного периода. Такие товары зачастую сбываются на местных рынках.

4. Незаконно использование или без разрешения запатентованных технических решений.

В целях борьбы с данными явлениями необходим комплексный подход к разработке эффективной системы государственных мер организационного, правового, и технического характера. Системная борьба с контрафактной продукцией включает в себя зачастую следующие государственные меры:

⇒ совершенствование и укрепление законодательной базы в области правовой охраны и защиты прав интеллектуальной собственности;

⇒ с целью борьбы с контрафактной продукцией, ужесточение на практике государственных мер гражданской, уголовной и административной ответственности в Республике Таджикистан по пресечению контрафактных действий в сфере интеллектуального производства, наряду с усилением действенности и эффективности правоприменительной практики в данной области;

⇒ осуществление регулярных проверок ведомственными и правоохранительными органами по выявлению правонарушений и преступлений в сфере интеллектуальной деятельности, а также жесткое пресечение производства и распространения контрафактной продукции;

⇒ с целью защиты интеллектуальных продуктов от подделок, разработка электронных систем идентификации и специальной маркировки легальной продукции;

⇒ поддержка общественных организаций, движений и самодетельных объединений граждан, защищающих интересы и права потребителей [1, с.149].

В силу того, что государство является основополагающим субъектом в сфере борьбы с контрафактом и фальсификацией, хотелось бы отметить некоторые рекомендации в данном вопросе:

✓ Для подкрепления мер по борьбе с контрафактом и фальсификацией необходимо дать полномочия таможенным органам задерживать подозрительный товар по своему усмотрению и по мере возможности сообщать субъектам интеллектуальной собственности производителям о факте задержания фальсифицированной продукции;

✓ Необходимо объединить усилия со стороны государства и правообладателей в целях эффективной борьбы с контрафактной продукцией. Крайне важно наряду с этим повышать бдительность потребителей.

✓ Ввести в практику так называемую систему бренд - контроля. Данная система контроля дает возможность всем субъектам получать полную и исчерпывающую информацию через интернет либо через мобильный телефон относительно товара посредством использования маркировки на упаковке или сверки штрих-кода с базой данных конкретного производителя.

✓ Необходимо развивать и совершенствовать законодательную базу страны. Наряду с этим, внести поправку в законодательство по защите прав интеллектуальной собственности относительно данного направления. В случае наличия внешних сходств между товарами и заблуждения у потребителей, отказать в присвоении такому товару товарного знака со стороны Патентно информационного центра Республики Таджикистан.

Как было отмечено выше, в Республике Таджикистан регулирующим органом по вопросам интеллектуальной собственности является Национальный патентно-информационный центр. Одним из приоритетных направлений деятельности данного органа

является защита государственных интересов в области промышленной собственности, а также координация изобретательской деятельности в стране. В ходе анализа выявлены некоторые проблемы и недостатки данного органа, к которому относятся:

- Недостаточное воображение некоторых студентов и преподавателей учреждений высшего профессионального образования, научно-исследовательские институты, предприниматели, представители местных органов исполнительной власти государственной власти в области интеллектуальной собственности.

- Отсутствие достаточной информации для изобретателей и отечественных инновационных разработчиков о возможности в поддержке изобретения и его коммерциализации на международной арене с использованием интернета (фонды, гранты, конкурсы и т. д.).

- Меньшее количество заявок на изобретение, товарный знак и промышленные образцы национальными заявителями, а также не соответствии большим количеством заявок на изобретение к современным требованиям рынка и общество.

- Неудовлетворительность реализации проекта и коммерциализация результатов изобретения.

- Отсутствие конкретных механизмов и поддержки молодых новаторов и талантов в изобретательской и инновационной деятельности.

- При подготовке описание изобретение зарегистрированных в РТ на трёх языках (таджикском, русском, английском) и введение информации в CDPOM – ы CISPATENT выявлено что некоторые заявления которые были заново зарегистрированы после распада Советского Союза в национальном патентно-информационном центре не имеют перевода в формулах изобретении на таджикском языке.

- В последние годы издательский журнал «Навиди Патент» издаётся на двух языках (таджикский, русский) и реферат заявок на английском языке не публикуется, и референция английского языка является одним из условий CISPATENT - а.

- В законах Республики Таджикистан «Об изобретениях» и «О промышленных образцах» по поводу системы РСТ (международная патентная система) и Гаагское соглашение о международном депонировании промышленных образцов не учитывается процедуры по делопроизводству и в будущем это приведёт к негативному последствию.

- Нехватка высококвалифицированных специалистов, знающих международной стандарты по защите прав интеллектуальной собственности согласно отчету Национального патентно-информационного центра.

Устранение недостатков и решение вышеуказанных проблем будет способствовать эффективному функционированию данного органа.

ЛИТЕРАТУРА

1. Гулов Ш.М. Теоретические основы развития отношений интеллектуальной собственности в трансформационных условиях (на материалах Республики Таджикистан): дис. на соис. канд. экон. наук / Душанбе, 2018. – С. 149.

2. Завидов Б.Д., Лапин С.Ю. Нарушение право интеллектуальной собственности / Б.Д. Завидов, С.Ю. Лапин // Право экономики, 2000.

3. Закона Республики Таджикистан «О государственной регистрации юридических лиц и частных предпринимателей.

4. Козырев А.Н. Оценка интеллектуальной собственности / А.Н. Козырев. –М: Экспертное Бюро-М, 1997.
5. Национальная стратегия развития интеллектуальной собственности Республики Таджикистан на 2014-2020 годы.
6. Национальный патентно-информационный центр. Годовой отчёт.
7. Национальный патентно-информационный центр: 19 лет функционального развития, поиск и инновации.
8. Парижская конвенция по охране промышленной собственности // от 20.03.1883, с изменениями и дополнениями от 14.07.1967 и от 2.10.1979.
9. Кравец Л.Г. Передача прав и использование интеллектуальной собственности / Л.Г. Кравец. - М., 2001.

ҚОЧОҚ ВА ТАҚАЛЛУБКОРӢ ҲАМЧУН ОМИЛҲОИ МАНФӢ ДАР РУШДИ БОЗОРИ МАҲСУЛОТИ ЗЕҲНӢ

ГУЛОВ ШЕРАЛИ МАҲМАДСАИДОВИЧ

номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсент, мудири кафедраи андоз ва андозбандии
факултети молиявию иқтисодии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, 734025, Тоҷикистон,
ш. Душанбе, х. Рӯдакӣ 17. тел.: (+992) 935829091

Дар ин мақола моҳияти моликияти зеҳнӣ ва нақши он дар рушди иқтисодиҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ шудааст. Иқтидори зеҳнии кишвар ҷузъи муҳими сиёсати инноватсионии давлат мебошад, ки бе он асоснок кардани маҷмӯи барномаҳои илмӣ, техникӣ ва инноватсионӣ ғайриимкон мебошад. Масъалаи ҳифзи моликияти зеҳнӣ ва усулҳои ҳимояи он ҷузъи асосии рушди муносибатҳои моликияти зеҳнӣ мебошад. Масъалаҳои ва ҳифзи моликияти зеҳнӣ, нақши маҳсулоти зеҳнӣ дар рушди иқтисод ва нақши ҳифзи моликияти зеҳнӣ дар рушди муносибатҳои байналмилалӣ муайян карда шудаанд. Дар мақола инчунин саҳми давлат дар рушди инноватсия ва муносибатҳои моликияти зеҳнӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтааст.

Калидвожаҳо: моликияти зеҳнӣ, ҳуқуқи муаллифӣ, кантрафакт, тақаллуб, навоарӣ, иқтисоди бозорӣ, патент, патенти хурд, Созмони Ҷаҳонии Тиҷорат.

COUNTERFEIT AND FALSIFICATION AS NEGATIVE FACTORS IN THE DEVELOPMENT OF THE SMART PRODUCTS MARKET

GULOV SHERALI MAHMADSAIDOVICH

candidate of economic sciences, associate professor, head of the department of taxes and taxation,
faculty of finance and economics, Tajik National University, 734025, Tajikistan. Dushanbe, 17
Rudaki Ave. tel.: (+992) 935829091

This article examines the essence of intellectual property and its role in the economic growth of the Republic of Tajikistan. The intellectual potential of the country is an important component of the state's innovation policy, without which it is impossible to substantiate a complex of scientific, technical and innovative programs, it is impossible to operate innovative structures and institutions

that are designed to ensure the transition of scientific ideas from an embryonic state to their practical application in the global economic space; features and protection of intellectual property in the Republic of Tajikistan. The main problems and protection of intellectual property, the role of intellectual products in the development of the economy and the role of protection of intellectual property in the development of international relations are identified. The article also examines the state's contribution to the development of innovation and the relationship of intellectual property. In the development of intellectual property, the role of

Key words: intellectual property, copyright, counterfeit, falsification, innovation, market economy, patent, small patent, World Trade Organization.

УДК: 336.71

НАҚШИ ФЕҲРИСТИ ЭЛЕКТРОНИИ МАҚОМОТИ АНДОЗ ДАР ТАНЗИМИ ДАВЛАТИИ ФАЪОЛИЯТИ СОҲИБКОРӢ

РАҲИМОВ ШОҲРУХ ЗАЙНУДДИНОВИЧ

ассистенти кафедраи иқтисодиёти корхонаҳо ва соҳибқорӣи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, 734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе, х. Рудакӣ 17. тел.: 988188702, E-mail: shohr96@bk.ru

Дар мақолаи мазкур оид ба нақши Феҳристи ягонаи давлатии шахсони ҳуқуқӣ ва соҳибқорони инфиродӣ дар танзими давлатии фаъолияти соҳибқорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон суҳан меравад. Талаботҳои муосири бақайдгирии давлатии фаъолияти соҳибқорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон омӯхта ва таҳлил карда мешавад. Таҳлили муаммоҳо ва проблемаҳои, ки дар замони муосир барои беҳтар гаистани танзими давлатии фаъолияти соҳибқорӣ монеа мешаванд ва роҳҳои ҳалли ин проблемаҳо пешниҳод шудааст. Инчунин оиди пешниҳоди маълумотҳо ва ҳисоботҳои соҳибқорон ба таври электронӣ ба мақомоти андоз суҳан меравад, ки дар шароити муосир талаботи замон мебошад. Истифодаи методҳои усулҳои танзими давлатии фаъолияти соҳибқорӣ таҳлил карда мешавад, ки дар рушди фаъолияти соҳибқорӣ нақши муҳим мубозанд тавсияву пешниҳодҳои карда шуданд.

Калидвожаҳо: танзими давлатӣ, фаъолияти соҳибқорӣ, мақомоти андоз, феҳристи электронӣ, бақайдгирии давлатӣ, шахсони ҳуқуқӣ, соҳибқорони инфиродӣ.

Дар шароити иқтисоди бозаргонӣ рушди фаъолияти соҳибқорӣ аз бисёр ҷиҳат аз танзими давлатӣ вобастагии калон дорад. Дар таҷрибаи ҷаҳонӣ як қатор усул ва механизмҳои танзими давлатӣ мавҷуданд, ки тавассути он давлат ва мақомоти давлатӣ фаъолияти соҳибқориро танзим менамоянд. Дар низоми танзими давлатии фаъолияти соҳибқорӣ яке аз усулҳои танзими давлатӣ ин бақайдгирии давлатии субъектони фаъолияти соҳибқорӣ мебошад. Тавассути аз қайди давлат гузаштан субъекти фаъолияти соҳибқорӣ мақоми шахси ҳуқуқӣ ё соҳибқори инфиродиро соҳиб мешаванд. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон соҳибқорӣи шахси ҳуқуқӣ мувофиқи тартиби муайяннамудаи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон дар мақомоти андоз ба қайд гирифта мешавад. Дар шароити муосир барои бақайдгирии давлатии фаъолияти соҳибқорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон Феҳристи ягонаи шахсони ҳуқуқӣ ва соҳибқорони инфиродӣ ба таври электрони ташкил карда шудааст. Пешбурди Феҳристи ягонаи шахсони ҳуқуқӣ ва

соҳибкорони инфиродӣ кадамест дар роҳи гардиши электрони иттилоот ва соддагардони расмиёт барои андозсупоранда, ки ин дар раванди танзими давлатии фаъолияти соҳибкорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон заминаи муҳим ба шумор меравад.

Сиёсати фискалӣ ҳамчун воситаи танзими ташаббусҳои соҳибкорӣ баррасии дақиқи унсурҳои низоми андозро барои пайдо намудани мувозинати манфиатҳои давлат ва соҳибкорӣ тақозо менамояд. Бахусус масъалаҳои ҳамкориҳои низоми андоз ва соҳибкорӣ дар шароити иқтисодии бавуқӯъомада мубрам мебошад, чунки бучети мамлакат ба воридоти андозӣ вобастагӣ дошта, соҳибкорон бошанд аз вазнини андоз шикоят менамояд [4, с. 97].

Қабули Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи бақайдгирии давлатии шахсони ҳуқуқӣ ва соҳибкорони инфиродӣ» яке аз рӯйдоди муҳим ва оғозбахши гардиши электрони иттилоот дар системаи маъмурикунонии андоз ба ҳисоб меравад.

Бо дарназардошти аҳамияти Қонуни мазкур, дар сомонаи расмӣ Кумитаи андози назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таври возеҳ нишон дода шудааст, ки қабули чунин қонуни ғавқуллода на танҳо маънои содда кардани системаи бақайдгирии андозсупорандагон дар Феҳристи ягонаи давлатии шахсони ҳуқуқӣ ва соҳибкорони инфиродиро дорад, балки Қонуни мазкур қадами ҷиддӣ ба сӯи гардиши электрони иттилоот ва соддакунии назаррасии тамоми тартиботи андоз барои андозсупорандагон самараноктар гаштани танзими низоми андози Ҷумҳурии Тоҷикистон аст. Дар ин асос, Феҳристи ягонаи давлатии шахсони ҳуқуқӣ ва соҳибкорони инфиродӣ маҳзани маълумотест, ки дар сомонаи расмӣ ҷой дода шуда, ба тариқи автоматӣ метавон пурра гардонида шавад, илова ва ё ихтисор карда шавад. Сиёсати такмили маъмурикунонии андоз низ пурра ба сарфаи вақти анҷом додани расмиёти бюрократии андоз аст, сарфаи вақти ҳам андозсупоранда ва ҳам кормандони мақомоти андоз аст, куллан аз байн бурдани манфиати шахсии корманди ҳадамоти андоз бо андозсупоранда мебошад, ки яке аз омилҳои таъсиррасони ҳолатҳои коррупсия дар системаи андоз мебошад.

Қонуни мазкур муносибатҳоеро, ки ҳангоми бақайдгирии давлатии таъсисбӣ, азнавташкилдӣ ва барҳамдиҳии шахсони ҳуқуқӣ, бақайдгирии давлатии шахсони воқеӣ ба сифати соҳибкори инфиродӣ, қатъ намудани фаъолияти онҳо, бақайдгирии давлатии таъсис ва қатъ гардидани фаъолияти филиалҳо ва намояндагҳои шахсони ҳуқуқии хориҷӣ танзим менамояд [5]. Пешбурди Феҳристи ягонаи давлатии шахсони ҳуқуқӣ ва соҳибкорони инфиродиро чун маҳзани интернетиро таъмин менамояд, ки маълумотҳои заруриро дар бораи шахсони ҳуқуқӣ, филиалҳо ва намояндагҳои онҳо, соҳибкорони инфиродӣ, филиалҳо ва намояндагҳои шахсони ҳуқуқии хориҷиро дар бар мегирад.

Талаботи муосир ба заминаи ҳуқуқии бақайдгирии фаъолияти шахсони ҳуқуқӣ ва воқеӣ тағйироти назаррасро тақозо менамояд, ки аз ҳадафҳои рушди устувор ва ҷораҳои афзалиятнок бар меоянд. Бидуни андешидани чунин тадбирҳо, гузариш ба гардиши электрони иттилоот, аз ҷумла бақайдгирии шахсони ҳуқуқӣ ва шахсони воқеӣ, пешбурди фаъолияти соҳибкорӣ тибқи талаботи муосир хеле душвор мегардад, ва ҳатто имконпазир нест. Муомилоти электрони иттилоот, аз ҷумла бақайдгирии электронӣ, равандест, ки вақти бақайдгирии давлатии соҳибкоронро коҳиш медиҳад ва як қатор расмиёти бюрократиро аз байн мебарад.

Ҳамин тавр, таҳлилҳо нишон медиҳад, ки агар то қабули Қонун нав, бақайдгирии давлатии фаъолияти соҳибкорӣ 13 расмиётро дар бар мегирифт, ки ба он тақрибан 50 рӯз вақт сарф мегардид, пас аз қабули қонун ва мувофиқаи стандартҳои маъмурикунонии андоз, дар маҷмӯъ 3 расмиёти оддиро дар бар мегирад, ки қадами хеле назаррас аст, ва

фақат аз 5 рӯз ва барои бақайдгирии шахсони ҳуқуқӣ ва барои шахсони воқеӣ танҳо 3 рӯзро талаб мекунад. Тартиби нави бақайдгирии давлатӣ, ки пурра ба гардиши электронӣ асос ёфтааст, на танҳо вақти андозсупорандаро сарфа менамояд, балки вақти корманди хадамоти андозро низ сарфа менамояд, зеро чунин амал бидуни тамоси шахсӣ сурат мегирад. [1,с.3]

Нақши асосии Феҳристи ягонаи давлатии шахсони ҳуқуқӣ ва соҳибкорони инфиродӣ дар танзими давлатии фаъолияти соҳибкорӣ дар он аст, ки низоми бақайдгирии фаъолияти соҳибкориро соддатар гардонандааст. Пештар мушкилии асосӣ дар он буд, ки барои ташкили фаъолияти соҳибкорӣ дар шакли ташкили ҳуқуқӣ соҳибкорон аз ноҳияҳои дурдаст барои бақайдгирии давлатӣ худ шахсан ба Вазорати Адлиаи Ҷумҳурии Тоҷикистон муроҷиат мекарданд, то ки фаъолияти онҳо ҳамчун фаъолияти қонунӣ қабул карда шавад. Дар ин асос як қатор соҳибкорон аз қайди давлатӣ нагузашта фаъолияти худро аз мақомоти андоз пинҳон мекарданд, то ки аз уҳдадориҳои андозӣ озод бошанд, инчунин барои мақомоти давлатӣ танзими чунин субъектони соҳибкорӣ мушкил буд.

Дар шароити навин танзими давлатии фаъолияти соҳибкорӣ хубтару беҳтар гашт, чунки баъди таъсиси Феҳристи электронӣ барои ҳамаи мақомотҳои танзимкунандаи фаъолияти соҳибкорӣ дастрас намудани иттилоот оиди фаъолияти субъекти соҳибкорӣ осонтар гаштааст, зеро дар ин феҳристи электронӣ маълумотҳо дар шакли электронӣ таҳия ва нигоҳ дошта мешавад. Чун қоида Феҳристи ягонаи давлатии шахсони ҳуқуқӣ ва соҳибкорони инфиродӣ маълумотҳои зеринро дар бар мегирад:

- 1) маълумот дар бораи андозсупорандагон ва намуди фаъолияти онҳо;
- 2) иттилоот дар бораи шахсони ҳуқуқӣ, намояндагони филиалҳо ва ташкилотҳои хориҷӣ;
- 3) иттилоот дар бораи соҳибкорони инфиродӣ;

Мақсад аз таъсиси чунин Феҳристи электронӣ ин соддагардони низоми бақайдгирии давлатии фаъолияти соҳибкорӣ ва дастрас будани маълумот оиди намуди фаъолият, маҳалли фаъолият, андозаи гардиши молиявии соҳибкор натаанҳо барои мақомоти андоз, балки барои ҳамаи сохторҳои низоми танзими фаъолияти соҳибкорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба шумор меравад. Дар баробари ин маълумотҳо оиди бақайдгирии фаъолияти субъекти нави соҳибкорӣ ба дигар мақомотҳои танзимкунандаи фаъолияти соҳибкорӣ ба таври автоматӣ интиқол мешавад ва чараёни танзими давлатии фаъолияти соҳибкориро беҳтар мегардонад. . [3,с.2]

Ба ҳамаи ин афзалиятҳо нигоҳ накарда ҳастан муамоҳое, ки метавонанд дар танзими давлатии фаъолияти соҳибкорӣ сади роҳ шаванд, ин пеш аз ҳама норасоии донишҳои техникӣ ва зарурии соҳибкорон оиди истифода ва пешниҳоди маълумотҳо ба таври электронӣ дар Феҳристи электронии мақомоти андоз ва норасоии хатҳои интернетӣ дар ҳама минтақаҳои дурдасти мамлакат мебошад.

Барои ҳалли ин мушкили метавон чорабиниҳои фаҳмондадиҳӣ ва ҳар гуна курсҳои кутоҳмуддатро барои соҳибкорон пешниҳод кард ё ин, ки пеш аз соҳиб шудани шаҳодатномаи фаъолияти соҳибкорӣ барои соҳибкорон намунаи саволҳои тестиро оиди истифодаи чунин маълумотҳо тартиб диҳанд.

Ҳамин тавр ба хулоса омадан мумкин аст, ки баъди таъсиси Феҳристи электронӣ, низоми бақайдгирии фаъолияти соҳибкорӣ соддатар гардида, як қатор расмиётҳои бюрократӣ коҳиш дода шудаанд, ки ин қадаме дар беҳтар намудани шароит барои рушди соҳибкорӣ мебошад. Пеш аз ин, барои бақайдгирии давлатӣ соҳибкор ҳуҷжатҳои зиёди гуногунро пешниҳод мекард, ки беш аз як моҳ вақтро дар бар мегирифт ва барои ин маблағи зиёдеро низ сарф мекард. Дар шароити нав соҳибкор метавонад дар ин муддат

як қатор корҳоро ба манфиати хеш ва ҷамъият анҷом диҳад ва рушди ҷаҳолияти худро таъмин кунад.

АДАБИЁТ

1. Ахбороти Кумитаи андози назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 апрели 2020
2. Барномаи рушди маъмурикунонии андоз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020-2025.
3. Иброхимов И.Р. Совершенствование налогово-бюджетной системы Таджикистана [Текст] / И.Р. Иброхимов // Экономика Таджикистана: стратегия развития. – 2006. - №6. - С.62-70.
4. Зияева М.Д. Оптимизация налогообложения производственного предпринимательства как фактор обеспечения ускоренной индустриализации в Республике Таджикистан//Таджикистан: экономика и управление. Научный журнал Таджикского национального университета. Душанбе, 2020, №1. – С.97
5. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи бақайдгирии давлатии шахсони ҳуқуқӣ ва соҳибқорони инфиродӣ» 18 майи соли 2009 №643
6. Маъмуров А.М. Тенденция развития налогового администрирования в Таджикистане [Текст] / А.М. Маъмуров, А.С. Номанова // Вестник ТГУПБП. Серия общественных наук. - 2014. - № 1(57). - С.144-151.
7. Сомонаи интернетии office.andoz.tj
8. Солехзода А.М. Сущность, содержание и структура государственного налогового менеджмента // Вестник университета (Российско-Таджикский (Славянский) университет). – Душанбе: РТСУ, 2016. – №4(56). – С. 74-82.
9. Шомуродов Ф. Основы национальной налоговой системы Республики Таджикистан: Учебник для вузов. – 1-е изд. – Душанбе: Эр-граф, 2006. – 272 с.
10. Улугходжаева Х.Р. Налоговый потенциал региона, резервы его роста // Совершенствование денежно-кредитного механизма в современных условиях: Материалы республиканской научно-практической конференции (16 июня 2012 г.). - Душанбе, 2012. - С.91-94.

РОЛЬ ЭЛЕКТРОННОЙ РЕЕСТР НАЛОГОВЫХ ОРГАНОВ В ГОСУДАРСТВЕННОМ РЕГУЛИРОВАНИИ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА

РАХИМОВ ШОХРУХ ЗАЙНУДДИНОВИЧ

ассистент кафедры экономики предприятий и предпринимательства Таджикского национального университета, 734025, Таджикистан. Душанбе, пр. Рудаки 17.
тел.: (+992)988188702, E-mail: shohr96@bk.ru

В статье рассматривается роль Единого государственного реестра юридических лиц и индивидуальных предпринимателей в государственном регулировании предпринимательской деятельности в Республике Таджикистан. Изучены и проанализированы современные требования к государственной регистрации предпринимательской деятельности в Республике Таджикистан. Предлагается анализ проблем и вызовов, препятствующих совершенствованию государственного регулирования бизнеса в наше время, и пути их решения. Также говорят о сдаче в налоговые органы информации и отчетов предпринимателей в электронном виде, что в современных условиях является требованием времени. Будет проанализировано использование методов и приемов

государственного регулирования предпринимательской деятельности, даны рекомендации и предложения, которые сыграют важную роль в развитии предпринимательской деятельности.

Ключевые слова: государственное регулирование, бизнес, налоговые органы, электронный реестр, государственная регистрация, юридические лица, индивидуальные предприниматели.

THE ROLE OF THE ELECTRONIC REGISTER OF TAX AUTHORITIES IN STATE REGULATION OF ENTREPRENEURSHIP

RAKHIMOV SHOKHRUKH ZAINUDDINOVICH

assistant professor, department of enterprise economics and entrepreneurship, Tajik National University, 734025, Tajikistan. Dushanbe, h. Rudaki 17. tel.: (+992)988188702, E-mail: shohr96@bk.ru

This article discusses the role of the Unified State Register of Legal Entities and Individual Entrepreneurs in the state regulation of entrepreneurial activity in the Republic of Tajikistan. The modern requirements for state registration of entrepreneurial activity in the Republic of Tajikistan are studied and analyzed. An analysis of the problems and challenges that hinder the improvement of government regulation of business in modern times and ways to address these issues. There is also talk about the submission of information and reports of entrepreneurs electronically to the tax authorities, which in modern conditions is a requirement of the times. The use of methods and techniques of state regulation of entrepreneurial activity will be analyzed, recommendations and suggestions will be made to play an important role in the development of entrepreneurial activity.

Key words: government regulation, business, tax authorities, electronic register, state registration, legal entities, individual entrepreneurs.

УДК: 338.21 (575.3)

ИҚТИДОР ВА ДУРНАМОИ ТАРАҚҚИЁТИ МАНБАЪҲОИ БАРҚАРОРШАВАНДАИ ЭНЕРГИЯ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

ҶОРШАНБИЕВ САДРИДДИН РАҶАББОКИЕВИЧ

муаллими калони кафедраи иқтисоди миллӣ ва бехатарии иқтисодии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, 734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе. х. Рӯдакӣ, тел: (992) 907378890

Дар мақола ҷанбаҳои назариявӣ-амалии истифода ва тараққиёти манбаъҳои барқароршавандаи энергия мавриди таҳқиқ ва таҳлил қарор дода шудааст. Дар асоси таҳлили маълумоти омӯрӣ вазъ ва тамоюли тараққиёти манбаъҳои барқароршавандаи энергия дар сатҳи ҷаҳон ва сатҳи Тоҷикистон ба ҷо оварда шудааст. Натиҷаи таҳқиқот бо ошкор намудани омилҳои боздоранда ва пешниҳоди илман асоснокшудаи истифодабарии манбаъҳои энергетикӣ дар низоми хоҷагии халқи Тоҷикистон натиҷагирӣ карда шудааст.

Калидвожаҳо: энергетика, манбаъҳои барқароршавандаи энергия, сармоягузорӣ, тарофаҳо, бозори энергетикӣ, захираҳои гидроэнергетикӣ.

Дар ибтидои асри XXI давлатҳои мутараққии ҷаҳон ба марҳилаи нави тараққиёти саноатӣ ворид шуданд, ки яке аз нишонаҳои муҳими ин марҳила коркард ва мавриди баҳрабардорӣ қарор додани платформаҳои нави технологӣ дар бахши энергетикаи ҷаҳонӣ маҳсуб меёфт. Чунин зарурати гузариш ба марҳилаи навро аз як тараф тамоюлҳои умумиҷаҳонии афзоиши шумораи аҳоли, сатҳи баланди урбанизатсия, афзалиятҳои баланд бардоштани сатҳи некӯаҳволии мардум ва суръатфизоии талабот ба маҳсулоти энергетикиву сӯзишворӣ муайян мекарданд, аз ҷониби дигар, таҳдидҳои дар бахши энергетика ва экология ҷой доштаи иқтисоди ҷаҳон ва минтақахову кишварҳои алоҳида асоснок карда мешавад. Мувофиқи пешгӯии Агентии байналмилалӣ оид ба манбаъҳои барқароршавандаи энергия (IRENA) сарфи назар, аз коҳишёбии сатҳи энергияғунҷоиш дар аксарияти кишварҳои мутараққӣ, талаботи умумиҷаҳонӣ ба захираҳои энергетикӣ дар соли 2030 ба андозаи 30% ва дар соли 2040 бошад – ба андозаи 37% нисбат ба сатҳи 2014 хоҳад афзуд [5,с.18-26]. Вобаста ба пешгӯӣ ва муаммоҳои дар боло ишора гардида, роҳбарияти олии сарони давлатҳо ва созмону ташкилотҳои байналмилалӣ ва коршиносону муҳаққиқони соҳавӣ дар рафти баррасӣ ва коркарди роҳҳои ҳалли муаммоҳои ҷойдошта, ҳар чӣ бештар ба ҳулосае меоянд, ки таъмини гузариш аз модели анъанавии рушди иқтисодӣ ба модели сабзи рушд, яъне ба модели рушди иқтисодие, ки аз тӯфайли истифодаи технологияҳои муосири экологӣ, технологияҳои коҳишдиҳандаи энергияғунҷоиши ММД, технологияҳои баланд бардоштани самаранокии энергия, бахусус бо истифодаи васеи манбаъҳои барқароршавандаи энергия (минбаъд-МБЭ) мақоми хос пайдо мекунад. Дар ин росто, дар ҷараёни қабули барномаву ҳуҷҷатҳо доир ба муайянкунии самтҳои бартариатноки низоми энергетикӣ ҷаҳон дар ҳошияи конфронсҳои баргузорнамудаи СММ: дар соли 2012 (гузариш ба рушди устувор ва «иқтисодиёти сабз»), моҳи сентябри соли 2015 (қабули Ҳадафҳои рушди устувор барои тамоми кишварҳо барои давраи то соли 2030), дар моҳи декабри соли 2015 (роҳҳои коҳиш додани партовҳои газҳои гулхонаӣ бинобар сабаби бо муаммои тағйирёбии ҷаҳонии иқлим) бартариати махсус ба истифодаи манбаъҳои барқароршавандаи энергия дода шудааст. Бахусус, нақши манбаъҳои барқароршавандаи ғайрианъанавии энергия, ки бо гирифтани самарои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва экологӣ тавассути дастарӣ ба энергияи сабз ва аз ҷиҳати экологӣ беҳавфу арзон, иваз намудани навъҳои сӯзишвории истихроҷшавандаи анъанавӣ ба намудҳои нави манбаъҳои энергия, коҳиш додани вобастагӣ аз болоравии нархи нафт ва дигар маҳсулотҳои сӯзишворӣ энергетикӣ дар бозорҳои ҷаҳонӣ, фароҳам овардани имкониятҳои иловагӣ барои як қатор соҳаҳои саноат ва хоҷагии кишлоқ дар шакли истифодаи такрорӣ партовҳо ва ғ. иборат мебошад [4]. Зиеда аз ин, 170 давлати дунё аллакай як қатор нишондиҳандаҳои мақсаднокро дар бахши манбаъҳои барқароршавандаи энергия ва дар 150-тои онҳо сиёсатеро, ки барои ҳавасмандгардонии сармоягузориҳо ба технологияҳои барқароршаванда мусоидат кунанд, қабул намуданд [8].

Ҳанӯз 44 сол қабл аз ҷониби Ассамблеяи Генералии СММ мутобиқи қатъномаи №33/148 (с.1978) мафҳуми «манбаъҳои нав ва барқароршавандаи энергия» маротибаи аввал қувваи юридикӣ пайдо намуда, мавриди истифодабарӣ қарор дода гирифта буд [5,С.5].

Мувофиқи моддаи 4 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи истифодаи манбаъҳои барқароршавандаи энергия» ба манбаъҳои барқароршавандаи энергия дохил мешаванд: энергияи офтоб; энергияи бод; энергияи ҷараёни об, обанборҳои табиӣ ва

сунъӣ; энергияи обҳои гарми зеризаминӣ; энергияи чӯб, биомассаҳо дар шакли партовҳои саноатӣ, кишоварзӣ, ҷангал, хоҷагии коммуналӣ ва рӯзгор.

Дар таҷрибаи байналмилалӣ ба манбаҳои барқароршавандаи энергия дохил карда мешаванд: энергияи офтоб, энергияи шамол, энергияи обҳои гарми зеризаминӣ, энергияи гидравликӣ, энергияи мавҷҳои баҳру уқёнус, гармии Замин, биомассаҳо ва ғ.

Чуноне ки таҷрибаи муосири ҷаҳонӣ нишон медиҳад, истифодабарии МБЭ дар аксарияти мамлакатҳои мутараққӣ омили муҳимми рушди устувори иқтисодияшон гардидааст. Таҳлили яке аз нишондиҳандаи муҳимме, ки тараққиёти манбаҳои барқароршавандаи энергияро тавсиф медиҳад, тамоюли истеҳсоли энергия дар ҷаҳон ва кишварҳои алоҳида мебошад. Чунончӣ, тибқи маълумотҳои расмӣ Агентии байналмилалӣ оид ба энергияи барқароршаванда (IRENA) истеъмоли энергияи барқароршаванда таи солҳои 2013-2020 ба андозаи зиёда аз 2 маротиба афзудааст (ҷадвали 1).

Ҷадвали 1

Сохтори ҷаҳонии истеъмоли маводи сӯзишворию энергетикӣ аз рӯи намудҳои асосии он таи солҳои 2013-2020

Нишондиҳандаҳо	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Ҳисса (%) аз ҷумла:	100	100	100	100	100	100	100	100
Нефт	33,4	33,2	33,7	33,9	33,72	33,2	33,0	31,2
Газ	22,8	22,7	23	23,2	23,4	24,0	24,1	25,0
Ангишт	30,3	30,1	29,1	28,3	28,0	27,6	27,1	27,1
Энергияи атомӣ	4,3	4,31	4,31	4,28	4,22	4,18	4,28	4,30
Гидроэнергия	6,5	6,61	6,49	6,60	6,51	6,48	6,48	6,84
МБЭ	2,7	2,97	3,32	3,64	4,10	4,5	5,0	5,69

Сарчашма: International Energy Agency (IEA), Global Energy Review 2021, (Paris:2021), <https://www.iea.org/reports/global-energy-review-2021>

Сохтори истеъмоли маводи сӯзишворию энергетикӣ чуноне ки аз таҳлили ҷадвали 1 бармеояд, дар сохтори умумӣ дар таи солҳои таҳлилшаванда (2013-2020) танҳо ҳиссаи МБЭ ба андозаи 2 маротиба афзуда, чунин навъҳои сӯзишвории энергетикӣ анъанавӣ ба монанди ангишт ва энергияи атомӣ тамоюли коҳишбӣ доранд. Тамоюли афзоиши ҳиссаи МБЭ-ро дар сохтори ҷаҳонии истеъмоли маводи сӯзишворию энергетикӣ метавон зерин таъсири як қатор омилҳо арзёбӣ намуд: қоркарди технологияҳои навини азхудкунии захираҳои МБЭ, болоравии нарх ба навъҳои анъанавии энергетикӣ (нефт ва газ), кӯшиши ҳукумати давлатҳо ҷиҳати диверсификатсияи манбаҳои гирифтани захираҳои энергетикӣ ба хоҳири тақмил додани низоми таъмини бехатарии энергетикӣ, ҷораҳои пурзӯр намудани регламентҳои экологӣ ва амалисозии барномаҳои истифодаи васеи захираҳои МБЭ дар як қатор кишварҳои мутараққӣ ва рӯбатараққӣ.

Тамоюли тараққӣ додани технологияҳои азхудкунии захираҳои МБЭ таи даҳсолаи охир дар кишварҳои мутараққӣ ва рӯбатараққӣ ҷаҳон тамоюли мусбат гирифта, аз ташаккули устувори ин намуди бозор гувоҳӣ медиҳад (ҷадвали 2).

Дараҷа ва тамоюли истеҳсоли энергияи барқароршаванда дар солҳои 2010-2020

Нишондиҳандаҳо	Истеҳсоли МБЭ, ТВт·соат			Ҳиссаи кишварҳо дар тақсими ҳаҷми истеҳсоли МБЭ, %	
	2010	2020	Сураъати рушд 2020/2010 (маротиба)	2010	2020
Ҳамагӣ дар ҷаҳон	761,2	3147	4,13	100,0	100,0
ИМА	173,7	551,7	3,18	23,0	17,5
Бразилия	34,1	120,3	3,53	4,4	3,9
Олмон	84,2	232,4	2,76	11,1	7,3
Британияи Кабир	22,6	127,8	5,65	3,0	4,1
Ҷумҳурии Мардумии Чин	75,0	863,1	11,5	9,9	27,4
Ҳиндустон	33,9	151,2	4,46	4,4	4,8
Ҷопон	29,7	125,6	4,2	4,0	4,0

Ҳисоб карда шудааст: дар асоси маълумотҳои Statistical Review of World Energy 2021.

Аз таҳлили нишондиҳандаҳои ҷадвал маълум мегардад, ки дар давраи солҳои 2010-2013 истеҳсоли неру аз манбаҳои барқароршавандаи энергия дар ҷаҳон аз 761,2 ТВт·соат то 3147 ТВт·соат ё ин ки ба андозаи 4 маротиба афзоиш ёфтааст. Миёни кишварҳои нисбатан ғаёл дар самти истифодабарии захираҳои МБЭ – Ҷумҳурии мардумии Чин ба андозаи 11,5 маротиба, Бритонияи Кабир наздики 5,6 маротиба, Ҳиндустон ба андозаи 4,4 маротиба дар давраи таҳлилшаванда ба назар мерасанд. Дар айни замон наздик ба нисф, истеҳсоли ҷаҳонии МБЭ дар 4 кишвар мутамарказ гардидаст, ки инҳо Ҷумҳурии Мардумии Чин (27,4%), ИМА (17,5%), Олмон (7,8%) ва Ҳиндустон (4,8%) ба шумор мераванд.

Ҷумҳурии Тоҷикистон мутаассифона дар самти азхудкунии МБЭ тавассути технологияи коркард аз сафи давлатҳои мутараққӣ ақиб мемонад. Вобаста ба ин, дар барномаи Стратегияи миллии рушд барои давраи то соли 2030 (СМР-2030) дар доираи самтҳои бартариятноки рушди иқтисоди миллӣ, бахуссус бахши воқеии иқтисодиёт – рушди энергетикаи барқӣ дар асоси диверсификасия бо мақсади бартараф намудани тафовути мавсимӣ дар истеҳсол, аз ҷумла бо истифодаи манбаҳои барқароршавандаи неру (чалби неруи офтоб, бод ва биомасса) ишора карда шудааст [1, С.73]. Аз ҷониби Ҳукумати ҷумҳурӣ низ дар самти азхудкунӣ ва истифодаи МБЭ як қатор қонуну барномаҳо ва консепсияву санадҳои меъёриву ҳуқуқӣ қабул карда шудаанд. Илова ба гуфтаҳои боло, лозим ба ёдоварист, ки дар доираҳои илмӣ ватанӣ низ масоили азхудкунӣ ва истифодаи васеи МБЭ дар доираи ҳалли муаммоҳои ҷойдоштаи низоми хоҷагии умумилӣ ва соҳавӣ аҳамияти махсус дода мешавад. Ба андешаи академик Р.К. Раҳимов «...айни замон ва на дар дурнамои наздик ҷумҳурӣ дорои захираҳои азими нафт ва газро дар ихтиёр нахоҳад дошт, бинобар ин, барои рушди комплекси энергетикӣ сӯзишворӣ ва таъмини беҳатарии энергетикӣ кишвар – тараққиёти манбаҳои алтернативии энергия дар ҳамҷоягӣ бо гузаронидани корҳои иқтишофӣ геологӣ дар соҳаи нафт ва газ муҳим арзёбӣ мегардад» [6, С.298-299].

Дар ин росто қайд бояд намуд, ки дараҷаи азхудкунии васеи манбаъҳои барқароршавандаи энергия дар қаламрави Тоҷикистонро метавон тибқи ду меъёр: а) сатҳи мавҷудияти захиравӣ ва б) истифодаи васеи ин намуди захира барои қаноатмандкунии эҳтиёҷоти истеҳсолӣ-хоҷагидорӣ ва хоҷагӣҳои хонаводагӣ арзёбӣ карда мешавад.

Вобаста ба меъёрҳои дар боло зикршуда, иқтидори захираҳои МБЭ дар Тоҷикистон аз баҳодиҳии иқтидори умумӣ, техникӣ ва иқтисодӣ нисбатан назаррасанд (ҷадвали 3).

Ҷадвали 3

**Нишондиҳандаҳои асосии захираҳои манбаъҳои
барқароршавандаи энергияи Тоҷикистон, млн. т.с.ш**

Захираҳо	Иқтидори умумӣ	Иқтидори техникӣ	Иқтидори иқтисодӣ
Гидроэнергия, умумӣ	179,2	107,4	107,4
аз ҷумла, гидроэн-хурд	62,7	20,3	20,3
Неруи офтоб	4790,6	3,92	1,49
Неруи бод	4,25	4,25	1,12
Неруи биомасса	163	10,12	5,06
Неруи геотермалӣ	0,045	0,045	0,045
Ҳамагӣ (бидуни НБО-азим)	5199,795	38,635	28,015

Маъхаз: Общая оценка ситуации в энергетике в мире и Таджикистане / Г. Н. Петров, Х. М. Ахмедов, К. Кабутов, Х. С. Каримов // Известия Академии наук Республики Таджикистан. Отделение физико-математических, химических, геологических и технических наук. – 2009. – № 2. – С. 101-111.

Нишондиҳандаҳои ҷадвали 3 шаҳодати онанд, ки Тоҷикистон дорои иқтидори назарраси МБЭ мебошад. Аз ҳама захираи азим ва муҳимми манбаъҳои барқароршавандаи энергия ин захираҳои гидроэнергетикӣ ба шумор мераванд, ки аз ҷиҳати иқтисодӣ босамар ва муфид арзёбӣ мегардад. Тоҷикистон ҳамчун кишвари сарғаҳи захираҳои обӣ дар минтақаи Осиёи Миёна ба ҳисоб рафта, дар инҷо зиёда аз 55% тамоми захираҳои обии минтақа ташаккул меёбанд. Ба ақидаи коршиносон, иқтидори гидроэнергетикии дарёҳои Тоҷикистон ба андозаи 3,5 маротиба аз ҳаҷми истеъмоли неруи барқи дар кишварҳои Осиёи Миёна истеъмолшаванда, болотар аст. Аммо, модом ки суҳан дар бораи МБЭ меравад, пас муовифиқи гурӯҳбандии он, ба ин намуди манбаъҳо неругоҳҳои барқи обии бо таъвоноии умумии то 30 МВт дохил карда мешаванд. Аз ин рӯ, мувофиқи ин таснифот ба МБЭ дар Тоҷикистон тамоми НБО-и хурд (мини, микро)-ро метавон дохил кард. Мувофиқи ин таснифот ва нишондиҳандаҳои ҷадвали болоӣ иқтидори умумии аз нигоҳи иқтисодӣ муфиди захираҳои гидроэнергетикаи хурди ҷумхури дар муқоиса ба захираҳои неруи офтоб (13,6 маротиба), неруи бод (18,1 маротиба) ва неруи биомасса (4,6 маротиба) зиёдтар аст. Новобаста аз фарқияти азим миёни захираҳои гидроэнергетикии хурд ва дигар намуди захираҳои МБЭ дар ҳолати истифодаи саноатии ин иқтидорҳо (неруи шамол, офтоб, неруи геотермалӣ ва биомассаҳо) мувофиқи ҳисобҳо метавонанд наздик ба 10%-и талаботи энергетикӣ кишварро бо нерӯи барқ таъмин кунанд.

Мутаассифона, айни замон дар Тоҷикистон камтар аз 6% иқтидори техникӣ захираҳои гидроэнергетикӣ ва камтар аз 1% иқтидори дигар намудҳои неруи МБЭ истифода бурда мешаваду ҳалос.

Тибқи таҳқиқҳои анҷомдодаи олимони ватанӣ меъёри истифодаи васеи ин намуди захираҳо барои қонеъгардонии эҳтиёҷоти истеҳсолӣ-хоҷагидорӣ ва хоҷагӣҳои хонаводагӣ, ба вижа, дар масоили истифодаи неруи офтоб, шамол захираҳои энергетикӣ чорводорӣ ва ҷўчапарварӣ, захираҳои энергетикӣ ҷўбии ҷангалзорҳо, пахтазорҳо нишон доданд, ки истифодаи васеи саноатии ин намуди манбаъҳои барқароршавандаи энергия ба истиснои захираҳои обии дарёҳои хурд ва партовҳои ҷисмҳои саҳт аз нигоҳи иқтисодӣ самаранок набуда, танҳо корбурди он аз

нигоҳи иҷтимоӣ-иқтисодӣ дар ҳайёти маишӣ-рузғордории аҳолии деҳоти ҷумҳурӣ ба мақсад мувофиқ аст. Ҳолати мазкурро метавон ба таври зайл асоснок намуд:

а) аҳолии Тоҷикистон дар соли 2020 ба 9506,3 млн.нафар баробар шуд, ки зиёда аз 73%-и он (яъне - 7004,5 млн.нафар) дар деҳот зиндагӣ намуда, бевосита қору ғайолияти асосии онҳо низ дар деҳот амалӣ мешавад [2, с.30-31];

б) 93% ҳудуди Тоҷикистонро кӯҳҳо ташкил менамояд ва ин дар он минтақаҳои гуногунии геоиқлимӣ – аз саҳроҳои тафсон то минтақаҳои доимо зерӣ ях қарор дошта мавҷуд аст;

в) гарчанде, ки сатҳи элекрификатсия дар ҷумҳурӣ ба 90% расад ҳам, локин дастрасӣ ба неруи барқ нисбатан маҳдуд ва доимӣ нест, ки ҳолати мазкур пеш аз ҳама бо вазъ ва шароити табиӣ-иқлимӣ вобаста аст [3, с.32-38].

Ҳолатҳои дар боло зикршуда имкон медиҳад, ки бо дарназардошти шароитҳои иқлимии гуногун Тоҷикистонро ҳамчун майдони озмоишии восита ва дастгоҳҳои истеҳсолкунандаи нерӯи барқ бо истифода аз МБЭ истифода намуд.

Манзури мо аз таҳлили имкониятҳои истифодаи МБЭ аз он иборат аст, ки дар шароити ғайии Тоҷикистон бо дарназардошти шароитҳои табиӣ-иқлимӣ ва имкониятҳои техникӣ-иқтисодӣ намунаҳои татбиқшудаи лоиҳаҳо дар ин бахш мавҷуданд. Истифодаи ин намуди манбаъҳои ғайрианъанавии неру (неруи захираҳои дарёҳои хурд, неруи офтоб, бод) барои аҳолии деҳоти кишвар, бахусус дар минтақаҳои кӯҳӣ, ки қамаҳои буда, ба шабақаҳои умумии неруи барқ дастрасӣ надоранд ва дар фасли тирамоҳу зимистон аз лиҳози таъмини бозьтимоди неруи барқ танқисӣ мекашанд, ба мақсад мувофиқ хоҳад буд.

Таҷрибаи пешқадами ҷаҳонӣ ва хусусиятҳои милливу вазъи иҷтимоиву иқтисодии кишвар нишон медиҳанд, ки тараққиёти энергетикаи алтернативӣ амри воқеъӣ мебошад. Аммо, барои амалишавии он як қатор дастгириҳо дар шакли имтиёз ва ҳавасмандиҳо лозим аст.

Ҳамагуна ташаббус дар самти истифодаи МБЭ нахуст ба дастгирии бевоситаи давлат иртибот дошта, бунёди пойгоҳи зарурии ҳуқуқиву институтсионалӣ, ташкиливу иттилоотӣ ва дигар механизмҳои он ба дастгирии молиявӣ вобаста аст. Яке аз воситаҳои ғайоли таъсиррасони механизми молиявӣ – ин маблағгузорӣ дар шакли ҳиссачудокунӣ аз буҷети давлатӣ мебошад. Таҳлили нишондиҳандаҳои ҷадвали 4 нишон медиҳад, ки ҳиссачудокунӣ маблағҳои буҷети давлатӣ барои рушди соҳаи гидроэнергетика хело назаррасанд. Аммо, маблағгузориҳои давлатӣ барои тараққиёти неруи бодӣ ва офтобӣ нисбатан камтар аст. Бинобар ин, ба мақсад мувофиқ аст, ки маблағгузориҳои давлатӣ дар самти тараққиёти МБЭ аз ҳисоби буҷети давлатӣ тавассути таъсиси фонди махсус ба роҳ монда шавад.

Ҷадвали 4

Тамоюли маблағгузориҳои давлатии тараққиёти МБЭ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таи солҳои 2010-2019

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Ҳамагӣ ба МБЭ	6.54	0.89	3.70	134.39	0.42	0.18	0.09	334.53	-	106.17
Гидроэнергетика	2.16	0.89	3.70	127.97	0.38	0.18	0.02	331.55	-	84.70
Неруи бод	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6.02
Неруи офтоб	4.19	-	-	-	-	-	-	-	-	6.02

Сарчашма: IRENA (2021), Renewable Energy Statistics 2021 The International, Renewable Energy Agency, Abu Dhabi. p.430-439. <https://www.irena.org/Statistics/Download-Data>

Яке роҳҳои дастгирии тараққиёти МБЭ ин қорӣ намудани тарифҳои имтиёзнок барои фурӯши нерӯи барқӣ истеҳсолшуда мебошад. Ҳисобҳо нишон медиҳанд, ки арзиши аслии нисбатан баланди неруи барқӣ аз захираҳои бод ва офтоб тавлидшаванда ба технологияи коркард ва арзиши баланди дастгирҳои тавлидкунандаи барқ вобаста аст. Тибқи ҳисобҳо дар шароити Тоҷикистон як киловатт неруи барқе, ки дар стансияҳои бодӣ тавлид мешавад ба 18 сент ИМА/кВт.с баробар мешавад. Чунин арзиш дар шароити Тоҷикистон барои ягон категорияи истеъмолкунандагон мувофиқат намекунад. Аз ин рӯ, давлат бояд ин арзишро ҳангоми ба истеъмолкунандаи ниҳой пешниҳод кардан ё ин ки неруи барқӣ ҳосилшударо тавассути хати умумии барқ фурӯхтан, ҷуброн намояд.

Воситаи дигари дастгирии молиявӣ – ин пешниҳоди қарзҳои имтиёзноки дарозмуҳлати бонкӣ мебошад. Феълан қарзҳои бонкӣ аслан ба бахши савдо ва хизматрасонӣ бештар равона шуда, бахши воқеии иқтисодиёт танҳо аз ҳисоби маблағгузориҳои бучетӣ ва маблағҳои қарзиву ҷалби сармоягузориҳои ташкилоту созмонҳои байналмилалӣ молиявӣ амалӣ гашта истодааст. Низомии бонкии кишвар агар меёри бозтамвилӣ бонкиро аз 10% солона боло нашуданро нигоҳ дорад, пас имконияти дастрасӣ ба маблағҳои қарзӣ барои харидори воситаи ҷиҳози тавлидкунандаи неруи барқ аз МБЭ имконияти васеъро ҳам барои истеҳсолкунандагони инфиродӣ ва ҳам барои шахсони ҳуқуқӣ хоҳад овард.

Ҳамин тариқ, тараққиёти МБЭ дар Тоҷикистон яке аз омилҳои муҳими баланд бардоштани рақобатпазирии иқтисоди миллӣ ва таъмини гузариши Тоҷикистон ба кишвари пешсаф дар азҳудкунӣ ва истифодаи самараноки неруи энергетикӣ хоҳад гашт. Гузашта аз ин, давлат бояд ба пешбурди фаъолият дар самти истифодаи ин намуди манбаъҳои энергетикӣ мусоидат намуда, механизмҳои ҳавасмандгардонӣ, ҷалби ҷомеаи соҳибкорон, сармоягузoron ва аҳолиро коркард ва амалӣ гардонад.

АДАБИЁТ

1. Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 (СМР-2030). Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 октябри соли 2016. – № 392. – С.73.
2. Тоҷикистон: 30 – соли Истиқлолияти давлатӣ // Маҷмӯаи оморӣ. – Душанбе, Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2021. – С.30-31
3. Промежуточная стратегия возобновляемых источников энергии и энергоэффективности в сельской местности Таджикистана. –Душанбе, 2012. – С.32-38.
4. Авезов А.Х. Проблемы развития нетрадиционных источников энергии в Таджикистане. – Худжанд, 1998. – 158 с.
5. Лукутин Б.В. Возобновляемые источники электроэнергии: учебное пособие. – Томск: Изд-во Томского политехнического университета, 2008. – С. 5.
6. Рахимов Р.К. Проблемы развития переходной экономики Республики Таджикистан. –Душанбе: «Торус», 2012. – С.298-299.
7. Renewables 2015 Global Status Report, REN21 (Renewable Energy Policy Network for the 21st Century) 2015, Key Findings [Электронный ресурс] /Режим доступа: <http://www.ren21.net/status-of-renewables/global-statusreport/> p.18-26.
8. IRENA (2017), Новый взгляд на энергетику за 2017 г.: Ускорение преобразований на мировом рынке энергетики. Международное агентство по

ПОТЕНЦИАЛ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ВОЗОБНОВЛЯЕМЫХ ИСТОЧНИКОВ ЭНЕРГИИ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН

ЧОРШАНБИЕВ САДРИДДИН РАДЖАББОКИЕВИЧ

старший преподаватель кафедры национальной экономики и экономической
безопасности Таджикского национального университета. 734025, Таджикистан, г.Душанбе,
пр. Рудаки 17. тел.: (+992)907378890,
E-mail:sadriddin.c@mail.ru.

В статье рассматриваются теоретические и практические аспекты использования и развития возобновляемых источников энергии. На основе анализа статистических данных представлены состояние и тенденции развития возобновляемых источников энергии на глобальном уровне и на уровне Таджикистана. Результаты исследования основаны на выявлении сдерживающих факторов и научно обоснованных предложений по использованию энергетических ресурсов в народном хозяйстве Таджикистана.

Ключевые слова: энергия, возобновляемые источники энергии, инвестиции, тарифы, энергетический рынок, гидроэнергетические ресурсы.

POTENTIAL AND PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF RENEWABLE ENERGY SOURCES IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

CHORSHANBIEV SADRIDDIN RAJABBOKIEVICH

senior lecturer of the department of national economy and economic security of Tajik
national university, 734025, Tajikistan, Dushanbe, Rudaki Avenue 17.
Phone: (+992) 907378890, E-mail: sadriddin.c@mail.ru.

The article discusses the theoretical and practical aspects of the use and development of renewable energy sources. Based on the analysis of statistical data, the state and trends in the development of renewable energy sources at the global level and at the level of Tajikistan are presented. The results of the study are based on the identification of constraining factors and evidence-based proposals for the use of energy resources in the national economy of Tajikistan.

Key words: energy, renewable energy sources, investments, tariffs, energy market, hydropower resources.

КЛАСТЕРИЗАЦИЯ МЯСНОГО ЖИВОТНОВОДСТВА ХАТЛОНСКОЙ ОБЛАСТИ КАК ОСНОВНОЙ ФАКТОР ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ СТРАНЫ

МАХМАДИЗОДА РАДЖАБАЛИ БАЧАБЕК

соискатель института экономики и системного анализа развития сельского хозяйства
ТАСХН, соискатель. 734020, Таджикистан, г. Душанбе, ул. Хаёти Нав, 306.
тел: (+992) 904-40-01-02.

ДЖАББОРОВА ЗАРРИНА МУТАФОКУЛОВНА

научный сотрудник институт экономики и системного анализа развития сельского хозяйства ТАСХН, научный сотрудник. 734020, Таджикистан, г. Душанбе, ул. Хаёти Нав, 306. тел.: (+992) 985-42-19-91. E-mail: fmakhmadiev.1986@mail.ru

В данной статье рассматривается кластеризация мясного животноводства Хатлонской области как основа фактора обеспечения продовольственной безопасности страны. Анализируются современные состояния развития, потребности и обеспеченности производством мяса и мясной продукции региона. Исследование показали, что мясные продукты являются важным источником животного белка и других ценных компонентов в пищевом рационе человека. Выявлены, что с ростом дохода населения региона и усиливается тенденции роста потребительского спроса на данную продукцию. Предложены, что одним из важнейших форм управления сельскохозяйственными предприятиями региона является формирования кластеризация мясного животноводства, способствующие увеличению объема производства мяса, снижение цен на данной продукции, повышение производительности труда, снижение отток миграции, занятости сельского населения и решение вопросов продовольственной самодостаточности страны.

Ключевые слова: кластеризация, мясного животноводства, обеспечения, продовольственной безопасности, производство мяса и мясной продукции, регион.

В условиях рыночной экономики главными задачами достижения устойчивого уровня жизни населения всего и в том числе сельское население республики и её регионов является обеспечение мясной продукции. Также утверждать, что мясные продукты являются существенным источником животного белка и других бесценных компонентов в пищевом рационе человека.

Необходимо отметить, что с повышением дохода населения республики и региона возрастает тенденции роста потребительского спроса на данную продукцию. Если сопоставить с предыдущими годами, то объем продажи мясных продуктов в розничной торговле увеличился на 3,6%. Тогда величина потребления мяса и мясных продуктов регионов республики ниже рекомендуемый медицинской нормы питания.

Следует подчеркнуть, что надобности населения в мясной продукции удовлетворяется за счет повышение объемов производства продукции республика в целом и региона. Следует отметить, что производства продукции мяса является важной и сложной сферой деятельности

в сельском хозяйстве. В данной отрасли влияют такие факторы как: биоклиматические, снабжение животных кормами, национальных приоритет в потребление мяса и применение инновационных технологии производства [7, с.6].

Немаловажным резервное пополнения продовольственных ресурсов является переработка сельскохозяйственной продукции на более глубокой, безотходной и малоотходной. Для благополучного развития всех звеньев инфраструктуры сельского хозяйства нужно кластерная форма организации производства. Кластерная форма организации производства включает весь спектр взаимоотношений от производства до потребителя и управление. В (рис. 1) нами предлагается факторы, влияющие на устойчивое развитие кластеризации мясной продукции.

Правительство Республики Таджикистан постановление о Концепции создания и развития агропромышленных кластеров в Республике Таджикистан на период до 2020-2040 года «...создание и развитие агропромышленных кластеров предусматривает несколько этапов:

1) Первый этап – «...базовый период (этап налаживания взаимопонимания), предусматривает согласование вопросов создания агропромышленных кластеров и их структурной модели, который включает следующие мероприятия: - формирование групп активных фермерских хозяйств, предприятий, выступающих за создание агропромышленного кластера вокруг выбранного продукта; - проведение анализа условий и возможностей создания агропромышленного кластера на базе выбранного продукта; - выявление группы фермерских хозяйств (или их объединений), перерабатывающих предприятий, испытывающих сходные трудности в производстве выбранного продукта, заинтересованные и способные объединиться в рамках выбранного продукта для их решения; - определение организаций, способных предоставить образовательные, научные/селекционные, агротехнические, сертификационные услуги, необходимые для повышения качества этого продукта, а также поставщиков ресурсов для производства и их переработки; - объединение групп фермерских хозяйств, предприятий в объединения или ассоциации.

2) На втором этапе создания агропромышленного кластера (этап налаживания технологий сотрудничества) определяется экономический механизм функционирования кластера, предусматривающий следующие мероприятия: - разработка создания кластера, предусматривающая выявление и анализ общих проблем и возможностей участников кластера, определение возможных точек роста, их сильных и слабых сторон, обозначение границы кластера; - разработка единого рабочего плана и структуры связей, входящих в кластер фермерских хозяйств, предприятий, а также внутренних организационных принципов; - разработка совершенствованной нормативной и методической базы, обеспечивающей создание и функционирование кластера.

3) Третий этап создания и развития агропромышленных кластеров характеризуется формированием единой модели кластера с определением функций каждого участника кластера и предусматривает следующие мероприятия: - разработка детального плана перспективных направлений сотрудничества (организация совместных тренингов выставок и ярмарок, совместная закупка сырья, подготовка общего каталога и другие); - определение форм государственной поддержки агропромышленного кластера; - реализация плана по модернизации высшего образования и научно- исследовательской среды для поддержки кластера; - реализация плана по содействию вхождения агропромышленного кластера на международные рынки, сотрудничество с торгово- закупочными сетями.

4) Четвертый этап - это этап качественного совершенствования механизмов сотрудничества в агропромышленном кластере. В этот период осуществляется реализация

стратегических задач, в том числе объединение ресурсов, формирование и совершенствование институтов управления кластером, создание новых предприятий, инвестирование в разработку нового вида продукции и технологических решений с привлечением иностранных инвесторов.» [9].

Важно учесть, что «...создания кластерных структур в условиях недостаточной развитости институтов рыночной экономики, недостатки конкурентных взаимоотношений, разнонаправленности интересов возможных участников не представляться вероятным. Искусственно основанные кластеры на пустом месте не могут действовать как единственная система, внутри которого будет исправлено действенное взаимодействие участников. В этой связи требуется комплексные мероприятия, устремленные на основания отвечающих обстоятельств для организации кластерных форм с учетом содействия их развитию как полноценности структуры, которые способны конкурировать во внешней и внутренней среде.» [6, с.122].

Глобализация региональной экономики потребовала поиска новых направлений экономической эффективности сельхозпродукции и их реализации до поля потребителей. Одним из новых приоритетных направлений развития АПК в современных условиях выступает его кластеризация. На основе кластерного подхода можно достичь параметров конкурентоспособности и экономического роста в масштабе отрасли, региона и национальной экономики. В новых условиях хозяйствования главным фактором экономического развития выступает вложений инвестиций в новые технологии. Между тем, исследование показывает, что формирование региональных аграрных кластеров в Республике Таджикистан еще инициируется должным образом, как со стороны производителей, так и со стороны органов государственного регулирования развития АПК.

Следует отметить, что «...производство качественной продукции животноводства зависит от многих факторов - породных особенностей стада, условий содержания, их физиологического состояния, но главный из них - это достаточное и своевременное обеспечение высококачественными кормами. Рост производства животноводческой продукции должен осуществляться на основе интенсификации, повышения продуктивности животных. Процесс производства молока и мяса, требования к их качеству привлекают внимание ученых и специалистов, а также работников сельского хозяйства, прямо или косвенно занятых в получении этих продуктов питания. Изучение отчетности сельскохозяйственных предприятий показывают ежегодное сокращение показателей в данной отрасли. Для улучшения состояния данной области требуется уделять огромное внимание управлению производственным процессом» [5, с.19].

А.И. Алтухов считает, что «...продовольственная независимость «...определенный уровень самообеспечения страны продовольствием, удовлетворения основной части потребностей населения в продуктах питания за счет внутреннего производства» [2, с. 30].

По мнению экономистов Джабборовва З.М., Махмадиев Ф.Б. «...формирование и развитие регионального мясного кластера как основы повышения эффективности самообеспечения продовольствием. Уровень продовольствия, предоставляемого населению, рассчитывается на основе утвержденных ставок потребления товаров на человека в год. Эти стандарты устанавливаются Комитетом всемирного наследия (SGT), и каждая страна разрабатывает и реализует свои собственные национальные стандарты. В нашей республике эти стандарты находятся в центре внимания министерств и ведомств, и они будут разработаны с учетом конкретных характеристик населения. Исследование кластерной политики в АПК, в том числе в животноводческой отрасли развитых и развивающихся стран, показывает, что кластер является инструментом для использования конкурентных преимуществ. Наличие

факторов производства, родственных и поддерживающих отраслей, роста спроса, конкуренция и кооперация между его субъектами, активное содействие государства, продуктивность образовательной и научной сферы позволяют им успешно создавать региональные кластеры» [4, с. 61].

Академик РАН И.Г. Ушачева подчеркивает, что «...следующее о сущности и критериях обеспечения продовольственной безопасности: «...обеспечение продовольственной безопасности в контексте глобального партнерства, по-видимому, следует начать с рассмотрения глобальной продовольственной безопасности, которая является одним из основных компонентов обеспечения национальной безопасности каждого конкретного государства в среднесрочной перспективе, фактором сохранения его государственности и суверенитета, важнейшей составляющей демографической политики, необходимым условием реализации стратегического национального приоритета - повышение качества жизни своих граждан путем гарантирования высоких стандартов жизнеобеспечения. Он отмечает продовольственная безопасность конкретного государства - это состояние экономики страны, при котором продовольственная безопасность конкретного государства - это состояние экономики страны, при котором обеспечивается продовольственная независимость, гарантируется физическая и экономическая доступность для каждого гражданина страны пищевых продуктов, соответствующих требованиям законодательства конкретного государства о техническом регулировании, в объемах, не меньше рациональных норм потребления пищевых продуктов, необходимых для активного и здорового образа жизни. Обеспечение продовольственной независимости конкретного государства осуществляется за счет устойчивого отечественного производства. В соответствии с этим определением недостающее до обеспечения продовольственной безопасности количество продовольствия должно закупаться по импорту» [10, с.250].

Важно признать, что В.Д. Гончарова., С.В. Котеева подчеркивает «...в новых формах хозяйствования интенсификация формирования отраслей животноводства зависит от внедрения инноваций, так как без продуктов научно-технического прогресса достижение самообеспечения сельскохозяйственной продукцией в соответствии с требованиями продовольственной безопасности в современных условиях недостаточно» [3, с. 184].

А.Г. Папцова как отмечает, что «...мировая продовольственная ситуация год за годом может только обостряться. Неиспользуемым потенциалом земельных и водных ресурсов, которые возможно вовлечь в сельскохозяйственное производство, располагает небольшое число стран. Всемирная продовольственная и сельскохозяйственная организация (ФАО) относит к этой группе государства Бразилию, США, Россию, Канаду и Австралию. Резервов для увлечения пахотных площадей становится все меньше, а населения земле растет и будут расти еще несколько десятилетий. Масштабы этого роста таковы, что многие страны будут не в состоянии обеспечить производство продовольствия собственного населения. Среди них не только стремительно богатейшие страны, такие как Сингапур Кувейт и Малайзия, но и такие крупные государство, как Бангладеш и Пакистан. Важным фактором нарастания дефицита продовольствия в мире стал рост платежеспособного спроса в Китае. Имея значительные доходы от экспорта промышленной продукции Китай начал импортировать продовольствие во все увеличивающихся объемах, что вызвало напряжения на рынках продовольствия» [8, с. 7].

В обеспечении продовольственной безопасности мы поддерживаем мнение В.Ю. Халина, согласно которому «...продовольственной безопасности государства - это такой уровень достаточного продовольственного обеспечения, при котором население государства

в целом и каждый гражданин в отдельности защищены от недостатка продовольствия, а государство - от угрозы продовольственной зависимости. Категория продовольственная обеспеченность» предлагается использовать по отношению к региону (мезо-уровень), так как она формируется не только за счет внутренних продовольственных ресурсов, а определяется также качеством межрегиональных связей, покупательными, возможностями населения региона, уровнем развития его потребностей, развитием социальной и рыночной инфраструктуры и другими факторами. В этой связи продовольственная обеспеченность - это способность региона гарантировать своевременный и постоянный доступ граждан (как физический, так и экономический) к продуктам питания в необходимом количестве, установленном физиологическими, медицинскими и законодательно-закрепленными нормами на основе поддержки развития производства, сферы распределения продукции, а также создания резервов и фондов распределения». [11]

По нашему мнению, для совершенствования институциональных основ мясного кластера необходимо улучшения организационно-экономического механизма его функционирования, повышения эффективности производства и реализации мяса и мясных продуктов, снижения экономических рисков, связанных с производством, хранение, совершенствование механизма государственной поддержки и регулирования данной отрасли.

Исследованием установлено, что Хатлонской область является самым большим регионом республики. В Хатлонской области проживает более 3,2 млн. человек 36% населения республики. Анализ показал, что 56,8% производства мясных продуктов республики производится в Хатлонской области. Необходимо отметить, что область имеет огромный потенциал для развития мясопродуктового подкомплекса.

Анализом установлено, что объема производство мяса и мясных продуктов животноводства год за годом увеличивается. Также объем произведенного мяса во всех категориях хозяйств за 2019 год составило 148,0 тыс. тонн или же на 7,4% больше, чем за аналогичный период прошлого года.

Нами были анализированы состояние мясного рынка, как по республике, так и в регионе идет тенденции к увеличению потребности населения региона в мясо и мясных продуктах (табл. 1.).

Таблица 1

Динамика реальной потребности населения Республики Таджикистан и Хатлонской области в мясо и мясных продуктов [1, с.94].

	Г о д ы								
	Население, тыс.чел			Производство, тыс.тонн			Потребность, тыс.тонн		
	2015	2017	2019	2015	2017	2019	2015	2017	2019
Республика – всего	8551,2	8931,2	9313,8	217,7	248,7	272,5	513,0	535,8	380,0
В том числе									
Хатлонская область	3047,8	3198,5	3348,3	116,9	137,7	155,8	182,8	191,9	136,6

Источник: Агентства по статистике при Президенте Республика Таджикистан Статистический ежегодник Республики Таджикистан. – Душанбе, 2020. - С. 26, Статистический сборник Сельское хозяйство Республики Таджикистан. Душанбе. -2020. С. 270.

Примечание: расчёты произведены рекомендуемых физиологических в нормах потребления мяса мясных продуктах на душу населения до 2018 года составлял - 60 кг. По Постановлению Правительства Республики Таджикистан о «Рекомендуемых физиологических нормах потребления основных продовольственных продуктах на каждого жителя страны» от 31 августа 2018 года № 451, в мясо мясных продуктах составляет – 40,8 кг.

Как показывает анализ данных таблицы 1 показывает о том, что населения республики увеличилась за период 2015-2019 гг. на 108,9%, а по Хатлонской области на -109,5%, а потребность населения республики и региона в мясо и мясных продуктах по принятым в международных документах нормативов выросла на около 65,1 %. Можно отметить, что такому приросту обязаны росту населения региона, который в 2019 году составил - 3348,3 тыс.чел. или же на 109,5% больше чем с 2015 годом. Объем производства мяса во всех категориях хозяйств за 2019 год составил 272,5 тыс. тонн, что на 125,1% больше, чем за аналогичный период 2015 года, а объем производства -155,8 тыс. тонн, что на -133,2% больше чем с 2015 годом.

Рисунок 1. Формирование и развитие регионального мясного кластера

Также отметить, что эти приведенные расчеты констатирует емкость отечественного мясного рынка Республики Таджикистан и региона соответственно отвечающим нормам потребления мясо и мясных продуктов. Исследование показали, что влияет огромную значению Хатлонская область. Необходимо отметить, что по размеру среднедушевых доходов населения Хатлонский регион занимает одной из лидирующих мест среди регионов республики. На фоне аналогичной разницы в доходах населения более в 2, 1 раза и встречаются главные различия в среднедушевом потреблении мяса и мясных продуктов. Индикаторы роста реальных доходов и расходов населения Хатлонской области приводится в (табл. 2).

Необходимо отметить, что на неустойчивом положении продовольственного рынка и увеличении цен на мясо и мясопродукты воздействует и постоянное повышение цен на энергоносители, перевозки, несбалансированность в решении таких проблемы как: платежей и задолженности между поставщиками сельскохозяйственного сырья и перерабатывающими предприятиями. Индикаторы роста реальных доходов и расходов населения Хатлонской области приводится в (табл.2). Главное значительное источники денежных доходов в домашние хозяйства в 2019 году являлся трудовые доходы – 48,1% и поступления от продаж сельхозпродукции – 5,5%. Анализ показал, что в 2019 году соотношение средних доходов между десятипроцентными полярными группами составило 9,6 раз. Соответственно средние расходы населения за 2015 по 2019 годы увеличился за счет роста цен.

Таблица 2

Индикаторы роста реальных доходов и расходов населения Хатлонской области за период 2015-2019 гг. [7]

Показатели	Годы			2019 к 2015 в %
	2015	2017	2019	
Среднедушевые доходы (сомони/месяц)	337,52	409,78	439,10	130,0
Средняя номинальная зарплата, сомони	664,68	1171,72	1396,72	В 2,1 раза
Среднедушевые расходы (сомони/месяц)	306,71	358,49	376,62	122,7
Трудовые доходы (сомони в месяц)	155,08	196,98	213,98	137,9

Источник: Агентства по статистике при Президента Республики Таджикистан Статистический ежегодник Обследование бюджетов домашних хозяйств и данные текущей статистики// /Душанбе -2020.-С.94.

Анализ показал, что сельскохозяйственные предприятия вынуждены, покажется, что именно цены являются главным инструментом регулирования взаимодействующих факторов развития и продвинуть товаров на рынке.

Таким образом, для кластеризация мясного животноводства региона необходимо уменьшения издержек производства для расширения ассортимента мясо и мясной продукции за счет более дешевых и экономически доступных продуктов. В данном случае о необходимости стратегии формирования регионального мясного кластера и больше уделять внимание устремленностям межрегионального взаимодействия. Поэтому необходимо применение современной инновационной технологии и более тщательного подхода при разработке стратегии развития мясного кластера региона. Одним из важнейших форм управления сельскохозяйственными предприятиями региона в современных условиях выступает формирования кластерных образований, способствующие увеличению объема производства мясо, снижение себестоимости продукции, повышение производительности труда, снижение отток миграции, занятости сельского населения и решение вопросов продовольственной самодостаточности страны.

ЛИТЕРАТУРА

1. Агентства по статистике при Президента Республики Таджикистан Статистический ежегодник Обследование бюджетов домашних хозяйств и данные текущей статистики// /Душанбе -2020. -С.94.

2. Алтухов А.И. Вступление России в ВТО и проблемы развития ее сельского хозяйства [Текст]//А.И.Алтухов//Агропродовольственная политика и вступление России в ВТО: сб.ст.- М., 2003. - С.30-31. (Никонов. Чтения - 2003).
3. Гончаров В.Д., Котеев, С.В. Проблемы инновационного развития продовольственного комплекса. - М. Энциклопедия российских деревень, 2012. - 184 с.
4. Джабборов З.М., Махмадиев Ф.Б. Формирование и развитие регионального мясного кластера как основа обеспечения продовольственной безопасности//Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. 2018. № 7. С. 61-65.
5. Дьяков С.А., Горбунова Е.П. Совершенствование управления производственным процессом в мясомолочной отрасли//Современные научные исследования и разработки.- 2016.-№ 3 (3).-С.19-22.
6. Джабборов З.М., Махмадизода С.Б. и др. Концептуальные основы формирования регионального мясного кластера//Вестник Таджикского национального университета /Серия социально-экономического и общественных наук//Душанбе: № 10,- 2020. - С.122-127.
7. Козлов М.П., Региональные агропромышленные кластеры: методические аспекты формирования и развития в условиях инновационной экономики// «Экономика и социум» №2 (21) М.: 2016. – С.6-7. www.iupr.ru.
8. Папцов А.Г. Экономика аграрного сектора развитых стран в условиях мирового продовольственного кризиса. - М.: Гриф и К, 2009. - С.7-8.
9. Правительство Республики Таджикистан постановление о Концепции создания и развития агропромышленных кластеров в Республике Таджикистан на период до 2020-2040 года г. Душанбе, от 28 октября 2020 года, №566
10. Ушачев И.Г. Продовольственная безопасность России в рамках глобального партнерства. -М., Изд-во «ИП Насридинова В.В», 2013. - С.250.
11. Халина В.Ю. Продовольственная безопасность на разных уровнях экономической системы: категориально- понятийные аспекты//Экономика и социум. - М., 2014. - № 1(10).

КЛАСТЕРКУНОНИИ ЧОРВОДОРИИ ГЎШТИИ ВИЛОЯТИ ХАТЛОН ОМИЛИ АСОСИ ТАЪМИНИ ОЗУҚАВОРИИ МАМЛАКАТ

МАҲМАДИЗОДА РАЧАБАЛӢ БАЧАБЕК

унвонҷӯи институти иқтисод ва таҳлили системавии рушди кишоварзии АИКТ,
734020, Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Ҳаёти Нав, 306. тел: 904-40-01-02.

ҶАББОРОВА ЗАРРИНА МУТАФОҚУЛОВНА

ходими илмӣ институти иқтисод ва таҳлили системавии рушди кишоварзӣ,
АИКТ, 734020, Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Ҳаёти Нав, 306. тел: (+992) 985-42-19-91.
E-mail: fmakhmadiev.1986@mail.ru

Дар мақолаи мазкур кластерӣ чорводорӣ гӯшти вилояти Хатлон омили асоси таъмини озуқаворӣ мамлакат баррасӣ гардидааст. Ҳолати муносири рушди, талаботи ва таъмини истеҳсоли гӯшт ва маҳсулоти гӯштӣ минтақа таҳлил карда шудааст. Таҳқиқотҳо нишон додаанд, ки маҳсулоти гӯштӣ барои муҳими инсон сафедаи ҳайвонот

буда ҳамчун ҷузъҳои арзишманди хӯроки парҳези ба ҳисоб меравад. Бо зиёд намудани даромади аҳолии минтақа, талабот ва таъмини истеъмолкунандаро ба ин маҳсулот меафзояд ошкор шудааст. Пешиноҳод карда шудааст, ки як аз муҳимтарин шаклҳои идоракунии корхонаҳои кишоварзии минтақа ташаккули кластери соҳаи чорводоии гӯшти мебошад, ки ба зиёд намудани ҳаҷми истеҳсоли гӯшт, маҳсулноки, паст намудани нархи ба ин маҳсулот, паст намудани шиддати муҳочироти меҳнатӣ дар деҳот, шугли аҳоли ва масъалаҳои худтаъминикунии озуқавории мамлакатро мусоидат менамояд.

Калимаҳои калидӣ: кластер, маҳсулоти чорводорӣ, таъмин, таъмини озуқаворӣ, истеҳсоли гӯшт ва маҳсулоти гӯштӣ, минтақа.

CLUSTERING OF BEEF CATTLE BREEDING IN KHATLON REGION AS A BASIS FOR ENSURING FOOD SECURITY OF THE COUNTRY

MAHMADIZODA RAJABALI BACHABEK

Institute of economics and system analysis of agricultural development of the academy of agricultural sciences, applicant. 734020, Tajikistan, Dushanbe, st. Khaeti Nav, 306. Tel: (+992) 904-40-01-02.

JABBOROVA ZARRINA MUTAFOKULOVNA

Institute of economics and system analysis of agricultural development of the academy of agricultural sciences, researcher. 734020, Tajikistan, Dushanbe, st. Hayoti Nav, 306. Phone: (+992) 985-42-19-91. E-mail: fmakhmadiev.1986@mail.ru

This article examines clustering of beef cattle breeding in Khatlon region as a basis for ensuring food security of the country. Analyzed the current state of development, consumption and provision of meat and products in the region, the study showed that, meat products are an important source of animal protein and other valuable components in the food diet. Revealed that with an increase in income of the population of the region and increase the trends of consumer demand for this product. It has been proposed that one of the most important forms of management of agricultural enterprises of the region is the formation of clustering of meat animal husbandry, contributes to an increase in the volume of meat production, a decrease in prices for this product, an increase in productivity employment, of the rural population and solving food security issues.

Key words: clustering, beef cattle breeding, securing, food security, of meat and animals, production region.

МАҲАЛЛИСОЗИИ ТАЪЛИМОТИ БЕФОСИЛА ҲАМЧУН ОМИЛИ РУШДИ МУТАВОЗИНИ ИҚТИСОДӢ-ИҚТИМОИИ МИНТАҚАҲО

САФАРОВ АЛИШЕР ҲИКМАТУЛЛОЕВИЧ

ассистенти кафедраи иқтисоди миллӣ ва бехатарии иқтисодии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, 734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе, х. Рудакӣ 17,
тел: (+992) 918- 73-39-09 e-mail: alik.hs@mail.ru.

Дар мақола масъалаҳои асосии марбут ба таълимоти беофосила дар сатҳи минтақаҳои ҷумҳурӣ, ки дар шароити имрӯза чӣ дар сатҳи ҷумҳурӣ ва чӣ дар минтақаҳо зарур ва аҳамияти хоса доранд, оварда шудаанд. Дар таҳқиқоти мазкур фикру андешаҳои олимони хориҷиву ватанӣ дар робита бо таҳким ва пурзур намудани таълимоти беофосила дар сатҳи минтақаҳо бо нишон додани роҳу равиши сатҳи милливу байналмилалӣ ва нақши он дар рушди мутавозини иқтисодӣ-иҷтимоии минтақаҳо баён карда шудаанд.

Инчунин дар мақола таълимоти беофосилаи касбиро, чун занҷираи пурқуввати рушдбандаи фазои рушди зеҳнӣву касбии инсон баромад мекунад нишон дода, сохтори таълимоти беофосилаи касбӣ дар шакли расм пешниҳод шудааст. Дар баробари ин, нишондиҳандаҳои асосии алоқаманд ба рушди низомии таълимоти беофосила, ки омили асосии таъмини инкишофи мутавозини иқтисодӣ-иҷтимоии минтақаҳоро нишон медиҳанд, байён шудаанд.

Нишондиҳандаҳои асосии маҳаллисозии таълимоти беофосила, ки барои минтақаҳои алоҳида мамлакат зарурӣ ва саривақтӣ мебошанд, пешниҳод карда шудааст.

Калидвожаҳо: минтақа, рушди мутавозин, таълимоти беофосилаи касбӣ, Ҷумҳурии Тоҷикистон, инкишофи мутавозуни иқтисодӣ-иҷтимоӣ, маҳаллисозии таълимот, соҳаи маориф.

Дар шароити тағйирёбандагӣ ва демократикунонии таълимот маҳаллисозии низомии таълимот, таҳкими ҷузъҳои таркибии таълимоти сатҳи милливу минтақавӣ ва густариши мустақилияти муассисаҳои таълимӣ дар интиҳоби барномаҳои касбӣ-таълимии зарурӣ дар шароити минтақаҳои алоҳида, аҳамияти муҳим дорад.

Маҳаллисозӣ яке аз самтҳои бартариятноки ислоҳоти ҷомеаи навин ва давлат, дар қараёни амалишавии якҷояи ду тамоюл-таҳкими ягонагӣ ва тамомияти марзӣ ва баланбардории сатҳи мустақилият ва инкишофи комплекси минтақаҳо дар соҳаҳои мухталифи ҳаёти иқтисодӣ-иҷтимоӣ, аз ҷумла таълимоти беофосилаи касбӣ ба шумор меравад. Маҳаллисозии таълимот - принсипи рушди таълимоти минтақа, тамоюлҳои умумиминтақавии инкишофи иҷтимоӣ-фарҳангии ҷомеа, эътирофи беназири навъҳои фарҳангҳои миллӣ ва минтақавӣ, ягонагӣ ва якпорчагии онҳоро муайян мекунад.

Дар ин пасманзара таҳти мафҳуми фазои таълимоти минтақавӣ маҷмӯи институтҳои илмӣ, таълимӣ, фарҳангӣ ва маърифатӣ, иқтисодӣ, воситаҳои ахбори оммаи ба таълим нигаронидашуда, аҳли ҷомеа, ки дар ҳалли мушкилоти таълимоти иштирок мекунанд, инчунин стереотипҳои иҷтимоию психологӣ, ки рафтори одамонро

дар робита бо таҳсил, дар як минтақаи муайян фаъолият мекунад, фаҳмида мешавад. [4, с. 225]

Инчунин қобили ёдоварист, ки донишманди тоҷик, ки дар самти таҳқиқоти мазкур саҳми назаррасе гузоштаанд, профессор Ғаниев Т.Б., дар китоби 11-уми худ «Менеҷмент- таълимоти бефосилаи касбӣ-электронӣ» перомунӣ мавзӯи мазкур менависад: «Қомаи инсонӣ дар асри XXI собит намудааст, ки имрӯз дар рушди иқтисодиву иҷтимоии дилхоҳ давлати ҷаҳонӣ танҳо ва танҳо инсонӣ рушдёфтаи касбӣ метавонад фаъолу таъсиргузору мондагор бошад. Вобаста аз ин системаи бефосилаи таълимоти касбӣ дар як занҷираи пурқуввати рушдбанда ва фазои рушди зеҳнӣ касбӣ хунарии инсонӣ дар сайёра ташаккул ёфтааст, ки масоили инкишофи ҷомеа роғир буда, самаранокии меҳнати касбии эҷодиву хунариро пурра таъмин месозад». [1, с. 25]

Таълимоти бефосилаи касбӣ, ки чун занҷираи пурқуввати рушдбандаи фазои рушди зеҳнӣ касбии инсон баромад мекунад дар расми- 1 оварда шудааст.

Расми 1. Соҳтори таълимоти бефосила

Хусусиятҳои инкишофи фазои таълимоти минтақа дар бисёр ҳолатҳо аз талаботи аҳолии минтақа нисбат ба таълимот вобастагӣ дорад. Онҳо интиҳоби барномаҳои таълимӣ, ҷойгиршавии муассисаҳои таълимӣ, муносибати муассисаҳои давлатӣ ва ғайридавлатӣ, шаклҳо ва намудҳои мактабҳо ва муассисаҳои таълимӣ муайян мекунад. Инкишофи иқтисодии минтақа, ҳолати молиявии онҳо, сатҳи даромад, соҳтори миллий ва динии аҳоли, анаҳои фарҳангӣ, шароитҳои иқлимӣ ва географӣ- ин омилҳои фазои таълимотӣ аз бисёр ҷиҳатҳо талаботи таълимоти касбии шахсиро ба танзим мебарорад. Интиҳоби ояндаи касбӣ, самтҳои баландардории тақмили ихтисос, бозомӯзи, сатҳи дониш на танҳо аз манфиат ва қобилиятҳои шахсӣ, балки инчунин аз он имкониятҳои касбӣ ва ихтисосии шахсият, дар минтақаҳои алоҳида вучуд доранд, вобастагӣ доранд.

Таълимоти бефосиларо зарур аст ҳамчун система, ки на танҳо таъмини мақсадҳои махсуси таълимоти, балки мақсадҳои, ки ба инкишофи комплекси минтақа алоқамандӣ доранд, дида бароман мумкин аст. Дар ин росто, қобили қайд аст, ки инкишофи таълимоти бефосила ҳамчун шакли

ташкили инкишофи минтақа, ҳоло он, ки ин вазифаи мустақими низоми таҳсилоти бефосила нест, дида баромадан мумкин аст. Бо вучуди ин, фаъолияти мақсадноки муассисаҳои таълимиро дар доираи лоиҳаҳои иқтисодӣ-иҷтимоӣ ва барномаҳои инкишофи минтақа ва дар ин замина низоми таҳсилоти миёнаи касбӣ дар бар мегирад.

Низоми ҳозираи таълимоти бефосилаи минтақавӣ чунин нишондиҳандаҳои хоси таълимоти, чун кушода будан, яъне дастраси дар гирифтани маълумоти касбӣ барои ҳамаи хоҳишмандон, новобаста аз сини сол ва таҳасуси таълимӣ, муттасилӣ, ки сохтори пайдарпайӣ, муносибатҳо ва вобастагҳои бо ҳам алоқаманди раванди таълимиро мувофиқи сатҳҳо ва марҳилаҳои таълим дар назар дорад ва пайдарҳамӣ ҳамчун имконияти мақсаднок ва мунтазами барқароршавии касбият ва инкишофи шахсият дар давоми тамоми умр дар муассисаҳои таълимӣ ва ҳам дар худомӯзӣ дошта бошанд.

Ин тавсифи низоми таълимоти бефосила дар сатҳи минтақа бо ҳамдигар алоқаманданд ва мавҷудияти онҳо инкишофро нишон медиҳад, яъне гузариши низомҳо ба ҳолати навро дар назар дорад.

Алоқамандии элементҳои низоми минтақавӣ дар асоси принципҳои ихтиёрӣ, илмӣ ва мақсаднок сохта мешаванд. Ташаккулёбии оқилонаи алоқаҳои минтақавӣ ва байни муассисаҳои таълимӣ то ҳадди имкон барои истифодаи самараноки захираҳои молиявӣ шароити мусоид фароҳам меоранд.

Дар шароити ҳозира дигаргуниҳои бисёр дар низоми таҳсилоти минтақавӣ, ки ба тафриқа ва ҳамгироии муассисаҳои таълимӣ ва хизматрасонӣ рабт доранд, рӯй медиҳанд. Дар минтақаҳо гимназияҳо, литсейҳо, колечҳо, донишгоҳу донишқадаҳо, ки маълумоти босифати замонавӣ дода, хизматрасониҳои таълимӣ аз ҷумла таълимоти иловагии пас аз хатм, дар асоси талаботҳои аҳоли, давлат, бозори меҳнат ба вучуд омада, ва дар системаи таълимоти сатҳи минтақавӣ сохторҳои таълимоти ғайридавлатӣ ба миён омада истодаанд. [5, с. 28]

Дар ин ҳолат, бояд амали объективона муайяншудаи тамоюлҳои муқобилро дар назар дошт, ки барои марҳилаи кунунии инкишофи таълимоти бефосила махсус гардонида шудаанд. Амали якуми объективонаи муайяншуда ин ҳифзи фазои ягонаи таълимотӣ дар Тоҷикистон мебошад.

Омезиши бартаридоштаи ин тамоюлҳо аз он далел бармеоянд, ки таҳсилот ин на танҳо соҳаи хоҷагии халқ, инчунин соҳаи иҷтимоӣ-фарҳангӣ, фаъолият ва инкишофи характери ҳудудӣ ва байнисоҳавӣ дошта, ки манфиатҳои бевосита ва бавоситаи ҷомеа, давлат, минтақаҳо, маҳаллҳо нишон медиҳад.

Бинобар ин, сиёсати давлатии соҳаи маориф дар маҷмӯъ, сиёсати минтақавии соҳаи маориф ҳамчун қисми таркибӣ, ҳамчун объекти идоракунии ҳокимияти давлатӣ ва мақомоти маҳаллӣ баромад мекунад.

Ба андешаи мо, самтҳои зиёди инкишофи муносибати яққоии ҳокимияти давлатӣ ва мақомоти маҳаллӣ дар сиёсати минтақавии таълимотӣ, ки дар марҳилаи ҳозира бартариатнок ҳисобида мешаванд, ҷудо карда шудаанд. Яке аз ин таносубҳо, ки дар қонунгузориҳои соҳаи маориф ва созишномаҳои байни ҳокимияти давлатӣ ва субъектҳои маҳаллӣ омада шудаанд, ин ғайримарказонидани идоракунии сатҳи минтақавии маориф ба шумор меравад.

Дар навбати худ, додани қисми ваколатҳо ба мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва мақомоти маҳаллии идоракунии соҳаи маориф ба субъекти Ҷумҳурии Тоҷикистон имкон медиҳад, ки ташкили мақомоти ягонаи идоракунии ва ҳамроҳангсозии фаъолияти системаи умумӣ ва касбии таҳсилоти минтақавӣ новобаста аз тобеияти идоракунии ташкил намоёнд. Ин имкон медиҳад, ки барои ҳамгироии амиқи муассисаҳои таълимии тобеи ҷумҳурӣ бо муассисаҳои таълимоти мақомоти маҳаллӣ мусоидат намояд.

Мақсаднок мебуд, агар назди ҳокимияти давлатӣ ва мақомотҳои идоракунии ба фаъолияти таълимоти бефосилави нигаронида шуда, Шӯроҳои ҷамъияти ва нозиротӣ ташкил карда мешуданд.

Қайд накардан ғайри имкон аст, дар ҳоли ҳозир болоравии нақши мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳотро дар сиёсати таълимоти минтақавӣ, шоистаи зикр аст, инчунин оиди зарурати додани як қисми ваколати мақомоти маҳаллӣ ба мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот дар он ҳаҷме, ки тавони иҷроиши онро доранд. Фазои таълимотӣ чи дар сатҳи ҷумҳуриявӣ ва чи маҳаллӣ ба танзими давлатии амиқ ниёз доранд.

Рушди нобаробари низоми таҳсилоти бефосилаи касбии сатҳи минтақавӣ метавнад чунин оқибатҳои иҷтимоӣ дошта бошад ба монанди зиёдшавии ҳорочотҳои соҳаи маориф, паст шудани қобилияти идоракунии системаи маориф, сифат ва самаранокии чараёнҳои таълимотӣ, сатҳи зиндагии аҳоли, сатҳи маълумотнокии аҳоли, ҳифзи иҷтимоии кормандони соҳаи маориф ва афзоиши шиддати иҷтимоӣ дар ҷомеа, бадшавии ҳолати демографӣ ва ғ.

Миёни нишондиҳандаҳои асосӣ, ки нобаробарии рушди низоми маорифро нишон медиҳанд, мавҷудияти базаи меъёрӣ- ҳуқуқии шарикӣ иҷтимоӣ, мавҷудияти мақоми ҳуқуқии муассисаҳои таълимӣ, мавҷудият ва иҷрои таъбиқи барномаҳои минтақавӣ рушди маориф ва дигар барномаҳои мақсаднок, тақсимои баробари ҳатмкунандагон, мавҷудияти муассисаҳои инфрасохтори зарурӣ, сатҳи таҳасусии ҳайати омӯзгоронро қайд кардан аз манфиат ҳолӣ нест.

Муқоисаи нишондиҳандаҳои дар боло овардашуда, имкон медиҳанд, ки пайдоиши оқибатҳои манфии иҷтимоӣ муайян карда шаванд.

Ин барои кормандони ҳайати роҳбарикунандаи соҳаи маориф имкон медиҳад, ки қарорҳои идоракуниро оиди кам кардани эҳтимолияти ба вӯкуъ омадани оқибатҳои манфии иҷтимоӣ зимни коркарди ҳадафҳои стратегияи рушди соҳаи маориф коркард намоянд. [2, с.38]

Самтҳои асосии маҳаллисозии таълимот инҳоянд:

1. Мавқеи талаботи шахсӣ оиди инкишофи фарҳанги азхудкунӣ ва таълимоти касбӣ;
2. ташаккули фазои ягонаи таълимоти минтақавӣ бо назардошти хусусиятҳои мушаххаси минтақа (демографӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва ғ) зимни ташкили фаъолияти низоми маориф;
3. муайян намудани соҳаҳои ба фаъолияти таълимотӣ ҳамчун омили фаъоли инкишофи минтақа бо назардошти ананаҳои географӣ, табиӣ, иқтисодӣ, таърихӣ, фарҳангӣ, миллий алокаманд.

Маҳаллисозии таълимот - ин чараёни ҳамбастагии манфиатҳои низоми таълимот ва минтақа, ташаккулёбии хусусиятҳои хос дар муҳити таълимот ва ба дастории низоми худии сатҳи таҳсилот дар минтақа, ин табил додани соҳаи маориф ба омили муҳими инкишофи иқтисодӣ-иҷтимоии минтақа мебошад.

АДАБИЁТ

1. Ганиев Т.Б. Менечмент. Иборат аз 11 китоб. Китоби XI. Душанбе: «Ирфон», 2017, 454 с.
2. Иманова А. Дистанционное обучение в системе повышения квалификации педагогов / Алия Иманова. - М.: LAP Lambert Academic Publishing, 2019.- 188 с.
3. Балыхин Г.А., Беляков, С.А., Вагунин, З.В. и др. Оценка и управление социальными рисками, связанными с неоднородностью развития образовательных систем субъектов Российской Федерации [Текст]/Г.А. Балыхин, Университетское управление. 2002, № 3 (22), -С. 38-41.
4. Кадакин В.В. Формирование современной образовательной политики: национально-

региональный аспект: диссертация кандидата педагогических наук [Текст]/В.В. Кадакин.- М., 2002, -176 с.

5. Кисляков П. А. Аудиовизуальные Технологии Обучения / Кисляков Павел Александрович. - Москва: РГГУ, 2019. - 143 с.

6. Ксензова Г. Ю. Инновационные технологии обучения и воспитания школьников. Учебное пособие / Г.Ю. Ксензова. - М.: Педагогическое общество России, 2019. - 128 с.
Ксензова Г.Ю. Инновационные технологии обучения и воспитания школьников / Г.Ю. Ксензова. - М.: Педагогическое общество России, 2017. - 972 с

7. Шабалин Ю.Е. Система образования региона в условиях трансформирующегося регионального образовательного пространства [Текст] /Ю.Е. Шабалин, Россия как трансформирующееся общество: экономика, деловая культура, управление. – М., 2003, С. 225 – 230.

8. Якимчук К.Д. Образовательная система России: противоречия и потребности [Текст]// К.Д. Якимчук, право и образование. – 2000, № 5, -С. 28-35.

РЕГИОНАЛИЗАЦИЯ НЕПРЕРЫВНОЕ ОБУЧЕНИЕ КАК ВАЖНЫЙ ФАКТОР СБАЛАНСИРОВАННОГО СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНА

САФАРОВ АЛИШЕР ХИКМАТУЛЛОЕВИЧ

ассистент кафедры национальной экономики и экономической безопасности факультета
экономики и управления Таджикского национального университета, 734025, Таджикистан, г.
Душанбе, пр. Рудаки 17. тел: (+992) 918- 73-39-09 e-mail: alik.hs@mail.ru.

В статье приведены основные проблемы касающихся непрерывного профессионального обучения являющиеся значимым и необходимым на региональном, республиканском уровнях. В данной исследовании рассмотрены концепция зарубежных и отечественных ученых об укреплении и взаимоотношении непрерывного профессионального обучения и пути развития на национальном и международном уровнях и их роль в сбалансированном социально-экономическом развитии регионов.

Также, в статье непрерывное профессиональное обучение рассматривается как взаимосвязь пространственного профессионально-интеллектуального развития человека, структура дистанционно-профессионального обучения приводится в форме рисунка. В том числе, рассматриваются основные показатели развития системы дистанционного обучения, как основной фактор обеспечивавший сбалансированного социально-экономического развития регионов.

В целом, предлагается основные показатели регионализации дистанционного обучения, которое является необходимым и востребованным в отдельных регионах страны.

Ключевые слова: *регион, сбалансированное развитие, непрерывное профессиональное обучение, Республика Таджикистан, сбалансированное социально-экономическое развития, регионализация образование, сфера образования.*

REGIONALIZATION LIFELONG LEARNING AS AN IMPORTANT FACTOR OF BALANCED SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE REGION

SAFAROV ALISHER KHIKMATULLOEVICH

assistant of the department of national economy and economic security, faculty of economics and management,
Tajik National University, 734025, Tajikistan, Dushanbe, Rudaki Ave. 17. tel: (+992) 918- 73-39-09 e-mail:
alikh.s@mail.ru.

The article presents the main problems related to continuous vocational training, which are significant and necessary at the regional, republican levels. This study examines the concept of foreign and domestic scientists on the strengthening and relationship of lifelong vocational training and development paths at the national and international levels and their role in the balanced socio-economic development of regions.

Also, in the article, continuous vocational training is considered as the relationship of the spatial professional and intellectual development of a person, the structure of distance vocational training is given in the form of a picture. In particular, the main indicators of the development of the distance learning system are considered, as the main factor that ensured the balanced socio-economic development of the regions.

In general, the main indicators of regionalization of distance learning are proposed, which is necessary and in demand in certain regions of the country.

Key words: region, balanced development, continuous vocational training, the Republic of Tajikistan, balanced socio-economic development

УДК: 336.7

НАҚШИ КЛАСТЕРҲОИ САНОАТӢ ДАР РУШДИ БОЗОРИ МЕҲНАТ

БАХТИЁРИ РАҶАБМУРОД

ассистенти кафедраи менеҷмент ва маркетинги Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, 734025,
Тоҷикистон, ш. Душанбе, х. Рӯдакӣ 17, тел: (+ 992) 988209299.

E-mail: baxiyori.rachabmurod.90@mail.ru

Дар мақолаи мазкур раванди ташиаккулёбии кластерҳои саноатӣ ва нақши он дар рушди бозори меҳнат мавриди омӯзиш ва тадқиқот қарор гирифтааст. Бояд қайд кард, ки кластер ҳамчун надидаи нав дар иқтисодиёт бо ҳамҷояшавии корхонаҳои истеҳсолӣ вобастагӣ дорад, ки маблағгузоришро талаб менамояд. Дар ин асос кластер дорои хусусияти фаъолияти инноватсионии истеҳсолӣ мебошад, ки метавонад рақобатпазирии корхонаҳоро дар сатҳи минтақавӣ таъмин намояд.

Калидвожаҳо: кластери саноатӣ, бозори меҳнат, қувваи корӣ, рақобатпазирии минтақавӣ, принципи устувории ҳамкориҳои иқтисодӣ, ҳавасмандгардонии рушди кластер, сиёсати кластерӣ, ҷанбаҳои ташиаккулёбии кластер.

Дар шароити вусъатёбии муносибатҳои иқтисодию иҷтимоии хоҷагии ҷаҳон бозори меҳнат яке аз ҷанбаҳои муҳим шуморида мешавад. Бозори меҳнат барои муайян намудани рейтингҳои ҷаҳонии фаъолияти иқтисодию иҷтимоии кишвар нишондиҳандаи муҳим ба ҳисоб меравад.

Бо ташабуси Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон эълон гаштани ҳадафи чоруми миллии саноатикунони босуръати кишвар, яке аз барномаҳои стратегии рушди соҳаҳои асосии саноати кишвар ба ҳисоб рафта, ҳамчунин барои лоиҳаҳои сармоягузорӣ, таъмини самаранокӣ ва сифати онҳо, ҷалби сармояи мустақим, бунёди корхонаҳои нави истеҳсоли ва ташкили ҷойҳои кории нав зарур шуморида мешавад.

Бояд қайд намуд, ки дар соҳаи саноати кишвар аини замон «Стратегияи рушди саноат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030» амал менамояд, ки ба таъмини ҷанбаҳои рақобатпазирии соҳаҳои саноат, ташкилшавии корхонаҳои нави истеҳсоли, таъсисёбии ҷойҳои нави корӣ, талабот ба касбҳои нав ва гузариши иқтисодии кишвар аз шакли тавлидкунандаи ашёи хом ба истеҳсолкунандаи маҳсулоти ниҳой замина мегузорад.

Дар барбари ин бояд қайд кард, ки ташаккулёбӣ ва рушди кластерҳои саноатӣ яке аз падидаҳои инноватсионӣ ба шумор рафта дар рушд ва таъмини бозори меҳнат нақши калидӣ дорад.

Кластери агросаноатӣ дорои фазои мураккаби иқтисодӣ мебошад, ки аз як тараф истеҳсолкунандагони маҳсулоти кишоварзӣ, корхонаҳои коркарди ашёи хом, корхонаҳои тичоратӣ ташкилотҳои хизматрасонӣ, молиявӣ, муассисаҳои таҳсилоти олӣ ва институтҳои илмӣ-таҳқиқотиро алоқаманд намуда, аз тарафи дигар дар асоси истифодаи умумии захираҳо ва имкониятҳои минтақа самаранокӣ иловагиро (синергетикиро) ба якдигар таъмин менамоянд [6, с. 94].

Таҷрибаи давлатҳои тараққикарда исбот намудаанд, ки бо ташаккулёбии кластерҳои саноатӣ, бозори меҳнат рушд намуда бо ташкилшавии ҷойҳои нави корӣ, талабот ба касбҳои нав, парешон нашудани кадрҳо, ва ғайраҳо мусоидат менамояд.

Тағиротҳои глобалии ҷаҳонӣ имрӯза ва босуръат авҷ гирифтани ташаккули илмию техникӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои ташаккул ва инкишофи иқтисодӣ ва иҷтимоӣ минтақавӣ коркард ва дар амал ҷорисозии концепсияҳои навро талаб менамояд, ки ба ҷараёни стратегии рушди босуръати корхонаҳои саноатӣ мусоидат менамояд.

Инкишоф ва рушди кластерҳои саноатӣ дар ҷумҳурӣ метавонанд ба таъсисёбии ҷойҳои нави корӣ мусоидат намянд.

Ин раванд дар ҷумҳурии мо падидаи нав буда дар ҳоли таъсисёбӣ қарор дорад. Бо таъсисёбии кластерҳои саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон (ҶТ) метавонад иқтисоди истеҳсолии маҳсулотҳои КАС, саноати истеҳсолии хӯрокворӣ, саноати коркардро зиёд намуда, ҷанбаҳои рақобатпазирии ҷумҳуриявӣ, минтақавӣ, таъмини талаботи бозори дохилӣ ва содироти маҳсулотҳоро зиёд намояд, ки ин метавонад ҷиҳати бавучудомадани ҷойҳои нави корӣ мусоидат намояд. Махсусан ҳангоми бавучудомадани занҷираи ҳамбастагии кластерӣ шумораи зиёди корхонаҳо ташкил мешавад, сатҳ ва сифати хизматрасониҳо афзун гардида, боиси пайдошавии касб ва ихтисосҳои нав дар бозори меҳнат мегардад, ки ба рушди он замина мегузорад. Дар шароити ҷаҳонишавии иқтисодӣ ва пурзуршавии рақобати байналхалқӣ пешрафта ва ташаккули иқтисодии имрӯзаи ҶТ аз қобилиятҳои рақобатнокии иқтисодии соҳавӣ ҳар як манотикҳои алоҳидаи худ аз бозори байналхалқӣ вобаста мебошад.

Кластерҳо метавонанд ба таври табиӣ ва сунъӣ сохта шаванд. А. Мигранян механизми ташкилшавии кластерҳои табииро чунин тавсиф медиҳад:

«... як ё якчанд ширкатҳо, ки дар бозори ҷаҳонӣ рақобатпазироиро соҳиб шудаанд, таъсиррасонии худро ба муҳити наздик паҳн менамояд: таъминкунандагон, рақибон. Дар навбати худ мувафаксиятҳои муҳит ба рушди рақобатпазирии ширкати мазкур таъсир мерасонад. Дар маҷмӯъ шӯрои кластери ширкатҳо, соҳаҳои бо ҳам наздики алоқаманд, ки дар натиҷа рақобатпазирии пурраи якдигарро таъмин мекунад» [1, с.10]. Ў қайд мекунад, ки барои иқтисодии давлат кластер нақши нуқтаи рушди бозори дохилӣ ва байналхалқиро мебозад.

Нақши муассирро дар соҳаи саноати хӯрокворӣ саноат маҳсулотҳои хоҷагии қишлоқ ишғол менамоянд, ки дар шароити имрӯза падидаи асосии таъминоти некуахволии мардум баромад менамояд. Раванди ташаккулёбӣ ва рушди кластерҳо ба инкишофи соҳаи соҳибкорӣ, ташкилшавии корхонаҳои хурду миёна, ҷалби сармояҳои мустақими хориҷӣ, рушди инфрасохтори инноватсионӣ, рушди истеҳсолот ва содирот, инкишофи соҳаҳои саноати кишвар, хизматрасониҳо ва ғайра мусоидат мекунад.

Ташаккулёбии кластерҳои саноатӣ дар минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон аз марҳилаҳои зерин иборат мебошад:

1. Таъсисдиҳии шӯрои фаъоли Ҳамоҳангсозии кластери саноатӣ.
2. Таъсиси агенти шабакавӣ (маркази идоракунии);
3. Муассисаҳои илмию таълимӣ;
4. Таъминкунандагон.
5. Истеҳсолкунандагони маҳсулотҳои саноатӣ.
6. Марказҳои стандартизатсиякунонӣ, метрологӣ ва сертификатсиякунонӣ, ташхисгоҳҳо.
7. Истеъмолкунандагон.
8. Хизматрасониҳо.
9. Дастгириҳои молиявӣ (бонкҳо).
10. Логистика.

Ҷумҳурии Тоҷикистон барои ташаккул ва рушди ин соҳа пеш аз ҳама бояд системаи мушаххаси стратегӣ қорӣ намояд, ки маблағгузорӣ, ҳавасандгардонӣ ва функцияи назорату танзимро иҷро карда тавонад. Бо таъсисбии занҷираи кластерӣ дар минтақа ҷанбаи рақобатпазирӣ ва сифатӣ маҳсулоти саноати хӯрокворӣ таъмин гашта содирот зиёд мешавад ва метавонад сатҳи даромадноки ба пуррагӣ тағир ёбад. Ба ин васила чараҳои кластеризатсияи корхонаҳои саноати истеҳсолий барои Ҷумҳурии Тоҷикистон яке аз омилҳои басо муҳим ба шумор меравад, ки метавонад бо имкониятҳои иқтисодии мачуда дар муддати кӯтоҳ тамоми ҷанбаҳои рақобатпазирӣ таъмин намояд.

Бояд таъкид кард, ки кластери саноатиро ҳамчун шакли ҳамчояшавии муносири корхонаҳо, ташкилотҳо дар сатҳи минтақаҳо баррасӣ намуда, қайд намудан мумкин аст, ки ба рушди иқтисодиву иҷтимоии минтақа мусоидат намуда, метавонад ҳамчун ҷанбаи афзалиятнок ва рақобатнок дар сатҳи бозори ҷаҳонӣ ҳисобида шавад ва ба ташкилшавии корхонаҳои нави истеҳсолӣ, таъсисҷабии қойҳои нави қорӣ, ҷалби сармояҳо, таъмини бозори дохилии кишвар бо маҳсулотҳои асосии ниёзи мардум мусоидат менамояд.

АДАБИЁТ

1. Агафонов В.А. Кластерная стратегия: системный подход // Экон. наука современной России. — 2010.
2. Барномаи саноатикунони босуръати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020-2025
3. Бойцов А.С., Костяев А.И. К вопросу о теории кластеров и кластерном подходе // Экономика с.-х. и перераб. предприятий. — 2009.
4. Мигранян А. Теоретические аспекты формирования конкурентоспособных кластеров в странах с переходной экономикой. - М., 2002.
5. Стратегия рушди саноат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030
6. Сатторов Ё.А., Шукуров Қ.И. Ҷанбаҳои назариявӣ ва ташаккули сохтори кластерҳои агросаноатии минтақавӣ//Тоҷикистон: иқтисод ва идора. Маҷаллаи илмӣ Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Душанбе.2021№1. – С. 94.

РОЛЬ ПРОМЫШЛЕННЫХ КЛАСТЕРОВ В РАЗВИТИЕ РЫНКА ТРУДА

БАХТИЁРИ РАДЖАБМУРОД

ассистент кафедры менеджмента и маркетинга Таджикского национального университета, 734025,
Таджикистан. г. Душанбе, пр. Рудаки 17, тел: (+992) 988209299.
E-mail: baxiyori.rachabmurod.90@mail.ru:

В статье исследуется процесс формирования промышленных кластеров и их роль в развитии рынка труда. Следует отметить, что кластер как новое явление в экономике связан с интеграцией производственных предприятий, что требует финансирования. Исходя из этого, кластер имеет характер инновационной производственной деятельности, которая может обеспечить конкурентоспособность предприятий на региональном уровне.

Ключевые слова: промышленный кластер, рынок труда, рабочая сила, региональная конкурентоспособность, принцип устойчивого экономического сотрудничества, стимулирование развития кластера, кластерная политика, аспекты формирования кластера.

ROLE OF INDUSTRIAL CLUSTERS IN LABOR MARKET DEVELOPMENT

BAKHTIYORI RAJABMUROD

assistant of the department of management and marketing, Tajik National University, 734025, Tajikistan.
Dushanbe, h. Rudaki 17, tel: (+992) 988209299.
E-mail: baxiyori.rachabmurod.90@mail.ru:

The article examines the process of formation of industrial clusters and their role in the development of the labor market. It should be noted that the cluster as a new phenomenon in the economy is associated with the integration of manufacturing enterprises, which requires funding. Based on this, the cluster has the character of innovative production activities that can ensure the competitiveness of enterprises at the regional level.

Key words: industrial cluster, labor market, labor force, regional competitiveness, the principle of sustainable economic cooperation, stimulating cluster development, cluster policy, aspects of cluster formation.

МАЪЛУМОТ БАРОИ МУАЛЛИФОН

Мақолаҳои илмие, ки барои чоп ба маҷалла пешниҳод мегарданд, бояд ба талаботи зерин ҷавобгӯ бошанд: а) мақолаи илмӣ бояд бо назардошти талаботи муқаррарнамудаи маҷалла омода гардида бошад; б) мақола бояд натиҷаи таҳқиқоти илмӣ бошад; в) мавзӯи мақола бояд ба яке аз самтҳои илмӣ маҷалла мувофиқат намояд.

Мақолаҳо бо ёрии системаи «AntiPlagiat» барои муайян намудани дараҷаи аслияти матн санҷида мешаванд. Мақолаҳое, ки дар матни онҳо маводи дигар муаллифони бе иқтибосоварӣ истифода шудаанд, ба баррасии марҳилаҳои навбатӣ пешниҳод намегарданд ва ин гуна мақолаҳо ба чоп роҳ дода намешаванд.

Талабот нисбат ба таҳияи мақолаҳои илмӣ:

Матни мақола бояд дар формати Microsoft Word омода ва бо ҳуруфи Times New Roman таҳия гардида, дар матн ҳаҷми ҳарфҳо 14, ҳошияҳо 2,5 см ва фосилаи байни сатрҳо бояд 1,15 мм бошад.

Ҳаҷми мақола бо формати А4 бо назардошти рӯйхати адабиёти истифодашуда ва аннотатсияҳо аз 10 то 15 (на бештар аз 20 саҳифа) саҳифаро бояд дар бар гирад.

Сохтори мақола бояд бо ин тартиб таҳия гардад:

- индекси УДК (индекси мазкурро аз дилхоҳ китобхонаи илмӣ дастрас намудан мумкин аст);
- номи мақола;
- насаб ва дар шакли ихтисор ном ва номи падар (намуна: **ШАРИФОВ ШАРИФ ШАРИФОВИЧ** ва набояд шумораи муаллифон аз 3 нафар бештар бошад);
- номи муассисае, ки дар он муаллифи мақола кору фаъолият менамояд, индекси почтаи электронӣ, мамлакат, телефон ва почтаи электронӣ;
- матни асосии мақола;
- аннотатсия ва калидвожаҳо;
- номи мақола, аннотатсия ва калидвожаҳо бояд бо се забон (тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ) таҳия гарданд. Аннотатсия набояд камтар аз 150-200 калима буда, калидвожаҳо дар ҳаҷми аз 7 то 10 номгӯ бояд таҳия карда шаванд ва дар аввали мақола оварда шаванд;
- рӯйхати адабиёти истифодашуда бояд аз 10-20 номгӯи адабиёти илмие иборат бошад, ки дар 15-20 соли охир таълифу таҳия ва нашр шудааст (соли нашрашон аз соли 2000 боло бошад). Номгӯи адабиёти аз 15-20 сол пештар банаҳррасида набояд беш аз 10%-и рӯйхати адабиёти мақоларо ташкил диҳад. Рӯйхати адабиёти истифодашуда бояд дар асоси талаботи ГОСТ 7.1-2003 ва ГОСТ 7.0.5-2008 ва бо ду шакл таҳия гардад: 1) ба забони аслии китоб (тоҷикӣ, русӣ, англисӣ) ва 2) тарҷумаи ҳама номгӯи адабиёт ба забони англисӣ.
- дар охири мақола бо се забон (тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ) маълумот дар бораи муаллиф ва ё муаллифон бо тартиби зерин нишон дода шаванд: насаб, ном ва номи падар (пурра), дараҷаи илмӣ ва унвони илмӣ (агар бошанд), номи муассисае, ки дар он муаллиф кору фаъолият менамояд, вазифаи ишғолнамуда, телефон, e-mail, нишони ҷойи кори муаллиф.

Ҳангоми иқтибосоварӣ адабиёти истифодашуда ва саҳифаи мушаххаси он бояд дар қавси чаҳоркунча [] нишон дода шаванд.

Нақшаҳо, схемаҳо, диаграммаҳо ва расмҳо бояд сафеду сиёҳ буда, рақамгузорӣ карда шаванд. Инчунин, онҳо бояд бо забонҳои русӣ ва англисӣ номи шарҳдиҳанда дошта бошанд.

Дар баробари пешниҳоди шакли электронии мақола пешниҳоди шакли ҷопии он дар як нусха ҳатмӣ мебошад.

Мақолаҳое, ки аз ҷониби муқарризон ба ҷоп тавсия намешаванд, на дар маҷалла нашр мегарданд ва на ба муаллифон баргардонда мешаванд.

ИНФОРМАЦИЯ ДЛЯ АВТОРОВ

Все поступающие в редакцию журнала научные статьи должны соответствовать следующим требованиям: а) статья должна быть написана с соблюдением установленных требований журнала; б) статья должна быть результатом научных исследований; в) статья должна соответствовать одному из направлений (разделов) журнала.

Все поступающие в редакцию материалы проверяются на наличие заимствований из открытых источников (плагиат), проверка выполняется с помощью системы «Antiplagiat». Статьи, содержащие элементы плагиата, автоматически снимаются с рассмотрения, а авторы лишаются возможности опубликовать свою работу в журнале.

Требования к оформлению научных статей:

Статья должна быть подготовлена в формате Microsoft Word, шрифтом Times New Roman, кегль 14, поля 2,5 см со всех сторон, интервал 1,15.

Объем статьи (включая аннотацию и список литературы) должен быть в пределах от 10 до 15 стр. формата А4 (не более чем 20-и страниц).

Статья должна иметь следующую структуру:

- индекс УДК (индекс можно получить в любой научной библиотеке);
- название статьи;
- фамилия и инициалы автора (ов) (например, **ШАРИФОВ ШАРИФ ШАРИФОВИЧ**);
- название организации, в которой работает автор статьи, почтовый индекс, страна, телефон и электронная почта;
- основной текст статьи;
- аннотация и ключевые слова
- название статьи, аннотация и ключевые слова оформляются на трех языках (на таджикском, русском и английском языках). Аннотация не должна быть меньше 150-200 слов, ключевые слова оформляются в объеме от 7 до 10 слов или словосочетаний;
- список использованной литературы (не менее 10-20 наименований научной литературы) должны быть за последние 15-20 лет (издания не ранее 2000 г.), более ранние ссылки не должны превышать 10%. Список литературы оформляется согласно требованиям ГОСТ 7.1-2003 и ГОСТ 7.0.5-2008, и в 2 вариантах: 1) в оригинальном написании (таджикский, русский, английский); 2) все источники должны быть указаны (переведены) на английском языке;
- информация об авторе на русском и английском языках. Здесь указываются ФИО автора полностью, ученая степень, ученое звание (если имеются), название организации, в которой работает автор (авторы), должность автора (авторов) в данной организации, телефон, e-mail, а также почтовый адрес с место работы автора.

При цитировании конкретного материала ссылки указываются в квадратных скобках [].

Таблицы, схемы, диаграммы и рисунки должны быть черно - белым, и нужно их сгруппировать и пронумеровать. Таблицы, схемы, диаграммы и рисунки должны иметь название на русском и английском языках.

При электронной подаче статьи необходимо представить 1 экземпляр статьи в распечатанном виде.

Статьи, не рекомендованные рецензентами к печати, не публикуются и не возвращаются авторам.

RULES FOR THE AUTHORS

All the scientific articles entering the editorial office of the journal must meet the following requirements: a) the article should be written in compliance with the established requirements of the journal; b) the article should be the result of scientific research; c) the article must correspond to one of the areas (sections) of the journal.

All the materials coming to the editorial board are checked for borrowings from open sources (plagiarism) and the verification is performed using the Antiplagiat system. Articles containing elements of plagiarism are automatically withdrawn from the consideration, and the authors are deprived of the opportunity to publish their work in the journal.

Requirements for the design of the scientific articles:

The article should be prepared in Microsoft Word format, font – Times New Roman, size – 14, fields – 2.5 cm from all directions, interval – 1,15.

The volume of the article (including the annotation and the list of references) should be in the range of 10 to 15 pages of A4 format.

The article should have the following structure:

- UDC index (the index can be obtained in any scientific library);
- the title of the article;
- the surname and initials of the author (for example, **SHARIFOV SHARIF SHARIFOVICH**);
- the name of the organization the author of the article works for, zip code, country, telephone and e-mail;
- the main text of the article;
- the list of the used literature (no less than 20 and not more than 30 titles of scientific literature). References are made in accordance with the requirements of GOST 7.1-2003 and GOST 7.0.5 – 2008;
- the title of the article, abstract and key words are made in three languages (Tajik, Russian and English). Annotation is made in the volume of at least 150-200 words, keywords from 7 to 10 words or phrases;
- Information about the author in Tajik, Russian and English languages. Here the author's full name, academic degree, academic title (if any), the name of the organization in which the author works (authors), the position of the author (authors) in the organization, phone, e-mail, and the postal address of the author's work are indicated.

When citing a particular material, references are indicated in square brackets []. Sample: [4, p.25]. That is, the literature number 4 and page 25.

Tables, schemes, diagrams and figures must be grouped and numbered. Tables, charts, diagrams and figures should have a name both in the language of the article and in English.

ТОҶИКИСТОН: ИҚТИСОД ВА ИДОРА

Маҷалла соли 2020 таъсис дода шуда, дар як сол 4 шумора нашр мегардад.

Маҷалла бо забонҳои тоҷикӣ ва русӣ нашр гашта, дар Индекси иқтибосҳои илмӣ Русия (РИНЦ) ворид карда шудааст.

Маҷалла мақолаҳои илмӣ соҳаҳои зерини илмро барои ҷоп қабул менамояд:

- 08.00.01 - Назарияи иқтисодӣ
- 08.00.05 - Иқтисодиёт ва идоракунии хоҷагии халқ
- 08.00.10 - Молия, гардиши пул ва қарз
- 08.00.12 – Баҳисобгирии бухгалтерӣ, омор
- 08.00.14 - Иқтисодиёти ҷаҳон

ТОҶИКИСТОН: ИҚТИСОД ВА ИДОРА

2021. №3.

Маркази таъбу нашр, баргардон ва тарҷумаи
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 17.

Сомонаи маҷалла: (www.vestnik-ec.tnu.tj).

E-mail: tajikistan-iqtisodvaidora2020@mail.ru

Тел.: (+992 37) 227-74-41